

SALAILUSTA SALLIVUUTEEN

- Seksuaaliopetuksen kehittyminen terveystiedon oppikirjoissa 1800-luvun lopulta nykypäivään

Elina Palojärvi

Elina Veikkola

Terveyskasvatuksen
pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopisto
Terveystieteiden laitos
Syksy 2002

TIIVISTELMÄ

Salailusta sallivuuteen – Seksuaaliopetuksen kehittyminen terveystiedon oppikirjoissa 1800-luvun lopulta nykypäivään.

Elina Palojärvi ja Elina Veikkola

Terveyskasvatuksen pro gradu -tutkielma, s.l. 2002

Tutkimuksen tarkoituksena oli kuvata seksuaaliopetusaineksen kehittymistä Suomessa 1800-luvun lopulta alkaen terveystiedon oppikirjoissa. Tutkimusongelmina olivat kehityssuunnan hahmottaminen, seksuaaliopetuksen määrällinen ja sisällöllinen esiintyminen sekä seksuaalisuusaiheen käsittelytavat. Oppiaineen ajankohtaisuus ja aiempien aihetta koskevien tutkimusten vähyys puolustivat aihevalintaa. Terveystiedon ja seksuaaliopetuksen historian sekä opetussuunnitelmien käsittely tukivat historiallisen aineiston analysointia. Oppikirjan pedagogisen merkityksen vuoksi oli perusteltua valita tutkimusaineistoksi nimenomaan oppikirjat.

Aineisto koostui 12 kansa-, oppi- ja peruskouluun sekä lukioon tarkoitettujen terveystiedon oppikirjojen seksuaaliosioista. Oppikirjoista kukin edusti suunnilleen yhtä vuosikymmentä tutkitusta ajanjaksosta. Kuitenkin 1990-luvulta tarkastelimme kolmea oppikirjaa. Kaikki aineiston kirjat ovat kouluopetukseen tarkoitettuja. Tutkimusote oli kvalitatiivinen ja tutkimusmenetelmänä tekstilähtöinen systemaattinen analyysi. Menetelmän tarkoituksena on kirjallisen aineiston erittely, tulkinta ja arviointi sekä erilaisten vivahteiden ja piilomerkitysten löytäminen. Analyysissa tulkinta ja suorat tekstilainaukset kulkivat rinnakkain. Myös luokittelu tarkensi tulosten esille tuomista. Systemaattista analyysia on käytetty myös muissa seksuaali-aiheisissa kirjallisen materiaalin tutkimuksissa.

Tutkimuksen päätulos oli oppikirjojen seksuaaliaineksen kehittyminen 1900-luvun alun eettispainotteisuudesta kohti nykypäivän biologis- psyykkistä seksuaalisuuden käsittelyä. Termistön muutos ja uskonnollisten sanaston puuttuminen kuvasivat eettisen ulottuvuuden kaventumista. Aiheen käsittely oli saanut oppikirjoissa lisää laajuutta ja runsaamman sisällön. Vuosisadan alun käsittelytavoissa painottuivat kiellot ja salailu. Myöhemmissä oppikirjoissa seksuaalisuus nähtiin myönteisenä voimavarana. Tutkimus osoitti myös seksuaaliaineksen eheytyksen selkeiksi kokonaisuuksiksi. Tutkimus vastasi asetettuihin tutkimusongelmiin.

Avainsanat: seksuaalisuus, terveystieto, seksuaalikasvatus, seksuaaliopetus, seksuaalivalistus, oppikirjat, opetussuunnitelma

SISÄLLYS

1 JOHDANTO.....	5
2 KÄSITTEIDEN MÄÄRITTELY.....	7
3 TERVEYSTIETO- OPPIAINEEN KEHITYS 1800 -LUVUN LOPULTA NYKYPÄIVÄÄN	9
3.1 Terveysoppi kansakoulussa.....	9
3.2 Terveysopin vaiheet oppikouluissa	10
3.3 Terveystiedon kolme viimeistä vuosikymmentä.....	10
3.4 Terveystiedon nykytilanne	11
4 SEKSUAALIVALISTUKSEN JA – OPETUKSEN HISTORIAA.....	13
4.1 Seksuaalivalistuksen historiaa.....	13
4.1.1 Seksuaalisuuteen liittyvän lainsäädännön muutokset	13
4.1.2 Suomalaisen sukupuolivalistuskirjallisuuden juuret	14
4.1.3 Nuorison siveellisyyskasvatus 1900-luvun alkuvuosikymmeninä.....	15
4.1.4 Avioliitto-, perhe-, ja seksuaalineuvonta.....	17
4.1.5 Seksuaalivalistus 1900-luvun jälkipuoliskolla.....	17
4.2 Seksuaaliopetuksen historiaa 1940-luvulta nykypäivään.....	20
4.2.1 Koulun seksuaaliopetuksen alkuvaiheet.....	20
4.2.2 Seksuaaliopetuksen tavoitteista ja sisällöistä 1990-luvulta nykypäivään	22
4.2.3 Seksuaaliopetuksen opetusmenetelmistä ja oppimateriaalista	26
4.2.4 Tutkimustuloksia koulun seksuaaliopetuksesta ja sen merkityksestä	27
5 TERVEYSTIETO JA SEKSUAALIOPETUS OPETUSSUUNNITELMISSA.....	32
5.1 Opetussuunnitelman ulottuvuudet.....	32
5.2 Maalaiskansakoulun opetussuunnitelma 1925	33
5.3 Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietinnöt 1940- 1960-luvuilla.....	34
5.4 Peruskoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö 1970.....	36
5.5 Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985	37

5.6 Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994	38
5.7 Lukion opetussuunnitelman perusteet 1985 ja 1994	39
6 OPIKIRJA OPETUKSEN VÄLINEENÄ	41
6.1 Oppikirjan merkitys.....	41
6.2 Oppikirjalle asetetut vaatimukset	42
6.3 Oppikirjatutkimuksia.....	43
6.3.1 ”Oppikirja- tiedon välittäjä ja opintojen innoittaja?” - tutkimus	44
6.3.2 ”Oppikirja tekstianalyysin kohteena” ja ”Oppikirja käsitteiden opettajana” - tutkimukset	44
6.4 Oppikirjojen arviointia ja kritiikkiä.....	45
7 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	47
7.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimustehtävät	47
7.2 Tutkimusaineisto	48
7.3 Tutkimusmenetelmä	48
7.4 Tutkimuksen luotettavuus	49
8 TULOKSET	51
8.1 Seksuaaliopetuksen määrällinen ja sisällöllinen esiintyminen oppikirjoissa	51
8.2 Seksuaalisuuden käsittelytavat oppikirjoissa	54
8.3 Seksuaaliopetuksen kehityssuunnat eri ulottuvuuksien valossa.....	68
9 POHDINTA	71
LÄHTEET	76
LIITTEET	83

I JOHDANTO

Nykypäivän yhteiskunnassa seksuaalisuus on vahvasti esillä niin markkinoinnissa, mediassa kuin viihteessäkin. Erityisesti nuoria ympäröi seksikylläinen maailma. Nuorisoviihde antaa yksipuolisen mallin seksuaalisuudesta ja luo vaatimuksia siitä, miten heidän tulisi käyttäytyä. Seksuaalisuus on ollut viime vuosina paljon julkisessa keskustelussa muun muassa perhettä ja parisuhdetta koskevien lainsäädännön muutosten ja muutosehdotusten myötä. Vaikka 1900-luvun alun eettispainotteisesta suhtautumisesta seksuaalikysymyksiin on edetty liberaaliin suuntaan, koskettelevat viimeaikaiset keskustelut silti vahvasti kysymystä seksuaalimoraalista. Edellä mainitut taustatekijät ovat vaikuttaneet aiheen valintaamme ja kiinnostuimme siitä, millaisen kuvan puolestaan koulun terveystiedon oppikirjat välittävät seksuaalisuudesta. Nimenomaan terveystiedon oppikirjojen valitseminen aineistoksi perustui omaan taustaamme terveyskasvatuksen opiskelijoina ja ennako- oletukseen siitä, että terveystieto sisältää moniulotteista seksuaaliopetusainesta.

Tutkimuksemme pääongelmiksi muotoutuivat seuraavat kysymykset: (1) Millainen on aineiston terveystiedon oppikirjojen seksuaaliaineksen kehityssuunta 1800-luvun lopulta nykypäivään? (2) Missä määrin ja minkä sisältöistä seksuaaliopetusta oppikirjoissa esiintyy? (3) Millä tavalla seksuaalisuudesta kirjoitetaan (käsittelevät)? Rajasimme terveystiedon osalta käsittelyn opetussuunnitelmissa mainittuun terveystietoon/ terveysoppiin, jolloin terveysopetusta myös sisältävä peruskoulun kansalaistaito jää varsinaisen aiheen ulkopuolelle. Koska seksuaaliopetus on yksi terveystiedon aihealue, emme ole voineet irrottaa sitä laajemmasta kontekstistaan. Käsittelemmekin aluksi terveystieto- oppiaineen kehittymistä ja tämän pohjalta syvennymme seksuaalisuusteemaan. Näkökulmaksi valitsimme historiallisen tarkastelun ja aineistomme koostuu 12 terveystiedon oppikirjasta 1800-luvun lopulta nykypäivään. Nämä oppikirjat ovat kansa-, oppi- ja peruskouluun sekä lukioon tarkoitettuja. Tutkimusmenetelmänä olemme käyttäneet systemaattista analyysia, jossa aineiston pääideat selviävät tutkimuksen kuluessa erittelyn ja identifioinnin avulla. Varsinaisen aineistomme tukena olemme käyttäneet opetussuunnitelmien seksuaaliopetusta koskevien osioiden tarkastelua samalta ajanjaksolta. Tavoitteena ei kuitenkaan ollut oppikirjojen ja opetussuunnitelmien rinnakkaisvertailu, vaan terveystiedon ja seksuaaliopetuksen historiallisen viitekehyksen hahmottaminen. Lisäksi kuvaamme historiallista kehitystä neljännessä luvussa seksuaalivalistuksen ja -opetuksen eri

kehitysvaiheiden myötä. Historiassa tapahtuneen kehityksen pohjalta voidaan ymmärtää nykypäivää paremmin ja tehdä suunnitelmia tulevaisuutta varten.

Terveystiedolla oppiaineena on hyvin vaiherikas ja mielenkiintoinen historia, jota tulemme käsittelemään työssämme. Koemme terveystiedon opetuksen kouluissa hyvin tärkeäksi lasten ja nuorten terveyteen liittyvän tietoisuuden ja kiinnostuksen herättämiseksi. Aihe on myös erittäin ajankohtainen, koska terveystieto on virallisesti saavuttanut itsenäisen aseman peruskoulujärjestelmässämme. Terveystiedon opetus on tarkoitus aloittaa peruskoulussa lukuvuodesta 2004 lähtien (Hallituksen ehdotus eduskunnalle laeiksi perusopetuslain 11§:n, lukiolain 7§:n ja ammatillisesta koulutuksesta annetun lain 12 ja 17§:n muuttamisesta, 2000; Opetushallitus 2001). Terveystiedon aihealueista seksuaalisuus on mielestämme vaativa, sillä aihe on monille opettajille vaikea ja arkaluontoinen käsiteltävä. Opettajat tarvitsevat luultavasti paljon oppikirjan tukea seksuaaliopetuksessa. Oppikirjoilla on ylipäättäänkin ollut keskeinen asema opetuksen suunnittelussa ja toteutuksessa. Vaikka oppimateriaali on monipuolistunut, tulee oppikirja silti säilyttämään tärkeän roolinsa (Lahdes 1997). Nykyään oppikirjoja pidetään itsestään selvänä osana opetusta, mutta silti niiden tarkastelussa tulisi muistaa kriittisyys ja arviointi (Uusikylä & Atjonen 2000). Kaikkien edellä mainittujen syiden vuoksi oppikirjojen tutkiminen on mielekästä.

Lukuun ottamatta Korhosen tutkimuksia, terveysopin historiaa ja opetuksessa käytettäviä oppikirjoja on Suomessa tutkittu vain vähän. Myöskään oppikirjojen seksuaaliopetusainesta ei ole tutkittu runsaasti, varsinkaan historiallisesta näkökulmasta. Esimerkkejä viime aikoina tehdyistä kirjallista seksuaalikasvatusmateriaalia koskevista tutkimuksista ovat Laajasalon (2001) ja Nummelinin (1997) tutkimukset.

2 KÄSITTEIDEN MÄÄRITTELY

Terveyskasvatus on laaja käsite, jolla tarkoitamme tässä työssä ammatillista terveyden edistämistä kasvatuksen ja viestinnän keinoin. Sitä toteutetaan terveydenhuolto- ja koulujärjestelmässä, kansanterveysjärjestöissä ja joukkotiedotusvälineissä. Koulujärjestelmässä terveyskasvatus sisältää kaiken yhteisön sisällä tapahtuvan terveystavoitteisen viestinnän. Terveyskasvatus on terveystiedon yläkäsite ja sisältää myös esimerkiksi kouluterveydenhuollon neuvonnan ja terveysaiheiset teematapahtumat. **Terveystieto** on peruskoulun yleissivistävä oppiaine ja lukion/amatillisten oppilaitosten reaaliaine. Oppiaineen sisältö koostuu asioista, jotka ovat edellytyksinä lasten ja nuorten kehittymiselle fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti tasapainoisiksi aikuisiksi. Keskeisiä sisältöalueita ovat esimerkiksi terveys ja sen edistäminen, ravinto, liikunta, seksuaalisuus, mielenterveys, ihmissuhteet, päihde- ja vaikuteaineet, uni ja turvallisuus. (Korhonen 2000; Rimpelä 2000.) **Terveysoppi**- nimitystä on käytetty vastaavasta oppiaineesta aikaisemmin ennen terveystieto- nimeen siirtymistä.

Seksuaalikasvatuksella tarkoitetaan usein pelkästään ammatillista, institutionaalista toimintaa, jonka sisältönä ja kohteena on seksuaalisuutta koskeva ymmärrys. Päämääränä on tällöin sekä yksilöiden että yhteisöjen seksuaalisen hyvinvoinnin kokonaisvaltainen edistäminen. (Nummelin 2000.) Tässä työssä tarkoitamme seksuaalikasvatuksella edellä selvitetyin ammatillisen toiminnan lisäksi kotona tapahtuvaa, vanhemmilta lapsille suuntautuvaa seksuaalikasvatusta. **Seksuaaliopetus** on kouluissa tapahtuvaa seksuaalisuuden käsittelyä, joka pohjautuu opetussuunnitelmaan (Nummelin 2000). Tässä työssä aineistomme oppikirjoja käsiteltäessä tarkoitamme seksuaaliopetuksella kaikkea seksuaalisuuteen liittyvää kirjallista ainesta. Muutoin käytämme seksuaaliopetus- sanaa määritelmän mukaisessa merkityksessä. **Seksuaalivalistuksella** puolestaan tarkoitetaan ammatillista, joukkoviestinnän keinoilla toteutettavaa seksuaalikasvatusta. Luonteenomaista seksuaalivalistukselle on yksisuuntaisuus ja henkilökohtaisen viestinnän puuttuminen. Seksuaalivalistuksella voidaan tavoittaa yhdellä kertaa suuri joukko nuoria ja sen avulla voidaan välittää asiantietoja ja tarjota erilaisia ideoita nuorten omaan käyttöön. Seksuaalikasvatuksen käsitteistöä käytetään Suomessa sekavasti. Käsitteiden alkuosana esiintyy sellaisia termejä kuten ihmissuhde, parisuhde, perhe, sukupuoli, seksuaali(suus) ja seksi. Loppuosina käytetään sanoja kasvatus, opetus, neuvonta ja valistus. Lisäksi esiintyy useita yhdistelmäkäsitteitä kuten esimerkiksi ihmissuhde- ja sukupuolikasvatus.

(Nummelin 1997.) Tässä työssä käytämme seksuaalikasvatuksen käsitteistöä vaihtelevasti käyttämällä kullekin ajalle tyypillisiä termejä. Tällä pyrimme tuomaan esiin eri aikakausien eroja ja sävyjä käytetyn seksuaalikasvatuksen käsitteistön kautta.

3 TERVEYSTIETO –OPPIAINEEN KEHITYS 1800 –LUVUN LOPULTA NYKYPÄIVÄÄN

Oppiaineena terveystiedolla on ollut varsin moninaisia vaiheita Suomen koulujärjestelmässä. Sitä on opetettu sekä eri oppiaineiden yhteyteen integroituna että omana oppiaineena ja tuntimäärät ovat vaihdelleet paljon. Opetuksen määrä on vaihdellut voimistelutuntien lepotauoilla annetusta ohjeistuksesta tarkkaan määrättyihin tuntimääriin vuosisuunnitelmissa. Aina opetussuunnitelman mukaista opetusta ei ole ollut lainkaan. (Korhonen 1971.) Myös oppiaineen nimi on vaihdellut. Aikoinaan puhuttiin terveysopista eli hygieniasta, välillä raittiuskasvatuksesta, raittiusopetuksesta, terveysraittiusopista, kansalaistaidosta ja viime vuosikymmenet terveystiedosta.

3.1 Terveysoppi kansakoulussa

Suomen kansakoulukysymyksistä kiinnostunut Cygnaeus antoi vuonna 1857 lausunnon ”Hajanaisia mietteitä Suomeen aiotusta kansakoulusta”. Lausunto kohdistui lähinnä seminaarien järjestelyyn ja seminaarien oppiaineisiin haluttiin liittää myös voimistelu ja terveydenhoito. Hän piti erittäin tärkeänä ruumiillista kasvatusta. (Halila 1949a.) Suomessa raittiusopetukseen saatiin virikkeitä Ruotsista ja raittiusopetus ehdotettiin otettavaksi opetusohjelmaan jo vuonna 1878 . Ehdotus raittiusopetuksesta toteutui vähitellen eri muodoissa. Opettajien Terveys-Raittiusyhdistys perustettiin 1890 Raittiuden Ystävät –yhdistyksen yhteyteen. Terveys-raittiusoppi haluttiin liittää tuolloin lähinnä luonnontiedon opetukseen. Raittiusopin katsottiin sopivan myös uskonnon opetukseen. (Halila 1949b.) Kansakoulun yläluokille tarkoitettu Oker – Blomin kirjoittama kirja ”Terveysopin pääpiirteet” ilmestyi 1910. Lisäksi kouluille hankittiin tuolloin Oker- Blomin laatimat seinätaulut, joissa oli terveydenhoito –ohjeita. Kansakouluissa käytettiin myös pientä kirjasta ”Ohjeet koululaisen terveydenhoitoa varten”, jonka oli kirjoittanut Forsten. (Koulutoimen Ylihallitus 1912.) Vuodesta 1910 alkaen järjestettiin opettajille tarkoitettuja raittiuskursseja ja raittiusopetus tuli seminaareihin pakolliseksi. Raittiuskomitean mietinnön 1910 mukaisesti kansakoulujen raittiusopetus toteutettiin muiden aineiden yhteydessä. (Halila 1949b.) Soininen oli aktiivinen kansakoulun raittiusopetuksen kehittäjä ja hän painotti myös opettajien pätevoittämistä raittiusasioiden opettamiseen. Vuonna

1922 kouluhallituksen mukaan raittiusopetus oli ehdottoman tarpeellista kieltolaista huolimatta. Tuolloin opetuksessa korostettiin alkoholin yksilöä ja yhteiskuntaa koskevia vaaroja, eli korostettiin enemmän sosiaalista alkoholologiaa. Kieltolain kumoaminen vuonna 1932 sai aikaan raittiusopetuksen uudistamistarpeen ja sen merkitys koettiin vielä aikaisempaakin tärkeämmäksi. (Halila 1950.)

3.2 Terveysopin vaiheet oppikouluissa

Vuoden 1649 koulujärjestyksen mukaan fysiikan yhteydessä oli määrä käsitellä ihmisruumista ja terveydenhoito- opin alkeita (Malmio 1933). Anatomia ja fysiologia sisällytettiin voimistelun opettajien koulutukseen 1870-luvulta. Todennäköisesti jo 1800-luvun lopulla oppikouluissa opetettiin terveystieteitä jonkin verran. Virallisesti terveystieteiden ja raittiusopin opetus oppikouluissa aloitettiin 1.10.1913. Tällöin terveystieteiden opetus oli osana voimistelun opetusta. (Korhonen 1971.) Ajanmukaista oppikirjaa ei tuolloin tiettävästi ollut saatavilla. Uusina terveystieteiden oppikirjoina ilmestyivät 1916 Oker –Blomin Terveystieteiden oppikirja sekä 1919 Wilskmanin Terveystieteiden oppikirja. Aineen opetus laajeni vuodesta 1948 tarkoittaen tuntimäärien lisäämistä (Kouluhallitus 1948). Poikien liikuntakasvatustieteiden oppikirjaan sisältyi 1960-luvulla terveystieteiden opetusta. Tällöin myös terveystieteiden numeroarvostelu aloitettiin niillä luokilla, joilla opetusta oli koko lukuvuoden ajan. (Kouluhallitus 1959.) Vastaavassa tyttöjen liikuntakasvatustieteiden oppikirjassa terveystieteiden opetusta ei mainittu. Vasta vuoden 1974 terveystieteiden opetussuunnitelma oppikouluille koski yhteisesti sekä tyttöjä että poikia (Kouluhallitus 1974).

3.3 Terveystiedon kolme viimeistä vuosikymmentä

Terveystiedon asema ei vielä 1970-, 1980-, ja 1990-luvuillakaan ollut peruskoulussa itsenäinen, vaan se sisällytettiin muihin oppiaineisiin. Terveystieteiden opetusta on käsitelty läpäisyperiaatteen mukaisesti integroituna lähinnä biologiaan, kansalaistaitoon, kotitalouteen, liikuntaan ja ympäristöoppiin. (Terveystieteiden opetuksen neuvottelukunnan suositus 1983.) 1970-luvun puolivälin jälkeen koulun terveystieteiden opetuksen tavoitteet ja sisällöt määriteltiin yksityiskohtaisesti useissa julkaisuissa (Korhonen 1998). Eri oppiaineiden roolia terveystieteiden opetuksessa selkiytettiin vuoden 1982 oppimääräsuunnitelmassa päällekkäisyyksien välttämiseksi (Terveystieteiden opetuksen neuvottelukunnan suositus 1983). Kuitenkin lukion tilanne on ollut hieman

toinen. Vuoden 1985 lukion opetussuunnitelman perusteissa määriteltiin terveystietoa opetettavaksi yksi pakollinen kurssi lukion aikana (Kouluhallitus 1985a). Koulun terveystietokasvatuksen kehittämisjaos katsoi vuoden 1993 muistiossaan kokonaisvaltaisuuden, asiantuntevuuden ja ajankohtaisuuden tärkeinä opetuksen lähtökohtina. Samassa muistiossa ehdotettiin myös terveystietokasvatuksen kehittämistä omaksi oppiaineeksi peruskoulussa, integrointia unohtamatta. (Terveystietokasvatuksen neuvottelukunta 1993.) Opetussuunnitelmauudistuksessa 1994 opetuksen suunnittelun painotus siirtyi entistä enemmän valtakunnalliselta tasolta koulukohtaiseksi. Jo aikaisemmin eli vuoden 1985 Peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa oli painotettu paikallisen tason eli kunnan ja koulun vastuuta (Kouluhallitus 1985b). Nykyään voidaan puhua opetussuunnitelmista valtakunnallisella, kunta-, koulu- ja henkilökohtaisella tasolla. Terveystietokasvatuksen koulukohtaisia tavoitteita ja sisältöjä suunniteltaessa onkin huomioitava kaikki edellä mainitut tasot. Terveystietokasvatuksen koulukohtaisen opetussuunnitelman muodostumiseen vaikuttavat valtakunnalliset yleistavoitteet, terveydenedistämisen- ja terveystietokasvatusohjelmat, paikkakunnan olosuhteet, oppilaat sekä resurssit (Liite 1.) (Korhonen 1998; Auvinen 2000.) Koulujen erilaisten resurssien ja opettajien erilaisten valmiuksien sekä kiinnostuksen kohteiden vuoksi oppilaat voivat joutua eriarvoiseen asemaan myös terveystietokasvatuksen suhteen. Terveystietokasvatuksellisen aineksen runsaus eri oppiaineiden sisällä peruskoulussa aiheuttaa hajanaisuutta ja irrallisuutta. (Kouluhallitus 1977; Auvinen 2000.)

3.4 Terveystiedon nykytilanne

Tutkimuksia jotka ovat saaneet kouluikäisten terveystietot asiat päättäjien tietoisuuteen ja kiinnostuksen kohteeksi ovat Rimpelän vuonna 1977 käynnistämä Nuorten terveystietotapatutkimus sekä hänen vuonna 1995 aloittamat kouluterveystietotkyselyt. Lisäksi Kannaksen vuonna 1983 käynnistämä WHO- koululaistutkimus on ollut merkittävä kouluikäisiin kohdistuva tutkimus. Näissä tutkimuksissa on saatettu tietoisuuteen erityisesti 1990-luvun loppupuolella lisääntynyt oppilaiden erilainen oireilu kuten masennus ja väsymys. Muun muassa koulussa saadut heikot tiedot itsensä hoitamisesta ovat paljastuneet yhdeksi oireilun lisääntymisen syyksi. Terveystiedon avulla oppilas voi saavuttaa elämäntietot hallinnan taitoja, mutta aineen hajanaisen ja vähäisen opetuksen vuoksi näiden taitojen oppiminen on jäänyt heikoksi. Pitkäaikaisen kysyttelyn sekä kyseenalaistamisprosessin tuloksena opetusministeriö on nähnyt tarpeelliseksi terveystiedon aseman itsenäistämisen ja selkeyttämisen. Tällöin oppilailla olisi paremmin

mahdollisuuksia edistää omaa terveyttään. Viime vuosina opetusministeri Rask on ajanut aktiivisesti asiaa.

Syksyllä 2000 opetusministeriö antoi ehdotuksen, että terveystietoa opetettaisiin perusopetuksen aikana yhteensä 7 vuosiviikkotuntia, kuitenkin vain 3 vuosiviikkotuntia toteutunee. Eduskunta hyväksyi kesällä 2001 lakimuutoksen, jossa terveystieto määriteltiin omaksi oppiaineeksi peruskoulussa. Vuoden 2002 marraskuun loppuun mennessä perusopetuksen opetussuunnitelmatyöryhmien on määrä laatia 3-9 –luokkien opetussuunnitelmien perusteet jatkona 1-2 –luokkien opetussuunnitelmille. Vuoden 2003 nämä suunnitelmat ovat kokeilukäytössä, kunnes terveystiedon varsinainen opetus peruskoulussa on tarkoitus käynnistää vuosien 2004-2006 aikana. (Hallituksen ehdotus eduskunnalle laeiksi perusopetuslain 11§:n, lukiolain 7§:n ja ammatillisesta koulutuksesta annetun lain 12 ja 17§:n muuttamisesta, 2000; Opetushallitus 2001.)

4 SEKSUAALIVALISTUKSEN JA – OPETUKSEN HISTORIAA

Tämän luvun tarkoituksena on antaa lyhyt kuvaus siitä, millainen on suomalaisen seksuaalivalistuksen ja – opetuksen historia. Tarkastelu keskittyy suunnilleen viimeisen sadan vuoden ajanjaksoon. Esille nousevat niin yhteiskunnalliset, lainsäädännölliset kuin moraalisetkin muutokset, jotka ovat osaltaan vaikuttaneet valistukseen ja opetukseen eri tavoin, eri ajanjaksoina. Hahmottelemme kehitysvaiheita, yleisiä muutosten taustatekijöitä sekä erityispiirteitä, joiden suuntaamana valistus ja opetus ovat kulkeneet 1900-luvun alusta uudelle vuosituhannele.

4.1 Seksuaalivalistuksen historiaa

Sievers käsittelee teoksessaan Suomalaisten sukupuolielämä Sysiharjun jaottelua Suomen sukupuolivalistuksen ja sukupuoliopetuksen historiasta. Ensimmäisenä neljästä kaudesta oli toista maailmansotaa edeltänyt ajanjakso, jolloin sukupuoliasiat luokiteltiin yksityisasioiksi. Toinen välittömästi sotien jälkeinen vaihe oli sukupuoli- ja siveellisyykskasvatuksen vaihetta. Kolmantena vuosien 1955-1965 välinen aika voidaan nimetä erityisesti perhekasvatuksen kaudeksi ja neljäntenä seuraa 1960-luvun puolivälin jälkeinen ajanjakso, joka on järjestelmälliseen sukupuoliopetukseen tähtäävä. (Sievers ym. 1974.) Nämä neljä vaihetta voidaan luonnollisesti jakaa vielä useampiin alateemoihin ja näitä vaiheita suomalaisen sukupuolivalistuksen historiasta käymme seuraavaksi tarkemmin läpi. Tarkastelun yhteydessä erityisenä huomion kohteena ovat myös sukupuolivalistusoppaat.

4.1.1 Seksuaalisuuteen liittyvän lainsäädännön muutokset

Tarkastellessamme Suomalaisen sukupuolivalistuksen kehitystä on välttämätöntä myös kerrata seksuaalisuutta koskevan lainsäädännön muutosvaiheita maassamme. Lainsäädännöllä on suora opetusta säätelevä vaikutus, sillä oppikirjojen on luonnollisesti oltava yhtenevässä linjassa Suomen lainsäädännön kanssa. Myös sukupuolimoraalin muuttuminen ilmenee seksuaalisuutta

koskevan lainsäädännön uusina kehityssuuntina. Yhteiskunnan viralliseksi sukupuolimoraaliksi voitaneenkin määrittää lainsäädännön säätämä seksuaalikäyttäytymisen malli. Pääkehityssuuntana suomalaisessa seksuaalisuutta koskevassa lainsäädännössä on ollut liberalisoituminen. Esimerkiksi yksilön oikeutta päättää omista asioistaan sekä naisten asemaa on pyritty vahvistamaan. Jo keskiajalla koko maata koskivat maalainsäädökset, joissa haureudesta, väkisinmakaamisesta, kaksinnaimisesta ja eläimeen sekaantumisesta oli säädetty kuolemanrangaistus. Lainsäädännössämme näkyy yhden miehen ja yhden naisen solmiman avioliiton ja sen mukaisen perhekäsityksen preferoiminen. Esimerkiksi vuoteen 1926 saakka naimattomien sukupuolisuhte on ollut rikos ja vasta vuodesta 1969 alkaen naimattomat ovat saaneet yöpyä samassa hotellihuoneessa. (Terveyskasvatuksen neuvottelukunta 1989.) Samat korostukset löytyvät myös sukupuolivalistusoppaista (Nieminen 1951). Avioliiton ja ydinperheen asema yhteiskunnassamme on kuitenkin muuttunut avoliittojen yleistyessä voimakkaasti 1970-luvulta alkaen. (Pulma & Turpeinen 1987). Sukupuolimoraalin muutos ja seksuaalikysymyksiin liittyvä lainsäädäntö on ollut läpi koko 1900-luvun suurten murrosten ja uudistusten kohteena. Esimerkiksi noin kolmekymmentä vuotta taaksepäin, vuoteen 1971 asti, homoseksuaalisuus on ollut maassamme rangaistava teko ja vuodesta 1980 homoseksuaalisuutta ei enää luokiteltu sairaudeksi. Vuonna 2002 on puolestaan tultu siihen käännekohtaan, että homoliitot ovat virallisesti rekisteröitävissä Suomessa. (Terveyskasvatuksen neuvottelukunta 1989; Oikeusministeriö 2002: Sexpo säätiö 2002b.)

4.1.2 Suomalaisen sukupuolivalistuskirjallisuuden juuret

Suomessa on julkaistu suunnilleen 1870-luvulta lähtien sukupuolivalistukseen ja –kasvatukseen tähtäävää kirjallisuutta. Avioliiton ja sukupuolielämän yhteyttä on pidetty itsestäänselvänä lähtökohtana kaikissa tämän alueen kirjoissa 1800-luvulla. Toisin sanoen seksuaalivalistuskirjallisuus oli kauttaaltaan absoluuttisen sukupuolimoraalin kannalla. Absoluuttisella sukupuolimoraalilla tarkoitetaan juuri sukupuolielämän kuulumista yksinomaan avioliittoon. (Nieminen 1951.) Viimeisinä vuosina 1800-luvulla ja kahden ensimmäisen vuosikymmenen aikana 1900-luvulla julkaistiin huomattavasti aikaisempaa runsaammin sukupuolisiveellisyttä ja –hygieniää koskevaa valistuskirjallisuutta (Tiihonen 2000). Naisille tarkoitettuja seksuaali- ja terveysvalistusoppaita alettiin julkaista Suomessa 1880-luvulta lähtien. Naisten oppaissa korostettiin usein suvunjatkamisen tehtävää ja nainen määriteltiin usein

vaimoksi, äidiksi ja lastenkasvattajaksi. Naiset kuvattiin sukupuoli-vietiltään miehiä heikommiksi ja passiivisemmiksi. Pojille ja miehille tarkoitettuja oppaita alettiin julkaista 1800-luvun lopulla. Poikien oppaissa yhtenä keskeisenä teemana oli onanian eli itsetyydytyksen vaaroista varoittaminen ja myös seksuaalisen pidättyvyyden puolesta puhuminen. (Drake 1911; Sievers 1974.)

Suomessa vuoteen 1919 mennessä vuosittain julkaistu sukupuoli- ja siveellisyyskasvatus- ja valistuskirjallisuus on luetteloitu Niemisen teoksen Taistelu sukupuolimoraalista yhteyteen. (Nieminen 1951.) Sukupuolikysymys herätti vilkasta keskustelua 1900-luvun alussa muun muassa siksi, että se ulottui tuolloin myös politiikan ja tieteen alueelle (Palmlblad 1990). Tuolloin seksuaalihygieeninen valistus pohjasi lääketieteeseen ja oli usein myös sopusoinnussa kristillisten arvojen kanssa (Nieminen 1951). Vuosisadan vaihteessa valistuskirjallisuus perustui kuitenkin vielä suurelta osin ulkomaisten oppaiden suomennoksiin. Nämä oppaat olivat käännöksiä muun muassa saksalaisten, ranskalaisten, englantilaisten ja ruotsinkielisten teosten teksteistä. (Nieminen 1951; Räisänen 1995). Lääketieteen valistajista hyvin arvovaltaiseksi Suomessa noteerattiin hygienian professori Oker-Blom. Hänen oppaansa saivat myös kansainvälistä arvostusta. Virkkunen oli puolestaan merkittävä sukupuoli- ja siveellisyyskasvatuksen kehittäjä kirkollisella taholla. Hän sekä suomensi että kirjoitti itse oppaita. (Nieminen 1951.) Väestöpolitiikka sekä keskustelu sukupuolimoraalista ja seksuaalisuudesta olivat vahvasti osana Suomessa 1900-luvulla muotoutunutta kansanterveysideologiaa. Tuolloin avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaiden ajateltiin olevan reitti, jota kautta valtiolliset ja lääketieteelliset kansanterveydelliset tavoitteet kohtaavat yksilön. (Palmlblad 1989; Räisänen 1995.)

4.1.3 Nuorison siveellisyyskasvatus 1900-luvun alkuvuosikymmeninä

Nuorison sukupuolikasvatuksessa tausta-ajatuksena 1700-luvulta aina 1900-luvun alkuun asti nähtiin se, että turmeltumaton nuori tuntee jo luonnostaan vastenmielisyyttä erotiikkaa kohtaan (Sexpo säätiö 2002b). Nuorison seksuaalivalistuksessa korostettiin 1900-luvun alussa voimakkaasti siveellisyyskasvatusta ja samat kysymykset olivat ajankohtaisia yhtäaikaaisesti myös muualla Euroopassa. Tämä sen vuoksi, että myös seksuaaliradikaalit ajatukset, joilla käytiin absoluuttista sukupuolimoraalia vastaan alkoivat vaikuttaa. (Nieminen 1951.) Sivistystä ja siveellisyyttä korostettiin merkittävinä 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa ja ne myös yleensä

liitettiin toisiinsa (Tiihonen 2000). Vuosisadan vaihteessa aviottomien lasten lukumäärän ollessa huipussaan, oli siveellisyys yksi yhteiskuntamme keskeisimmistä käsitteistä. Siveellisyydellä oli vahva seksuaalinen merkityssisältö ja se kohdistettiin eritoten naisiin. Siveellisyydestä tehtiin eräänlainen oikeinelämisen malli. (Pohjola- Vilkuna 1995.) Kuitenkin vaikka julkisesti tunnustettiin tiukkaa sukupuolimoraalia, elettiin käytännössä mahdollisesti toisin (Stenbäck & Pautola 1952). Myös terveys ja siveellisyys yhdistettiin vuosisadan alussa kiinteästi toisiinsa ja terveydestä huolehtiminen merkitsi siveyden ylläpitoa perheessä ja yhteiskunnassa. Hygieniavalistajat painottivat kasvattamisen ja opastamisen merkitystä, koska oikean tiedon antaminen jokaiselle kansalaiselle nähtiin avaimena terveeseen sukuelämään. Siveellisyyteen kuului ihmisen sisäinen terve olotila ja terveys määriteltiin sopusointuiseksi elinten ja luonnollisten viettien yhteistoiminnaksi. (Nyström 1905.)

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen muotoutui uusi nuorison viihdekulttuuri, johon kuuluivat muun muassa ajanvietto kahviloissa ja elokuvateattereissa. Tämä aiheutti vanhemmissa sukupolvissa huolta perusarvojen säilymisestä nuorisossa.(Tiihonen 2000.) Lapsiin ja nuorisoon suunnattiin samanaikaisesti myös erityinen toivo paremmasta tulevaisuudesta, sillä Suomi oli jakautunut kansalaissodan seurauksena verisesti kahtia ja kärsi rikkinäisyydestään (Pulma & Turpeinen 1987). Nämä huolet ja toiveet näkyivät konkreettisesti esimerkiksi siten, että 1920-luvulla nuorisolle kirjoitettujen opaskirjojen määrä kasvoi huimasti. Tuolloin valistuksen aiheina olivat erityisesti hyvät käytöstavat, elämänarvot, seurustelu ja seksuaalisuus. 1920-1930-luvun oppaissa korostettiin, että nuorten tuli saada omalle iälleen sopivaa tietoa sukupuoliasioista. (Vilho 1922; Tiihonen 2000.) Syntyvyyden aleneminen 1920- ja 1930-luvun Suomessa johti puolestaan siihen, että avioliitto oli luonnollinen päämäärä nuorelle naiselle ja miehelle. (Tiihonen 2000). Tuolloin sukupuolielämän kuulumista avioliittoon perusteltiin kuuliaisuutena Jumalalle sekä yhteiskunnallisilla ja hygieenisillä syillä. Yhteiskunnallisia näkökohtia olivat aviottomien lasten ja yksinhuoltaja- äitien huono asema. Aviottomat lapset nähtiin sekä moraalisenä että sosiaalisena ongelmana. Hygieniasyillä puolestaan tarkoitettiin sukupuolitauteja. (Pulma & Turpeinen 1987; Tiihonen 2000.) Toista maailmansotaa edeltävänä aikana ajateltiin vastuun sukupuoliasioiden opettamisen kuuluvan ensisijaisesti vanhemmille. Koulujen opetus ei sisältänyt sukupuoliopetusta. (Komiteamietintö 1979.) Tuolloin ilmeisesti elettiin luulossa, että nuorten sukupuolista käyttäytymistä voidaan parhaiten rajoittaa pitämällä heidät tarpeeksi tietämättöminä seksuaalielämään liittyvistä kysymyksistä (Sievers ym. 1974).

4.1.4 Avioliitto-, perhe-, ja seksuaalineuvonta

Tärkeitä sukupuolivalistusta ja seksuaalisuuteen liittyvää neuvontaa antavia uusia tahoja alkoi syntyä 1940-luvulta alkaen. Väestöliitto aloitti toimintansa vuonna 1941. Se perustettiin myötävaikuttamaan Suomen väestön kasvuun ja sen ehtojen paranemiseen. Väestöliiton työ perhe-, avioliitto- perinnöllisyys- ja seksuaalineuvonnassa sekä äitiyssuojelussa, aborttikysymyksessä ja perhekasvatuksessa on ollut urauurtavaa Suomessa. Liiton ensimmäinen avioliittoneuvola perustettiin vuonna 1947 Helsinkiin ja tämän jälkeen avioliitto- ja perheneuvoloita on perustettu ympäri Suomea. Nykyisin Väestöliittoon kuuluu 25 jäsenjärjestöä ja liitossa työskentelee noin 100 kokopäiväistä työntekijää. Kirkon uutena toimintamuotona perhe- ja avioliittoneuvonta aloitettiin vuonna 1943 ja näille palveluille on myös ollut runsaasti kysyntää. Myös Sexpo- säätiö tarjoaa perhe- ja seksuaalineuvontapalveluita. Vuonna 1969 Suomeen perustettu Seksuaalipoliittinen yhdistys (Sexpo ry) siirsi vuonna 1997 ammatillisen toimintansa perustamalleen Sexpo- säätiölle. (Nieminen 1993; Sexpo säätiö 2002a; Väestöliitto 2002.) Väestöliitto, kirkko ja Sexpo ry tuottavat myös kirjallista seksuaalivalistusmateriaalia, Väestöliiton ollessa yksi Suomen suurimmista tuottajista (Nummelin 1997). Nämä avioliitto-, perhe- ja seksuaalineuvontaa tarjoavat kanavat olivat alku vaiheessa hyvin tarpeellisia muun muassa siksi, että sodan loppuvaiheessa ja sen jälkeen avioliittojen ja perheiden tilanne oli sekasortoinen ja tukala (Esko 1993). Synä hankaliin perhetilanteisiin olivat myös sodan aikana solmittujen useiden pika- avioliittojen purkautuminen. Avioliiton ulkopuoliset suhteet aiheuttivat osaltaan sukupuolitautilien voimakkaan leviämisen. (Nurmi 2000a.)

4.1.5 Seksuaalivalistus 1900-luvun jälkipuoliskolla

Uudet tuulet puhalsivat 1960-luvulla voimakkaasti seksuaalisuuden koko kentällä. Tiivistetysti voidaan sanoa, että 1960-luvulla tapahtunut seksuaalivallankumous eli seksuaalisuuden liberalisoituminen näytti tuon ajan seksuaalivalistukselle ja seksuaalikasvatukselle uuden suunnan. (Nurmi 2000a.) Eriyksen merkittävää oli laajalle virinnyt keskustelu, jonka varsinaisena ajallisena käännekohta voidaan pitää ns. seksuaalikevättä 1965, jonka myötä alettiin esittää uusia vaatimuksia seksuaalilainsäädännölle, valistustoiminnalle sekä opetukselle. Nämä vaatimukset koskivat muun muassa koulun sukupuolivalistusta, vähemmistöryhmiä koskevaan lainsäädäntöön, perhesuunnittelun suunnitelmallista toteuttamista, ehkäisyvälineitä sekä aborttia.

(Taipale 1966.) Seksuaalivalistukselle 1960-luvun uudet tuulet kasasivat paineita, sillä esille nousseet seksuaalikysymykset olivat luonteeltaan hyvin monisärmäisiä ja niissä kietoutuivat moraalit, inhimillisyys ja ihmisoikeuskysymykset tavalla, jossa vanha kyseenalaistettiin ja uusi tuotiin tilalle. Esimerkiksi abortti nähtiin suurena inhimillisenä ongelmana, johon Suomessa asiantuntijat suhtautuivat tuolloin melko kielteisesti ja voimassaolevaa aborttilakia haluttiin tiukentaa. Todellisuudessa laittomat abortit olivat samaan aikaan myös hyvin yleisiä. Ehkäisyvalistuksen osuus tilanteen helpottamiseksi oli kuitenkin melko vähäinen, sillä ehkäisyvalistusta oli hyvin vaikea saada, eikä se siten ollut todellisuudessa riittävä vaihtoehto aborteille. Ehkäisyvalistuksesta, ainakaan Väestöliiton antamana, eivät nuoret ja naimattomat päässeet osalliseksi. (Taipale 1966.)

Vuonna 1972 voimaan tullut kansanterveyslaki velvoitti kunnat kansanterveydelliseen valistustyöhön. Ensimmäinen valtakunnallinen suunnitelma kansanterveystyön toteuttamisesta vuosille 1972- 1976 painotti erityisesti raskauden ehkäisyneuvontaa sekä terveysneuvontaa. Vuonna 1972 oli tavoitteena saattaa tehostettu raskauden ehkäisyneuvonta heti käytäntöön. Ryhmille tuli järjestää valistustilaisuuksia ja henkilökohtaista ehkäisyneuvontaa toteutettiin puolestaan neuvolavastaanoitoilla. Merkittävää valistustoiminnan kannalta oli myöskin eduskunnan asettaman Sukupuolikasvatustyöryhmän toiminta. Se asetettiin eduskunnan toimesta vuonna 1978 hoitamaan uuden aborttilain voimaantuloon liittyviä tehtäviä. Kyseinen työryhmä teki myös lukuisia ehdotuksia ihmissuhde- ja sukupuolikasvatuksen kehittämiseksi ja ainakin koulutusta, tiedotusta, uutta terveystieteistä sekä tutkimus-, ja seurantaohjelmia käynnistettiin seksuaalikysymyksiin liittyen. (Nurmi 2000a.)

1980-luvulla seksuaalivalistukselle oli tyypillistä korostuneet erityiskysymykset, kuten aids sekä tartuntatautilainsäädännön uudistus, jotka pakottivat kohdentamaan seksuaalivalistusta uuteen suuntaan. Aidsin ehkäisyyn ja hoitoon liittyi lääkäreille järjestetty laaja koulutus vuonna 1985. Muita seminaareja järjestettiin myös yhteiskunnan päättäjille sekä työelämän edustajille. Nuorille (16-21-vuotiaat) valistusta jaettiin lähettämällä lääkintöhallituksen toimesta vuonna 1987, ”Miten välttää AIDS, herpes, visvasyyliä, klamydia ja tippuri...- lehti” suoraan kotiin. Lehden mukana lähetettiin myös kondomi tutustumista varten. Lehden lähettämistä on jatkettu vuosittain, joskin ikäryhmät, lehden nimi ja osittain sisältökin ovat vaihdelleet. Myös terveydenhuollon keskushallinto on tuottanut valistuslehtisiä jaettavaksi kaikille kotitalouksille. Näistä mainittakoon Aids- tiedote joka kotiin (1986) sekä Aids- tietoutta matkailijoille. Suuri joukko nuoria miehiä tavoitettiin puolestaan puolustusvoimien kanssa tehdyn yhteistyön avulla.

Erityispiirre 1980-luvun seksuaalivalistukselle ja – kasvatukselle oli myös lukuisten seksuaalisuuteen liittyvien kehittämishankkeiden ja projektien toteuttaminen. Kyseiset projektit olivat useiden erilaisten organisaatioiden yhteistyön hedelmiä, sillä niissä toimivat muun muassa terveydenhuollon keskushallinnon edustajat, kirkko, järjestöt sekä viranomaiset. Projektit tuottivat aineistoa, koulutusta sekä toiminta- ja kehittämishankkeita. (Nurmi 2000a.) Yleisesti seksuaalikasvatuksessa korostettiin vastuullista vapautta ja kaikki moraalisiin ja normeihin perustuva sekä syyllistävä seksuaalikasvatusta haluttiin poistaa (Penttinen 1988).

Nuorille suunnattuja seksuaalivalistusoppaita on sekä tutkittu että luetteloitu viimeisten vuosikymmenten ajalta jonkin verran. Yesilova on tutkinut pro gradu- työssään sekä myöhemmissä selvityksissään vuosien 1989-1999 suomalaisia nuorille suunnattuja seksuaalikasvatus- ja valistusoppaita. Yesilovan mukaan seksuaalivalistusoppaat perustuvat sukupuolittuneeseen seksuaalikasvatukseen ymmärrykseen. Sen mukaan tytöt kasvavat ruumiiltaan reproduktiivisiksi ja oman halun subjekteiksi ja pojat erektiivisiksi ja vietillisiksi. Poika on myös oman seksuaalisuuden problematisointien suhteen ulkopuolinen. Näin ollen seksuaalikasvatuksen ja valistusoppaiden tavoitteet; vapaaksi ja vastuulliseksi kasvattaminen, osoittautuvat sukupuolittuneiksi. (Yesilova 2000.) Nummelin on tutkinut kasvatustieteen lisensiaattityössään ”Seksuaalikasvatusmateriaalit- Millaista seksuaalisuutta nuorille?”, seksuaalisuuden määrittymistä nuorille tarkoitetuissa seksuaalivalistuslehtisissä. Nummelinin tutkimusaineisto käsitteli 31 Suomessa vuosina 1988- 1994 käytössä ollutta nuoruusikäisten seksuaalivalistuslehtistä. (Nummelin 1997.)

Vuodet 1987 ja 1988 sisälsivät monta seksuaalivalistukseen vaikuttanutta muutosta. Vuoden 1987 alusta astui voimaan uusi tartuntatautilaki, joka kumosi vanhan sukupuolitautilain. Tämän vuoksi käytöstä jouduttiin poistamaan kaikki ”vanhat” valistusoppaat, joissa käsiteltiin sukupuolitauteja. Vuoteen 1988 mennessä voidaan lisäksi katsoa HIV- infektiosta kertovan seksuaalivalistuksen vakiintuneen. (Tamminen & Haikala 1993.) Nummelinin tutkimustulosten mukaan seksuaalivalistuslehtisten kehittämisestä oli 1990-luvun taitteessa vielä paljon työtä, jotta painopiste voisi laajentua myös seksuaalisuuden inhimilliseen sisältöön. Lehtisten sisältö saisi myös olla paljon monimuotoisempi ja moniarvoisempi. Tuolloin sanoman painopiste oli yhdynnöissä, raskauksissa, ehkäisyssä, sukupuolitaudeissa ja aborteissa. (Nummelin 1997.) Esimerkki toisenlaisesta näkökulmasta toteutetusta seksuaalivalistuksesta on Tosi rakkaus odottaa- liikkeen toiminta. Valtakulttuurin näkökulmasta katsottuna se on radikaali protestiliike. Tämän kansainvälisen liikkeen tavoitteena on suojella elämää ja lisätä turvallisuutta

seksuaalisuuden alueella. Painotettuja aiheita ovat sitoutuminen, uskollisuus ja avioliitto ilman esiaviollisia suhteita. (Marjakangas 2000.)

4.2 Seksuaaliopetuksen historiaa

Koti on ensisijainen ja suositeltavin seksuaalikasvatuksen antaja. Kodilla on tärkeä merkitys lapsen itsetunnon tukemisessa, arvomaailman antamisessa, kehityksen turvaamisessa ja valvomisessa. On kuitenkin lukuisia perheitä, joissa seksuaalikasvatus ei toteudu. Syynä voi olla vanhempien heikko tietämys tai puutteellinen kyky ottaa seksuaalisuutta esille. Koululla onkin tästä syystä tärkeä tehtävä riittävän tietomäärän tarjoamisessa. (Kontula ym. 2001.) Kodin ja koulun tulisikin täydentää ja tukea toisiaan seksuaalikasvatuksessa.

4.2.1 Koulun seksuaaliopetuksen alkuvaiheet

Toisen maailmansodan jälkeisenä aikana siveellisyyden katsottiin joutuneen kriisiin ja tämän vuoksi seksuaalikasvatuksen tarve nähtiin tuolloin suurena (Stenbäck & Pautola 1952). Vuonna 1944 Kouluhallituksen toimesta lähetettiin kouluille seksuaaliopetusta koskeva kiertokirje. Sen sisältönä oli kehoitus biologian, terveystieteen, uskonnon ja äidinkielen opettajille seksuaalivalistuksen antamisesta. Määrittelemättä jäivät kuitenkin ne seikat, mitä valistuksen tuli sisältää ja miten se toteutettaisiin. Tämän vuoksi opetus oli yhä ainoastaan opettajan halusta riippuvaa ja jäi yleensä pois. (Taipale 1966.) Uutena yrityksenä opetusministeriön toimesta perustettiin asiantuntijaelin vuonna 1948, jonka oli määrä laatia siveellisyydenkasvatuksen opetus- ja kasvatusohjelma. Asiantuntijoina toimi lääkäreitä sekä kasvattajia. Työskentelyn tuloksena koottiin maamme ensimmäinen sukupuoli- ja siveellisyydenkasvatuksen järjestelyn yleisohjelma. Sukupuolikasvatusta varten painettua opasta ”Perhekasvatusta tehostamaan” levitettiin koulujen, opistojen, kunnanlääkäreiden, kirkkoherranvirastojen ja nuorisoyhdistysten kautta koulunsa päättäneelle nuorisolle. Ohjelman toteutus kuitenkin ontui, sillä sitä ei valvottu, eivätkä kasvatustyöntekijät saaneet itse ohjausta toimintaan. (Sievers ym. 1974.) Koulujen opetussuunnitelmissa oli vain joitain sukupuolisuuteen viittaavia seikkoja 1950-luvun alussa (Komiteamietintö 1979).

Koulun sukupuoliopetusta tai paremmin sanottuna sen puuttumista tai vajaata toteutumista on kritisoitu muutamissa aikansa teoksia. Esimerkiksi vuonna 1952 Stenbäck ja Pautola painottavat teoksessaan *Lapsuus ja nuoruusiän sukupuolinen kehitys ja kasvatusta sitä, miten perhe- ja sukupuolikasvatusta ovat tuona aikana jääneet kaiken muun opetuksen varjoon*. Tämä siitäkkin huolimatta, että tuolloin sukupuolikysymys oli erityisen huomion kohteena yhteiskunnassamme ja muun muassa julkinen keskustelu sekä sanomalehtikirjoittelu aiheesta oli vilkasta. He mainitsevat, että asianmukaisen opetuksen puuttuessa kyseinen oppi onkin saatu epäluotettavalla tavalla ”Piha- Villeiltä” ja ”Supatteliija- Kaisoilta”. Teoksessa todetaan myös, että sukupuolikasvatuksen järjestämistä ja sen sisällyttämistä koulun opetusohjelmaan vaadittiin tuolloin yleisesti. Nuorison sukupuolihätä eli epävarmuus sukupuolikysymyksissä 1950-luvulla johtui osaksi suurista muutoksista maassamme. Ensimmäisenä vaikuttajana oli siveellisten ohjeiden irrottaminen uskonnollisesta vakaumuksesta ja toisena 1900-luvun alkupuoliskon aikana tapahtunut teollistuminen. (Stenbäck & Pautola 1952.)

Miettinen puolestaan kirjoitti koulujen sukupuoliopetuksesta teoksessa *Sukupuoleton Suomi*. Hän arvioi kärkevästi koulujemme sukupuoliopetusta 1960-luvun alkupuolella seuraavasti: ”Kansa- ja keskikoululaiset jätetään elämään viikunalehdettöminä paratiisiin ja oppimaan erehdyksistään.” Miettinen hämmästelee myös sitä, miten epätarkkoja osa oppikirjojen teksteistä yhä tuolloin oli. Hän kuvaa lukion oppikirjan epätarkkuutta kirjoituksessaan seuraavasti: ”Munasolun hedelmöittävä siittiö ilmestyy munatorveen kuin aaveen tuomana- yhdyntään fysiologiaan ei uskalleta edes vihjata.” (Taipale 1966.)

Vuosina 1955-1965 tilannetta pyrittiinkin parantamaan, mutta vasta vuonna 1965 keskustelu koulujen sukupuoliopetuksesta sai uutta tuulta siipiensä alle. Keskustelu laajeni koulujen sukupuoliopetuksesta vuoden 1965 seksuaalikevään seurauksena. Tämän jälkeen suomalaisen seksuaalivalistuksen voidaan katsoa siirtyneen vähitellen järjestelmällisen sukupuoliopetuksen vaiheeseen. Konkreettisesti tilanne eteni peruskoulun opetussuunnitelmakomitean mietinnön 1970 mukaisesti, jossa sukupuoliopetus haluttiin kouluissa sisällyttää osaksi kansalaistaito-oppiaineeseen kuulunutta perhekasvatusta. (Sievers ym. 1974.)

Kontulan tutkimusten mukaan vuosien 1971 ja 1992 välisenä aikana koulussa seksuaalivalistusta saaneiden osuus on noin kolminkertaistunut. Vuonna 1971 opiskelleista seksuaalivalistusta ilmoitti saaneensa 28% miehistä ja 33% naisista. Vuonna 1992 luvut olivat 64% ja 74%. Riittävänä valistusta piti vuonna 1971 7% miehistä ja 8% naisista. Vuonna 1992

vastaavasti 25% ja 32%. Kontulan mukaan koulujen sukupuolivalistus tehostuu myös sen vuoksi, että nuoret opettajat ovat itse saaneet monipuolisempaa sukupuolivalistusta. Myös yleinen keskustelu ja tutkimus seksuaaliasioista vilkastuivat 1980-luvulla, erityisesti aids-ongelman noustua esille. Aids sekä muut sukupuolitaudit ja ehkäisy ovatkin saaneet pääpainon 1980-luvun loppuvuosien sukupuolikasvatuksessa. Suomessa yleisen keskustelun vauhdittajana on ollut myös vuoden 1989 Erotiikka ja terveys- raportin ilmestyminen. (Kontula 1987, Kontula & Haavio- Mannila 1993) Maailman terveysjärjestö WHO antoi vuonna 1984 ohjeita nuorten seksuaalisen terveyden edistämiseksi. Ohjeissa painottuivat biologiset seikat; kehon toiminnot ja muutokset sekä lisääntyminen. Kuitenkin myös tunteet ja vastuullisuus tulivat esille. Ohjeistuksen mukaan myöskään homoseksuaalisuutta, itsetyydytystä tai sukupuolitauteja ei saanut unohtaa. (WHO 1984.)

4.2.2 Seksuaaliopetuksen tavoitteista ja sisällöistä 1990-luvulta nykypäivään

Seksuaaliopetuksen tavoitteiden laatimisessa konsensuksen saavuttaminen on vaikeaa johtuen arvojen ja vallitsevien normien vaikutuksesta. Voidaan kuitenkin sanoa, että terveyskasvatuksen yleiset tehtävät sekä vapaus ja vastuu, pätevät seksuaaliopetukseenkin. Kasvatusfilosofiaan ja humanismiin tukeutuva terveyskasvatus korostaa erityisesti vapautta ja riippumattomuutta. Tämä tarkoittaa seksuaaliopetukseen sovellettuna sitä, että tietojen ja taitojen välittäminen sekä arvojen selkiyttäminen mahdollistavat vapaaseen valintaan perustuvan päätöksenteon. Tämä vapaus ei merkitse vastuuttomuutta, vaan päinvastoin vastuu kasvaa vain tietoja ja taitoja opettamalla. Vapaiden valintojen toteuttamista voivat haitata esimerkiksi heikko itsetunto, yksinäisyys, syyllisyyden ja vihan tunteet tai kyvyttömyys kommunikoida. Myös koulun seksuaaliopetuksessa tulisi pyrkiä vähentämään näitä valinnan vapautta rajoittavia tekijöitä. (Greenberg 1992; Kannas & Heinonen 1993.) Tässä luvussa käsittelemme yleisemmin seksuaaliopetuksen sisällöille asetettuja vaatimuksia ja lisäksi sisältöjen osalta yhtenä erityiskysymyksenä HIV/aids- opetusta. Tarkempi sisällön aihealueiden historiallinen kehittyminen kuvataan seuraavassa luvussa.

Terveyskasvatuksen päätehtävät seksuaalikasvatuksessa

Kannas on toimittamassaan kirjassa Ihanan tukala seksuaalisuus (1993) soveltanut seksuaalikasvatukseen neljää terveyskasvatuksen tehtävää eli sivistävää, virittävää, mielenterveys- ja muutosta avustavaa tehtävää. Sivistävä tehtävä vastaa aiemmin käsiteltyä tietojen ja taitojen lisäämistä, joka mahdollistaa vapaan valinnan. Opetussuunnitelmissa ja oppikirjoissa ilmenevät sisältöalueet kuvaavat sitä, mitkä asiat kunakin aikana koetaan olennaisiksi välittää nuorille. Tätä tarkastelemme laajemmin seuraavassa luvussa opetussuunnitelmien ja niissä ilmenneiden seksuaaliopetuksen sisältöjen ja tavoitteiden yhteydessä. Sivistävä tehtävä vaikuttanee positiivisesti seksuaalista terveyttä edistävien asenteiden ja arvojen muotoutumiseen sekä seksuaaliseen eriarvoisuuteen liittyvien ennakkoluulojen vähentymiseen. Seksuaaliopetukseen sovellettuna virittävän tehtävän tarkoituksena on herättää nuorena miksi- kysymyksiä ja antaa uusia seksuaalisuutta koskevaa tietoisuutta stimuloivia ideoita ja näkökulmia. Mielenterveystehtävän avulla puolestaan voidaan kasvatuksen keinojen avulla edistää ihmisen seksuaalisuuteen liittyvien psyykkisten voimavarojen uusiutumista ja ehkäistä näiden voimavarojen turhaa kulumista. Toisaalta kasvattaja voi pyrkiä lievittämään ahdistusta, arkuutta ja ujoutta ja siten saavuttaa vapaamman ilmapiirin. Mielenterveystehtävää voi katsoa myös minuuden vahvistamisen näkökulmasta, jonka tarkoituksena on edistää elämänhallintaan tarvittavia taitoja. Viimeisenä terveyskasvatuksen tehtävänä Kannas mainitsee muutosta avustavan tehtävän. Seksuaalisuuden osalta tässä ei ole kyse ainoastaan näkyvän käyttäytymisen muutoksesta (esimerkiksi kondomin käytöstä tai sukupuolikokemusten siirtämisestä myöhempään ikään) vaan muutosta avustava tehtävä kohdistuu myös elämyksiin. Tällöin nuorten seurustelukokemukset olisivat rikkaampia ja turvallisempia ja esimerkiksi itsetyydytys hyväksyttäisiin hyvänä tapana tutustua omaan kehoonsa. Nämä neljä tehtävää eivät ole toisiaan poissulkevia, vaan niitä olisi hyvä käyttää rinnakkain. (Kannas 1993.)

Seksuaalikasvatuksen tavoitteita

Seksuaalikasvatuksen on nykykäsityksen mukaan tarkoitus olla kehitystasoon soveltuvaa, uusimpaan tietoon perustuvaa ja kaikille tasa- arvoista. Oleellisia seksuaalikasvatuksen osia ovat seksuaalinen monimuotoisuus, siihen liittyvä vastuu, arvot ja oikeudet, yksilöllisyyden ja oman harkinnan korostaminen sekä tunteet ja niiden hallinta. Oppilaat olisi saatava ymmärtämään myös itsen ja toisen kunnioittamiseen, vuorovaikutukseen, tapoihin, uskontoihin, kulttuureihin ja

avoimesti ja monipuolisesti, mitään ei salata, vaan myyttejä ja tabuja pikemminkin puretaan. (Cacciatore ym. 2001.)

HIV ja aids osana seksuaaliopetusta

HIV/aids –opetus on muuttanut muotoaan vuosien kuluessa. HIV/aids –ilmiö sai alkunsa 1980-luvulla, jolloin julkista keskustelua leimasi sensaatiohakuisuus. Opetuksessa informaatio perustui enemmän oletuksiin kuin faktatietoon. HIV/aids haluttiinkin liittää tiettyihin paikkoihin (esimerkiksi Afrikkaan) ja tiettyihin riskiryhmiin (homot, suonensisäisten huumeiden käyttäjät ja seksityöntekijät). Valistuksen ongelmana oli, että tartunnan saaneiden joukko oli rajattu. (Nutbeam & Blakey 1990.) Vasta muutamien tunnettujen julkisuuden henkilöiden saatua tartunnan, asenteet muuttuivat. Riskikäyttäytymistä alettiin painottaa enemmän kuin riskiryhmiä. (Pötsönen 1998.) 1980 –luvun lopussa HIV/aids –valistus laajentui ja tuli näkyväksi. Suomi oli yksi ensimmäisistä maista, jossa järjestettiin kampanjoita HIV/aidsiin liittyen. (Wellings & Field 1996.) Suomessa HIV/aids –opetus toteutetaan muiden sukupuolitautilien yhteydessä osana seksuaaliopetusta. Opetus keskittyy lähinnä HIV- tartunnan ehkäisyyn ja on jättänyt vähemmälle huomiolle tartuntaan liittyvät psyykkiset ja sosiaaliset ongelmat. (Pötsönen 1998.)

Seuraavaksi käsittelemämme Robinsonin ym. (2002) kehittämän seksuaaliterveysmallin (The sexual health model) mukaan seksuaalisuus tulisi päinvastoin ottaa huomioon kokonaisvaltaisesti HIV/aids –opetuksessa. Malli on tarkoitettu HIV:n ennalta ehkäisyyn perusteellisen ja laajan seksuaalikasvatuksen keinoin. Seksuaaliterveysmalli suunniteltiin HIV –tartuntojen ehkäisyä varten. Malli sisältää kymmenen osatekijää, jotka ovat tärkeitä seksuaaliterveydelle. Monien näistä osatekijöistä uskotaan myös vaikuttavan ihmisen mahdollisuuksiin turvalliseen seksuaalikäyttäytymiseen ja siten HIV –riskinsä vähentämiseen. Tämän takia kyseiset osatekijät olisi hyvä huomioida myös seksuaaliopetuksessa. Ensinnäkin olisi tärkeää, että ihmiset pystyisivät keskustelemaan seksuaalisuuteen liittyvistä asioista luontevasti. Heidän olisi myös hyvä huomioida, kuinka kulttuuri vaikuttaa heidän seksuaaliseen identiteettiinsä, asenteisiinsa ja käyttäytymiseensä. Perustiedot omasta seksuaalisesta anatomiastaan ja toiminnastaan on oleellisia sekä ymmärtää että hyväksyä. Neljäs tärkeä osatekijä on seksuaaliterveydestään huolehtiminen esimerkiksi turvallisen seksuaalisen käyttäytymisen ja säännöllisten gynekologi –käyntien avulla. Aiheet kuten seksuaalinen hyväksikäyttö ja häirintä olisivat myös tärkeitä asioita keskusteltavaksi. Kehon kuvaan (body image) liittyvät asiat ovat nykyään hyvinkin keskeisiä. Myöskään itsetyydytystä ja fantasioita ei

tulisi unohtaa tärkeinä osina ihmisen seksuaalisuutta. Ylipäätään seksuaalisuus tulisi ymmärtää positiivisena asiana, ei vain tauteina ja riskeinä. Oleellista on edelleen ihmissuhdeasioiden huomioon ottaminen ja niistä keskustelu. Viimeisenä osatekijänä Robinson ym. mainitsevat eettisten, moraalisten ja hengellisten tekijöiden vaikutuksen seksuaalisuuteen. (Robinson ym. 2002.)

4.2.3 Seksuaaliopetuksen opetusmenetelmistä ja oppimateriaalista

Seksuaaliopetuksessa voi käyttää lukuisia eri strategioita kuten tapauskertomuksia, pienryhmäkeskusteluja, roolipelejä, väittelyitä, opetusvideoita, vierailevia puhujia, lauseentäydennyksiä, arvojen selkiyttämistä sekä kieltäytymistaitojen opettamista ja vakuuttavuuden harjoittamista. Edellä mainitut ovat esimerkkejä toiminnallisista menetelmistä. Opetuksen tulisi olla oppilaskeskeistä ja oppilasta aktivoivaa. Seksuaaliopetuksessa olisikin hyvä perehtyä asioihin keskustelemalla, ei luennoinnin ja moralisoinnin avulla. Seksuaaliopetukseen tulisi kuulua myös selkeät säännöt. Kielenkäyttö tulisi olla sosiaalisesti sopivaa, mitkään vilpittömät kysymykset eivät ole tyhmiä ja naurunalaisia ja kenenkään ei tarvitse paljastaa omaa seksuaalielämäänsä. Halutessaan omia tuntemuksia ja mielipiteitä saa kuitenkin tuoda ilmi. Myös huumoria voi käyttää soveliaalla tavalla. Jotkut aiheet (kuten esimerkiksi seksiasennot) ovat kuitenkin koulun kurssien aihepiirin ulkopuolella. Opettajan tulisi olla saatavilla myös henkilökohtaista neuvontaa varten seksuaalisuusaiheiden arkaluontoisuuden takia. (Bruess & Greenberg 1994.) Tyttöjä ja poikia tulisi opettaa samanaikaisesti, jotta saavutettaisiin oikeaa tietoa myös toisesta sukupuolesta ja voitaisiin keskustella avoimesti yhteisistä kysymyksistä. Opettajan oma seksuaalisuus tulee olla tiedostettu ja hyväksytty, mutta se pidetään kasvatustilanteen ulkopuolella. (Cacciatore ym. 1994; Kontula ym. 2001.)

Seksuaaliopetuksen tukena käytetään usein myös lehtisiä (lähinnä Väestöliiton tuottamia), joita jaetaan koteihin ja kouluihin (Nurmi 2000b). Opetuksessa niitä voidaan käyttää keskustelun avaajina ja virittäjinä sekä syventämään ja täsmentämään asioita (Croft & Asmussen 1993, Vahabi 1995). Lehtiset näyttävät olevan tärkeä erityisesti ujojen nuorten tiedonlähteenä. Jos lehtiset kuitenkin jäävät ainoaksi seksuaalikasvatuksen tiedonlähteeksi, antavat ne liian negatiivisen ja yksipuolisen kuvan seksuaalisuudesta. Nummelinin tutkimuksen (2000) mukaan lehtiset ja niiden avulla toteutettu seksuaalikasvatus eivät vastaakaan nuorten tarpeita ja toiveita.

Asioita on nuorten mielestä käsitelty liian pintapuolisesti, eivätkä ne sisällä nuorten toivomaa näkemyksellistä ja kokemuksellista tietoa. Lehtisten sisältö keskittyy lähes kokonaan raskauteen ja sukupuolitauteihin. Varsinkin pojat pitivät lehtisten ulkoasua ja erityisesti kuvitusta huonona ja viimeistelemättömänä. Kritiikistä huolimatta nuoret kokevat lehtiset tarpeellisiksi. (Nummelin 2000.)

Seksuaalisuuden yhteiskunnallis- sosiaalinen vapautuminen on johtanut uusiin, hankaliinkin vaatimuksiin sekä opettajille että oppikirjoille. Odotukset oppikirjan suhteen ovat suuret siksi, että seksuaalisuusaihe voi olla opettajalle vaikea opettaa. Opettajat tekevätkin oppikirjoja valitessaan samalla ratkaisevia päätöksiä seksuaalisuuden käsittelyn suhteen. Valinnallaan opettaja voi tehdä linjauksen joko konservatiiviseen tai liberaaliseen suuntaan. Tärkeää onkin miettiä myös, kuinka paljon kirjasarjan traditio, hinta, onnistunut markkinointi tai muut tekijät vaikuttavat oppikirjan valintaan. (Laajasalo 2001.)

4.2.4 Tutkimustuloksia koulun seksuaaliopetuksesta ja sen merkityksestä

Nykyään seksuaaliopetuksen antaminen kouluissa katsotaan tärkeäksi, eikä sen enää uskota rohkaisevan nuoria aikaistamaan seksikokeilujaan. Nämä näkökulmat tulevat esiin esimerkiksi Wellingsin ym. (1995) tutkimuksesta. Tutkimuksen päätulokset, jotka seuraavassa esittelemme ovat merkittäviä seksuaaliopetuksen kannalta. Ensinnäkin viimeisten vuosikymmenten aikana kehityssuunta on ollut sellainen, että nuoret kokevat ensimmäisen yhdyntänsä yhä nuorempina. Tutkimuksen mukaan ne nuoret, joiden tärkein seksuaalivalistuksen lähde on koulu, eivät koe ensimmäistä yhdyntäänsä todennäköisemmin ennen 16 ikävuotta kuin ne nuoret, joilla pääasiallinen tiedonlähde on muu taho. Koulun seksuaaliopetuksen puolesta puhuu myös se, että koulua tärkeimpänä tietolähteenään pitävät nuoret käyttävät todennäköisimmin ehkäisyä ensimmäisessä yhdynnässään. (Wellings ym. 1995.) Myös Mitchell-DiCenson ym. tutkimus (1997) osoittaa, että seksuaaliopetus ei edistä seksuaalista aktiivisuutta. Tutkimuksen mukaan seksuaaliopetuksen suunnittelussa tulee huomioida niin opetuksen sisältö kuin kestokin. Suunnitteluvaiheessa tulee miettiä myös arvioinnin toteuttamista siitä, miten seksuaaliopetus vaikuttaa seksuaaliseen käyttäytymiseen. (Mitchell-DiCenso ym. 1997.)

Seksuaaliopetuksen positiivisen vaikuttavuuden puolesta puhuu myös Mellanbyn ym. tutkimus (1995). Tutkimuksen mukaan annettu seksuaaliopetus lisäsi nuorten tietoja ehkäisystä, sukupuolitaudeista ja seksuaalisen aktiivisuuden yleisyydestä. Muutosta tapahtui myös asenteissa; Opetuksen jälkeen harvempi nuori uskoi yhdynnän olevan itsessään hyödyllinen teini-ikäisille ja heidän suhteilleen. Tutkimuksen mukaan seksuaaliopetuksen avulla on mahdollista myös siirtää ensimmäistä yhdyntää myöhempään ikään. Päätulos olikin, että hyvin suunnitellun ja toteutetun koulun seksuaaliopetuksen avulla on mahdollista saada aikaan käyttäytymisen muuttumista, joka vaikuttaa terveyttä edistävästi. Tässä tutkimuksessa suositeltiin terveydenhuoltohenkilökunnan ja muiden nuorten käyttämistä opetuksessa.

Suomalaiset tutkimustuloksetkin tuovat esiin seksuaaliopetuksen tärkeän merkityksen. Esimerkiksi Liinamon ym. tutkimuksessa (2000) yksiselitteisesti todettiin oppilaiden ilmoittaman seksuaaliopetuksen määrän ja laaja-alaaisuuden sekä 16-vuotiaille postissa kotiin lähetetyn seksuaalivalistuslehden lukemisen olevan yhteydessä seksuaaliterveystietoihin. Toisin sanoen seksuaaliterveystiedoissa on todennäköisesti merkittäviä puutteita niillä nuorilla, jotka jäävät ilman seksuaaliopetusta ja jotka eivät lue seksuaalivalistuslehteä. Tutkimuksen mukaan jo muutamalla tunnilla toteutettu suunnitelmallinen seksuaaliopetus lisää nuorten tietoja. Tämä koskee erityisesti 8. luokkalaisia, joiden tiedot seksuaaliterveydestä ovat vielä vähäisiä. Tuloksista käy siis ilmi, että jo pienikin seksuaaliopetuksen laajentaminen, laadun parantaminen ja opetuksen aloittaminen riittävän varhain vähentäisivät niiden nuorten määrää, joilla on puutteelliset tiedot seksuaaliterveydestä seurustelusuhteita aloitettaessa. Edelleen tutkimuksen mukaan olisi tärkeämpää huolehtia perustietojen opetuksesta koulussa kuin rakentaa sitä osin sosiaali- ja terveysministeriön lähettämän valistuslehden varaan. (Liinamo ym. 2000.)

WHO- koululaistutkimus (1990) oli ensimmäinen tutkimus, jossa on laaja-alaistemmin koko Suomea koskien saatu tietoa nuorten sukupuolikokemuksista ja sukupuolikasvatuksen toteutumisesta. Tutkimuksen mukaan lähes kaikki oppilaat olivat saaneet seksuaaliopetusta yläasteen loppuun mennessä. Tutkimustulokset ilmentävät kuitenkin sen, että nuoret halusivat seksuaalivalistusta aikaisemmassa vaiheessa. Niinpä seksuaalisuutta tulisi käsitellä runsaammin viimeistään 7. luokalla ja mieluummin jo ala-asteella. Tutkimustulosten mukaan 7. ja 9. luokkalaiset kertoivat yleisimmin käsitellyiksi aiheiksi murrosiän ja seksuaalisen kehittymisen. Seitsemännen luokan tytöistä 92% ja pojista 54% oli saanut opetusta kuukautisiin liittyen, vastaavat luvut siemensyöksyjen osalta olivat tytöillä 63% ja pojilla 61%. Pojat siis yllättäen saivat vähemmän opetusta siemensyöksyihin liittyen kuin tytöt. Vain 62% seitsemännen luokan

tytöistä ilmoitti saaneensa opetusta hedelmöitymiseen ja raskauteen liittyen. Ehkäisystä oli yläasteen loppuun mennessä puhuttu lähes kaikille oppilaille. Selkeästi vähiten käsitelty aihealue oli edelleen itsetyydytys. Vain 29% seitsemäsluokkalaisista tytöistä oli saanut opetusta sukupuolitauteihin liittyen, mutta yhdeksännellä luokalla luku oli jo 91%. Vastaavasti aidsin käsittely oli vähäistä yläasteen alussa, mutta suurin osa 9. luokkalaisista oli saanut opetusta aiheesta. Oppilaiden mielestä aidsia oli kuitenkin käsitelty määrällisesti liian vähän. Tutkimuksessa havaittiin myös alueellisia eroja. Esimerkiksi enemmistö pääkaupunkiseudun pojista oli saanut opetusta ehkäisyvälineisiin liittyen, mutta opetus väheni etelästä pohjoiseen edettäessä. Pohjois- Suomessa vastaavasti opetusta ehkäisyvälineistä oli saanut 45% 9. luokkalaisista pojista. (Kannas & Heinonen 1993.)

Kouluterveystudkimuksen mukaan lukuvuonna 1995/1996 suurin osa 8. ja 9. luokkien oppilaista oli saanut seksuaaliopetusta. Kyseisenä lukuvuonna seksuaalisuuteen liittyviä asioita oli opetettu peruskouluissa yleisemmin kuin edellisenä lukuvuonna. Myös seksuaalisuuden käsittely useammalla kuin yhdellä oppitunnilla oli selkeästi yleisempää. Yleisimmin seksuaaliopetusta oli antanut koulussa opettaja, puolet oppilaista ilmoitti saaneensa seksuaaliopetusta myös terveydenhoitajalta. Vain yksi kymmenestä oli saanut seksuaaliopetusta lääkäriltä tai joltain koulun ulkopuoliselta asiantuntijalta. Seksuaaliopetusta kyseisenä lukuvuonna saaneista oppilaista 94% oli saanut ehkäisyvalistusta. Lähes yhtä paljon käsiteltiin seurustelua ja yhdyntää. Sukupuolitaudeista aidsin käsittely oli yleisempää (85%) kuin klamydian (77%). Huomattavasti vähemmän käsiteltiin itsetyydytystä, hedelmättömyyttä ja erityisesti homoseksuaalisuutta. Eri koulujen välillä tosin oli huomattavia eroja seksuaaliopetuksen toteuttamisessa. (Liinamo ym. 1996.) Aiemmin tehdyn KISS- tutkimuksen (1991) tulokset 9-luokkalaisten seksuaaliopetuksesta ovat samansuuntaisia Kouluterveystudkimuksen kanssa (Kontula 1991).

Mitä oppilaat sitten ajattelevat seksuaalikasvatuksesta? Pötsösen ja Välimaan tutkimuksen mukaan 9. luokkalaisten nuorten vastaukset kertoivat koulun seksuaalikasvatuksen ehkäisy painotteisuudesta (Pötsönen & Välimaa 1995). Toisaalta Nykäsen ja Siroson mukaan nuoret arvioivat ikäistensä tarvitsevan eniten tietoa juuri ehkäisystä. Kyseisessä tutkimuksessa selvitettiin 9. luokkalaisten toiveita seksuaaliopetusvideon sisältöaiheiksi. Sekä pojat että tytöt ehdottivat käsiteltäväksi ehkäisyn lisäksi rakastamista ja rakastelua. (Nykänen & Sironen 1996.) Pötsösen ja Välimaan tutkimuksessa oppilaat näkivät erittäin hyvänä, että ainakin osa seksuaaliopetuksesta toteutetaan sekaryhmissä, jotta heillä olisi mahdollisuus oppia toisen sukupuolen ajatusmaailmasta ja tunteista. Oppilaiden mielestä seksuaaliopetuksessa ilmeni

päällekkäisyyttä ja toisaalta tiettyjen asioiden puutteellista käsittelyä. Kritiikkiä sai myös seksuaalikasvatuksen negatiivisuus ja monet kiellot. Mielihyvistä, rakastumisesta ja itsetyydytyksestä ei puhuttu tarpeeksi. Nuoret halusivat nimenomaan keskustella ihmissuhteista, seurustelusta ja seksuaalisuuteen liittyvistä asioista sekä keskenään että asiantuntijalta kysellen. Oppilaiden mielestä syvälinen ja rehellinen keskustelu tulisi aloittaa koulussa jo paljon 9. luokkaa aiemmin. (Pötsönen & Välimaa 1995; Nykänen & Sironen 1996.)

Saaren pro gradu –tutkimuksen mukaan oppilaat kokivat, että seksuaaliopetus sisälsi liikaa luennointia ja moralisointia. Eri aiheiden määrä koettiin niukaksi. Tyttöjen mielestä opetusta tulisi lisätä ja aikaistaa, poikien mielestä ajoitus oli yleensä sopiva ja he uskoivat tietävänsä tarpeellisen. Opetuksen sisällöstä oppilaille muistui mieleen sukupuolitaudit ja ehkäisy. Nuorten mielestä koulun tulisi olla ensisijainen seksuaalikasvatuksen lähde. Opetukseen he toivoivat vierailijoita mielenkiinnon lisäämiseksi. (Saari 1998b.) Opettajat kokivat seksuaalikasvatuksen tärkeäksi aiheeksi ja heidän mielestään sitä tulisi painottaa jo ennen 8-9 –luokkaa. Opettajat pitivät opetuksen määrää ja käytettävissä olevaa aikaa vähäisinä. Käsittelytapoina olivat lähinnä luennointi sekä kysymysten ja keskustelun herättäminen. (Saari 1998a.)

Nykäsen ja Siroksen mukaan vanhemmat pitivät seksuaaliopetusta luonnollisena osana ala-asteen opetusohjelmaa. Vanhemmat toivoivat käsiteltävän muun muassa yhdessäoloa, toisen huomioimista, tykkäämistä, murrosikää ja perheen merkitystä sekä seksuaalista ahdistelua. Toisaalta osa vanhemmista ei toivonut vielä ala-asteella puhuttavan sukupuolitaudeista, ehkäisystä ja poikkeavuuksista. (Nykänen 1996.)

Myös oppikirjojen seksuaalisuusosioita on tutkittu. Esimerkiksi Laajasalo tutki seksuaalisuutta lukion uskonnon, filosofian, elämäntutkimustiedon, psykologian, biologian ja terveystiedon kirjoissa. Hän analysoi kirjojen tapaa käsitellä seksuaalisuutta erityisesti lukion vuoden 1994 opetussuunnitelman ja kuuden seksuaalisuusteorian valossa. Päätulokset olivat seuraavat. Oppiaineiden sisällä oli enemmän eroja seksuaalisuuden käsittelyssä kuin oppiaineiden välillä. Eri oppikirjoissa suosittiin erilaisia käsityksiä seksuaalisuudesta. Psykologian, terveystiedon ja biologian oppikirjat eivät olleet katsomusaineiden oppikirjoja neutraalimpia tai vähemmän kantaottavia. Lukion vuoden 1994 opetussuunnitelman arvokasvatuksellisia tavoitteita ei juurikaan oltu huomioitu valtaosassa oppikirjoja. Terveystiedon oppikirjat olivat valistavia ja antoivat konkreettisia vastauksia seksuaalisuuteen liittyviin kysymyksiin. Asioita ei terveystiedon oppikirjoissa käsitellä moraalin näkökulmasta, mutta tietynlaisia seksuaalisuuden

toteutumismuotoja suositaan. Esimerkiksi pysyvää parisuhdetta preferoidaan ja homoseksuaalisuutta ei välttämättä edes mainita. Argumentointi perustui lääketieteelliseen tai psykologiseen tietämykseen. (Laajasalo 2001.)

5 TERVEYSTIETO JA SEKSUAALIOPETUS OPETUSSUUNNITELMISSA

Koulutuspoliittisten ja terveystieteellisten tavoitteiden yhdistäminen on muotoiltu kouluissa opetussuunnitelmallisen kehyksen sisälle. Terveystieteen opetussuunnitelma on tietylle alueelle rajattu ja kohdennettu opetussuunnitelma ja tämän rajauksen sisällä seksuaaliopetus on yhtenä osana. (Kouluhallitus 1977.) Tässä luvussa tarkastelemme opetussuunnitelmaa, sen merkitystä ja rakentumista. Tarkemmin käsittelemme terveystiedon sekä siihen kuuluvan seksuaaliopetuksen opetussuunnitelmia 1900-luvun ajalta, lähinnä tavoitteiden ja sisältöjen osalta. Olemme keskittyneet kansa- ja peruskoulun opetussuunnitelmiin, mutta myös vuosien 1985 ja 1994 lukion opetussuunnitelmia on käsitelty. Tämä johtuu siitä, että tutkimusaineistoomme kuuluu kyseisiltä vuosikymmeniltä lukion oppikirjoja.

5.1 Opetussuunnitelman ulottuvuudet

Jotta yleissivistävä koulu voisi täyttää yhteiskunnan sille asettamat velvoitteet, se tarvitsee tavoitteita. Lainsäädännössä ilmaistaan kasvatuspäämääriä ja periaatteita, joista johdetaan konkreettisia alavoitteita. Näihin tavoitteisiin pääseminen varmistetaan eri tasoilla opetussuunnitelmilla. (Lahdes 1997.) Koululainsäädännön mukaisesti opetushallitus laatii valtakunnalliset opetussuunnitelman perusteet, joiden pohjalta koulutuksen järjestäjä laatii kunta- ja koulukohtaiset opetussuunnitelmat (Auvinen 2000). Valtakunnalliset opetussuunnitelmat ovat mahdollistaneet jo 30 vuoden ajan seksuaaliopetuksen hyvän toteutumisen, mutta käytännön koulutyössä on silti ollut puutteita (Lähdesmäki & Peltonen 2000).

Opetussuunnitelman käsite ei kuitenkaan ole kovin selkeä, sillä sitä käytetään usealla eri tavalla (Malinen 1992). Opetussuunnitelmalla voidaan tarkoittaa kolmitasoista opetussuunnitelmaa. Tällöin siitä erotellaan tarkoitettu eli etukäteen laadittu, toimeenpantu eli opettajan toteuttama ja toteutunut eli oppilaiden kokema opetussuunnitelma. Koska ennako- opetussuunnitelmat laaditaan mahdollisimman maksimaalisiksi, niiden toteutuminen jää yleensä vajaaksi tavoitteista. (Lahdes 1986). Opetussuunnitelman avulla määritellään koulutuksen tavoitteet, sisällöt,

menetelmät ja arviointikriteerit. Opetussuunnitelma onkin opetusprosessin ydin ja opettaja toimii sen tulkkina. Yhteiskunnan arvot sekä tulevaisuuden tavoitteet koulutuksen suhteen heijastuvat opetussuunnitelmasta. Opetussuunnitelma on oppilaallekin merkittävä, sillä se edistää oppilaiden mahdollisuuksia hyvään opetukseen. (Rauste- von Wright & von Wright 1998; Auvinen 2000.) On kuitenkin myös huomioitava, että varsinaisten opetussuunnitelmien rinnalla vaikuttavat aina myös piilo- opetussuunnitelmat. Niillä tarkoitetaan yleensä koulun ja opettajan toiminnasta tiedostamattomasti välittyviä arvoja, asenteita sekä toimintamalleja. (Auvinen 2000.) Syynä piilo- opetussuunnitelmien syntyyn voi olla myös ennako- opetussuunnitelman epärealistisuus (Lahdes 1986). Myös seksuaaliopetuksen osalta opettaja saattaa siirtää tietoisesti tai tiedostamatta omia arvojaan oppilaille.

Vallitseva oppimiskäsitys sisältyy opetussuunnitelmaan ainakin piiloisesti. Behavioristisen näkemyksen mukaan opetuksessa on tarkoitus antaa tavoitetta vastaavat virikkeet ja vahvistaa niihin johtavia reaktioita. Tämä edellyttää tarkasti etukäteen laadittua opetussuunnitelmaa. Humanistis- kokemuksellinen suuntaus eroaa selkeästi behaviorismista. Siinä korostetaan reflektointia eli itsearviointia ja yksilöllisyyteen johtavaa itsesääätelyä. Opetussuunnitelmaan tämä vaikuttaa siten, että sitä ei suunnitella pitkälle. Sen tarkoitus on vain tukea kasvutapahtumaa. Konstruktivismin lähtökohtana on oppimisen korostaminen oppilaan oman toiminnan tuloksena (Lahdes 1997). Konstruktivismi määrittelee oppimisen todellisuuden rekonstruktiointina jo olemassa olevan tiedon pohjalta. Oppiminen on aina myös tilanne- ja kontekstisidonnaista. Konstruktivismin pohjalta oppimisen valikoiva ja tulkitseva luonne kyseenalaistavat opetussuunnitelman asemaa. (Rauste- von Wright & von Wright 1998.) Opetussuunnitelmissa sekä opetuksessa on 1990-luvulta lähtien pyritty etenemään kohti konstruktivismia. Tämä merkitsee muutosta oppilaan roolissa. Oppilailla on vastuu omasta oppimisestaan ja sen suunnittelusta. Tällöin opettajan tehtävänä on toimia lähinnä työnohjaajana ja kuuntelijana. Oppimisympäristön aktivoivaa luonnetta ja yhteistoiminnallista oppimista halutaan korostaa. (Sinko 1994.)

5.2 Maalaiskansakoulun opetussuunnitelma 1925

Terveysopin opetus perustui maalaiskansakouluissa vuoden 1925 maalaiskansakoulujen opetussuunnitelmaan, joka oli käytössä aina vuoteen 1950 asti. Opetussuunnitelman tavoitteena oli, että alakansakoulussa ympäristöopetuksen yhteydessä syvennyttäisiin lapsentajuisesti

ihmisruumiin eri osiin ja ruumiinhoidon ohjeisiin. Seksuaaliopetuksesta ei ollut vielä mainintaa, mutta ihmisruumiin anatomian yhteydessä on voitu käsitellä myös jotain seksuaaliopetukseen kuuluvaa. Terveysopin opetuksen yhteydessä haluttiin ottaa esille myös tupakan ja väkijuomien turmiollisuus. Tavoitteena oli jakaa tietoa lasta ympäröivästä ihmiselämästä ja antaa varsinaista siveellistäkin opetusta sosiaalisesta käyttäytymisestä. Opetussuunnitelman mukaisesti yläkansakoulun terveystieteen tuli lähentää koulua ja sen ulkopuolista elämää. Vuosisadan alussa terveystieteen pääpaino oli ollut anatomia ja fysiologia. Vuoden 1925 opetusohjelman mukaan oli painotettava terveydenhoito- ohjeita ja anatomis- fysiologinen tieto oli vain neuvonnan selityksenä. Neuvonta tuli perustella järkipäisesti ja tavoitteena oli oppilaan oman ymmärryksen tukeminen ja kiinnostuksen herättäminen. Opetusperiaatteina olivat asioiden liittäminen mielenkiintoiseen ja tunnettuun, opettavan aineksen ikäasteelle soveltuvuus, havainnollisuus, oppilaiden omatoimisuus ja opittujen pääkohtien muistamisen varmistaminen. Yläkansakoulun alaluokilla terveyteen liittyviä asioita oli määrä käsitellä voimistelutuntien yhteydessä ja varsinaista terveystietoa annettiin yläluokilla. Terveys- ja raittiusopetukseen oli varattu 40 tuntia. Lisäksi uskonnonhistorian ja siveysopin yhteydessä käsiteltiin mm. sosiaalisia suhteita, puhtautta ja henkistä terveyttä. (Maalaiskansakoulun opetusohjelma 1925.)

5.3 Kansakoulun opetusohjelmakomitean mietinnöt 1940- 1960-luvuilla

Valtioneuvosto asetti vuonna 1945 komitean kansakoulun ja sen jatko- opetuksen opetusohjelman laatimiseksi. Tämän komitean toimesta vuonna 1946 valmistui Kansakoulun opetusohjelmakomitean mietintö I. Tässä väliaikaisessa opetusohjelmassa luonnontiedollisiin aineisiin sisältyi terveystieteen ja raittiusoppi, jonka yhteydessä mainitaan myös sukupuoliopetus ja opetus ihmisruumiin rakenteesta. Sukupuoliopetukselle ei kuitenkaan ole asetettu tavoitteita eikä sen sisältöjä ole eritelty. Voimistelun ja urheilun kohdalla ei viitata millään tavoin terveystieteen eikä sukupuoliopetuksen opetukseen, kuten myöhemmissä opetusohjelmissa tehdään. (Komiteamietintö 1946.) Vähäiset maininnat opetusohjelmissa ovat yhteneväiset suhteissa oppikirjojen niukkaan sukupuoliopetukseen.

Vuonna 1952 komitealta ilmestyi uusi varsinaisen kansakoulun opetusohjelma. Suunnitelman mukaan terveystieteen opetuksen tuntimäärät riippuivat koulun opettajien lukumäärästä sekä koulun sijainnista maalla tai asutuskeskuksessa. Opetusta oli tuolloin luokilla

IV-VII. Samoin kuin vuoden 1925 opetussuunnitelmassa, ala- asteella opetus oli osana ympäristöoppia ja varsinainen terveystoppi kuului yläasteelle. Uuden opetussuunnitelman mukaan tavoitteena oli kasvatus terveisiin elämäntapoihin ja erityisesti raittiusvakaumukseen. Tärkeäksi katsottiin terveystoppien käsittely silloin kuin asia on ajankohtainen ja siksi mielekäs. Uutena aihepiireinä terveystoppiin sisällytettiin psyykkisen terveyden edistäminen.

Vuoden 1952 opetussuunnitelmassa on sukupuoliopetukselle ensimmäistä kertaa annettu näkyvä asema. Sukupuoliasian alkeet on liitetty uutena aineksena luonnontiedollisen aineryhmän alaisena nimenomaan terveystoppiin yhteyteen. Tosin myös mainitaan, että tämä opetus on saattanut kuulua joidenkin harvojen koulujen opetussuunnitelmaan jo aiemmin. Mietinnössä todetaan, että sukupuoliasioista on luonnollista opettaa erityisesti kasvi- ja eläinopin yhteydessä. Sukupuoliasian avointa käsittelyä painotetaan, etteivät lapset ja nuoret vartu salaperäisyyden ja pelkojen ilmapiirissä, minkä tietämättömyys aiheuttaa. Opetuksen tulisi olla laadultaan ymmärtävää ja opastavaa, eikä varoitusten tai saarnaamisen kyllästäväksi. Sukupuoliopetuksen onnistumisen ja toiseen sukupuoleen oikeanlaisen suhteen kehittymisen edellytyksinä pidetään tiedon jakamista, opetusta oikeasta suhtautumisesta perhe- elämään ja eettisen ryhdin tukemista. Koulun sukupuoliopetuksen katsotaan tarvitsevan kotien tuen ja yhteisymmärryksen opetuksesta. Opetuksen määrään otetaan vain epämääräisesti kantaa ja sääntönä pidetään opettajan harkintaan perustuvaa ohjetta, että sukupuoliasioita on käsiteltävä, jos ne liittyvät luontevasti johonkin muuhun opetukseen tai nousevat oppilaiden kautta muutoin esille. Poikkeuksena tästä mainitaan, että ennen murrosiän fyysisten ilmiöiden esiintymistä sukupuoliasiaa tulisi käsitellä yläasteella edes muutamalla tunnilla. (Komiteamietintö 1952.) Mietinnön mukaan opetusta on annettava läpäisyperiaatetta noudattamalla. Teoksessa Sukupuoleton Suomi todetaan, että kansakoulun sukupuolikasvatuksen periaatteiden esittämistapaa kyseisessä Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietinnössä arvosteltiin tuolloin ylimalkaisiksi. (Taipale 1966.)

Terveystoppi ehdotettiin liitettäväksi vuonna 1963 kansalaistaitoon III –luokasta alkaen opetussuunnitelmakomitean mietinnön mukaisesti. Alemmilla luokilla opetus oli ympäristöopin yhteydessä. Vuoden 1966 komiteamietintö ehdotti raittiuskasvatusta kansakoulun joka luokalle. Terveystoppiin tavoitteena oli ohjata oppilasta terveelliseen elämään yksilönä ja yhteiskunnan jäsenenä. Terveystiedollisen tiedon lisääminen, asenteiden muokkaaminen ja tapojen ja tottumusten merkityksen korostaminen olivat keskeisessä asemassa. (Komiteamietintö 1966.)

5.4 Peruskoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö 1970

Siirtyminen peruskoulujärjestelmään tapahtui vaiheittain vuosina 1972-1977 alkaen Pohjois-Suomesta. Kaikissa kunnissa peruskoulun opetussuunnitelmat olivat kuitenkin käytössä koko peruskouluasteella, vasta 1980-luvun alussa. (Malinen 1992.) Käyttöön otetussa opetussuunnitelmassa terveystieteiden opetus määriteltiin yhdeksi kansalaistaidon kahdeksasta sisältöalueesta. Terveystieteiden opetuksen ensisijaisena tehtävänä painotettiin asenteisiin vaikuttamista. Pyrkimyksenä oli tiedon jakamisen avulla antaa oppilaille valmiuksia tehdä omaa terveyttä koskevia ratkaisuja. Toinen tavoite oli kiinnostuksen herättäminen yhteiskunnan terveydenhuollon päätöksentekoon. (Komiteamietintö 1970.)

Seksuaalikasvatukseen liittyvää ainesta oli kansalaistaitoon kuuluvassa perhekasvatuksessa vuoden 1970 opetussuunnitelman mukaan paljon. Tavoitteena oli, että oppilaat oppisivat suhtautumaan sukupuolielämään luonnollisesti ja ymmärtämään sukupuolisuuden rakentavana voimavarana. Näiden tavoitteiden saavuttamiseksi katsottiin tarvittavan riittäviä tietoja sukupuolielämästä. Opetussuunnitelmassa todettiin, että siihen asti useimmat lapset olivat muodostaneet kuvan sukupuolielämästä joukkotiedotusvälineiden ja kavereiden puheiden perusteella. Koululla ei nähty olevan mahdollisuutta vaikuttaa näihin muihin tietolähteisiin, mutta sen sijaan koulu voisi ehkäistä niiden kielteistä vaikutusta tiedon avulla. Koulun tehtävänä olikin jakaa asiallista tietoa ja auttaa oppilasta tiedostamaan erilaisia asenteita ja niiden taustaa. Opettajan tuli pyrkiä valottamaan toisen kunnioittamista, vastuuta ja itsehillintää sukupuolisessa käyttäytymisessä. Lisäksi seksuaalisuuteen liittyen tuli pohtia etiikkaa ja oman mielipiteen muodostusta. Mitään yhtä uskonnollista tai muuta käsitystä ei saanut esittää ainoana oikeana ratkaisuna oppilaille. Tyttöjen ja poikien opettamista yhdessä suositettiin. Sukupuoliopetuksen ei katsottu olevan tärkeä vain aborttien, avioliiton ulkopuolella syntyvien lasten ja sukupuolitautien vähentämisessä, vaan myös onnellisen perhe-elämän edellytysten luomisessa. (Komiteamietintö 1970.)

Jo esikouluikässä lapset voivat esittää sukupuolielämään liittyviä kysymyksiä ja kiinnostus lisääntyy iän karttuessa. Niinpä komitean mielestä olikin tärkeätä, että perhekasvatuksen kysymyksiä käsiteltäisiin kaikilla luokka-asteilla lasten iän ja käsityskyvyn mukaisesti. Ala-asteella opetukseen kuuluisi opettajan harkinnan mukaisesti tyttöjen ja poikien välisiä eroja, lapsen syntymistä ja riippuvuutta äidistä, isästä ja kodista. Nämä asiat tuli ottaa esille, jos niihin

jouduttiin luontevasti vaikkapa oppilaan kysymyksen johdattelemana. Anatomis- fysiologisten perusseikkojen, kasvun ja kehittymisen, sukupuolten sekä hygienian käsittely kuuluivat myös ala- asteelle. Yläasteen opetukseen kuuluivat esimerkiksi äitiys ja isyys, avioliiton henkinen ja eettinen puoli, itsenäistyminen, sukupuolivastuu, itsensä hillitseminen, tunne- elämän terveys sekä ihmissuhteet. Yhdeksännellä luokalla seksuaalisuutta käsiteltäisiin perhekasvatuksen sijaan luonnonhistorian yhteydessä. Aiheina yhdeksännellä luokalla olisivat lisääntyminen, sikiönkehitys, kasvaminen sekä hormonitoiminta. (Komiteanmietintö 1970.)

Myös uskonnon opetukseen liittyi seksuaalisuusasiaa. Käsiteltävänä oli edellä mainittuja aiheita, tosin eri näkökulmasta tarkasteltuna. Uutena kysymyksenä oli myös se, mitä vaikutuksia on seksuaalisen tarpeen tyydyttämisellä pelkän nautinnon takia. Uskontojen historiassa ja siveysopissa tuli antaa ohjeita hyvien ja vastuullisten ihmissuhteiden kehittämiseksi. Yhdeksännellä luokalla kotitalouden opetuksen yhteydessä puolestaan tuli käsitellä hedelmöitymistä, sikiön kehitystä sekä perheen valmistautumista. (Komiteanmietintö 1970.)

5.5 Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985

Peruskoulun opetussuunnitelmassa vuodelta 1985 terveystiedon opetus oli edelleen hajautettu useamman oppiaineen kesken. Kansalaistaidon yhtenä tavoitteena oli antaa oppilaille heidän itsensä ja ympäristönsä terveyttä ja turvallisuutta säilyttäviä ja edistäviä taitoja. Tavoitteena oli edelleen, että oppilaat oppisivat tarkkailemaan omaa terveydentilaansa ja käyttämään terveydenhuoltopalveluja tarkoituksenmukaisesti. Kansalaistaidon ja siten myös terveystiedon opetuksen katsottiin olevan pitkälti asennekasvatusta. Tärkeänä opetussuunnitelmassa mainittujen tavoitteiden saavuttamisen kannalta nähtiin opetuksen elävyys, monimuotoisuus ja toiminnallisuus. Käytännön harjoituksille tulikin opetussuunnitelman mukaan varata riittävästi aikaa. Tärkeiksi opetusmenetelmiksi nähtiin muun muassa käsiteltävien asioiden pohdinta, opetuskeskustelut, demonstroinnit sekä ryhmä- ja parityöskentely. Opetukseen oli mahdollista sisällyttää myös esimerkiksi opintokäyntejä ja kouluterveydenhoitajan vierailuja. Ensimmäisellä ja toisella luokalla opetetaan kansalaistaidon sijasta ympäristöoppia, jossa käsiteltiin lapsen kehittymistä ja kasvua. (Kouluhallitus 1985b.)

Opetussuunnitelman mukaan kansalaistaidossa käsiteltiin terveystieteellisenä aineksena tupakkaa, alkoholia, huumeita, ravitsemusta, lepoa sekä terveyden edistämistä ja sairauksien

ennaltaehkäisyä. Seksuaaliopetusta ja lähinnä ihmissuhdeopetusta sivuavina aiheina olivat puolestaan toisten ihmisten huomioon ottaminen, oma kasvu ja kehittyminen sekä oman käyttäytymisen säätely ja tunteiden ilmaiseminen. (Kouluhallitus 1985b.)

Kansalaistaidon lisäksi terveystieteellistä ainesta oli myös muissa oppiaineissa. Liikuntaan sisältyi terveys- ja liikennekasvatuksen opintokokonaisuus. Terveystieteen osalta tavoitteena oli lähinnä terveellisten elämäntapojen merkityksen korostaminen. Liikunnan yhteydessä toteutettavan terveystieteen opetussuunnitelmassa ei erillistä mainintaa seksuaaliopetuksesta ollut, mutta sitä on silti voitu toteuttaa joissain kouluissa. Biologian opetuksen päämääränä oli käydä läpi ihmisen rakenne, elintoiminnot, murrosikä ja lisääntyminen sekä huomioida terveyden arvostaminen. Kotitalouteen kuului myös runsaasti terveystiedollista ainesta. Ravinto ja terveys –aihepiiri oli keskeisessä asemassa kotitalouden opetusta. Tavoitteina oli muun muassa, että oppilas ymmärtäisi monipuolisen ruokavalion merkityksen ja pystyisi soveltamaan kansanravitsemuksen kehittämiseksi annettuja suosituksia. Lisäksi yhtenä aihealueena oli myös perhe ja ihmissuhteet. Seksuaaliopetuksen ainesta sisältyi yläasteella myös oppilaanohjaukseen, jossa tuli käsitellä nuoruusikää murrosiän muutoksineen (fyysinen ja henkinen kasvu) sekä ihmissuhteita ja itsetuntemusta (Kouluhallitus 1985b.)

5.6 Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994

Tällä hetkellä voimassa olevan opetussuunnitelman mukaan koulun terveystieteen opetuksella on sivistävä, virittävä ja mielenterveyttä tukeva tehtävä. Nämä tehtävät on selvitetty tarkemmin edellisessä luvussa. Terveystieteellisten tietojen ja taitojen opetuksessa pyritään siihen, että oppilas pystyisi hyödyntämään näitä oman elämänsä voimavarana. Terveystieteen opetussuunnitelmassa liitetty osaksi liikunnan, kotitalouden, ympäristö- ja luonnontiedon sekä biologian opetusta. Kotitalouden yhteydessä käsitellään perhekasvatuksellinen aihekokonaisuus johon sisältyy myös seksuaaliopetus. Perhekasvatuksen tavoitteeksi mainitaan lapsen ja nuoren kehityksen tukeminen ja pohjan luominen perhe- elämässä onnistumiselle. Yläasteella tähän aihepiiriin liittyvät muun muassa ihmissuhteet ja seksuaalisuus. Parisuhde, perhe- elämä, vanhemmuus ja seurustelu nostetaan esille. (Opetushallitus 1994b.)

5.7 Lukion opetussuunnitelman perusteet 1985 ja 1994

Vuoden 1985 lukion opetussuunnitelmassa terveystiedon tavoitteeksi määritellään oppilaan kasvattaminen terveelliseen ja turvalliseen elämäntapaan. Tämän saavuttamisen nähtiin edellyttävän sekä asiatietoja että tiettyjen terveystapojen ja –tottumusten omaksumista. Terveystiedon kurssi oli jakautunut ydin- ja lisäaineeseen. Ydinaines eli terveys ja sairaus, kansanterveystyö, liikunta ja terveys sekä päihde- ja vaivateaineet oli määrä käsitellä jokaisessa opetusryhmässä. Lisäainesten aihepiirejä taasen oli tarkoitus käsitellä oppilaiden valinnan mukaan. Yksi lisäaineiden aihepiireistä oli sukupuolinen kehitys ja käyttäytyminen. Tähän aihepiiriin kuului suunnitelman mukaan ensinnäkin sukupuolinen kehitys fyysisestä, psyykkisestä ja sosiaalisesta näkökulmasta. Asetettujen tavoitteiden mukaan oppilaan tulisi ymmärtää kehitystä ja erilaisia ihmissuhteita sekä omaksua vastuuntuntoinen asenne omaan sukupuolikäyttäytymiseensä. Opetussuunnitelma sisälsi myös ehkäisyneuvontaa ja sukupuolihygienian ja sukupuolitautien opetusta. Tavoitteet liittyivät oppilaiden tietämyksen lisääntymiseen erityisesti juuri ehkäisyn ja sukupuolitautien osalta. Myös sukupuolielämän ongelmia tuli kyseisen suunnitelman mukaan käsitellä, jotta oppilas paremmin ymmärtäisi niitä ja oppisi myös niiden ratkaisumalleja. Viimeisenä tavoitteena oli se, että oppilaat tunsivat aborttilain ja aborttiin liittyvät ongelmat. Vuoden 1985 lukion opetussuunnitelmassa Ihmisen biologia –kurssiin kuului myös seksuaaliopetuksen aineista Ihmisyhteisöjen biologia –nimisessä osiossa. Aihepiireinä tässä osiossa olivat väestönkasvu, perhesuunnittelu, sairauksien periytyminen ja eugeniikka, sukupuolisen käyttäytymisen kehitys sekä kulttuurievoluutio. (Kouluhallitus 1985a.)

Lukion opetussuunnitelman perusteissa vuodelta 1994 terveystiedon tavoitteiksi mainittiin seuraavat. Ensinnäkin opiskelijan tulee oppia arvostamaan terveyttä ja tuntemaan terveyden ja elämäntapojen yhteydet. Toisena tavoitteena on, että opiskelija ymmärtää ja pyrkii edistämään terveyden fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista ulottuvuutta. Opiskelijan tulisi myös omaksua sellaiset arkikäytännöt ja elämäntavat, joita opiskelu ja työelämä vaativat. Viimeisenä tavoitteena mainitaan Suomen terveydenhoitojärjestelmän tuntemus ja tarkoituksenmukainen käyttö. Terveystiedon opetus lukiossa tulisi opetussuunnitelman perusteiden mukaan ohjata opiskelijaa kriittisyyteen, tutkivaan ajatteluun sekä itsenäiseen tietojen ja taitojen hankkimiseen. (Opetushallitus 1994a.) Vuoden 1994 opetussuunnitelman perusteissa ei tarkemmin eritelty terveystiedon eri aihealueita ja niiden käsittelyä. Seksuaaliopetuksesta ei ollut mainintaa, vaikka

sukupuolten välinen tasa- arvo määriteltiin keskeiseksi opetussuunnitelman yleisissä tavoitteissa.
(Laajasalo 2001.)

6 OPIKIRJA OPETUKSEN VÄLINEENÄ

Seuraavassa esittelemme oppikirjan pedagogista merkitystä yleisellä tasolla. Ensin perehdymme oppikirjan merkitykseen ja sille asetettuihin vaatimuksiin. Tämän jälkeen tutustumme kahteen oppikirjatutkimukseen, joissa syvennytään muun muassa oppikirjan muodostamaan tiedonkäsitykseen, tekstin ominaisuuksiin sekä opetettaviin käsitteisiin. Oppikirjan arviointi ja kritiikki ovat viimeisenä alalukuna. Tässä luvussa tarkasteltujen oppikirjan eri ulottuvuuksien pohjalta saamme näkökulmaa myös aineistomme oppikirjojen käsittelyyn.

6.1 Oppikirjan merkitys

Oppikirjat ovat kirjatyypinä muuttuneet vuosisatojen kuluessa oikeastaan vain vähän. Ideaalina on aina ollut neutraalisuus ja objektiivisuus eli kirjassa todettaisiin faktat ilman kirjoittajan asenteiden ilmi tuomista. Kuitenkaan oppikirjaa ei voida pitää neutraalina, koska siitä käy ilmi kyseisen ajanjakson pedagoginen ajattelu. Oppikirjasta ilmenee, mitä on tärkeää oppia ja miten. (Mikkilä- Erdmann ym. 1999.) Oppikirjan tärkeys tulee ilmi sen tehtävässä tiedon välittäjänä. Kirjan tarkoituksena ei ole vain auttaa oppilasta tieteenalan ymmärtämisessä, vaan tietoja tulisi voida siirtää myös arkielämään. (Ahtineva 2000.) Oppikirjalla on tärkeä rooli myös opettajan apuna ohjaamassa ja suuntaamassa opetusta. Opetuksen suunnittelussa oppimateriaali on koettu huomattavasti merkittävämmäksi kuin kirjallinen opetussuunnitelma. Tähän vaikuttaa kuitenkin suurelta osin se, kuinka kokenut opettaja on ja minkälainen opetettava aine on luonteeltaan ja perinteiltään. Suomalainen opetuskulttuuri käsitetään perinteisesti hyvin oppikirjakeskeiseksi. Tällä on myös huonot puolensa, joita käsittelemme oppikirjan kritiikin yhteydessä. Oppikirjat ovat kuitenkin tärkeitä pyrittäessä toteuttamaan opetukselle ja oppimiselle asetetut tavoitteet. Lisäksi tärkeyden havaitsee esimerkiksi siinä, että kehitysmaissa oppimateriaalin puute heikentää opetuksen tasoa. (Mikkilä-Erdmann ym. 1999.)

Kouluissa on nykyään huomattavasti enemmän opetusvälineitä ja oppimateriaaleja kuin ennen. Esimerkiksi multimedian käyttö kouluissa on viime vuosina lisääntynyt. Oppikirjat ovat kuitenkin tärkeässä asemassa edelleen, sillä tietokoneavusteinen opetus on vielä jokseenkin kehittymätöntä. Multimedia ja muut opetusvälineet tulevat siis oppikirjan rinnalle, eivätkä

syryäytä perinteistä oppikirjaa. Peruskouluopetuksen arviointiraportissa todetaan, että näitä monipuolisia oppimateriaaleja tarvitaan yksilöllisen ja itsenäisen opiskelun mahdollistamiseksi. (Korhonen & Harju- Kivinen 1998.)

Hyväkään oppikirja ei kuitenkaan ole yksistään oppimisen tae. Myös opettajan rooli oppimistilanteessa on tärkeä, sillä oppilas ei ole yksin kirjansa kanssa. Opettajan päätöksiin perustuu oppikirjan ja sen sisältämän tiedon käsittely. Jos oppikirjat ovat avoimia eri opetusmenetelmille, opettaja voi liittää siihen omat käytäntönsä. (Ahtineva 2000.) Opettajan on hallittava oppiaineen lisäksi opetus- oppimisprosessin teoria ja sosiaalinen vuorovaikutus (Rauste- von Wright & von Wright 1998).

6.2 Oppikirjalle asetetut vaatimukset

Oppikirjoille asetetaan monia vaatimuksia. Ensinnäkin oppikirjan sisältämän tiedon tulisi olla totuudenmukaista ja mahdollisimman hyvin perusteltua tieteelliseen tutkimukseen perustuvaa tietoa. Tieteellisen tiedon tarkoituksena on arkitiedon laajentaminen, korjaaminen sekä sen rajojen ylittäminen. Oppikirjoissa ei ole hyvä käyttää tarpeettomasti vierasperäisiä sanoja, koska ne heikentävät ymmärtämistä. (Niiniluoto 1994.) Oppikirjojen tekstien tulisi olla siis oppilaan kannalta helppolukuisia ja ymmärrettävää. Sanoille, lauseille ja virkkeille on määritelty enimmäispituuksia. Teksti ei tietenkään saa olla pelkkä irrallisten lauseiden luettelo, vaan tekstimerkitykseen tulisi kiinnittää huomiota. (Karvonen 1994.) Tiedon tulisi siis edetä johdonmukaisesti ja helpottaa merkitysverkostojen luomista. Niin sanottua metatekstiä oppikirjoihin vaadittaisiin lisää. Metatekstillä tarkoitetaan lukijan ymmärrystä ja kirjoittajan asenteeseen suhtautumista auttavaa tekstiä (Lahdes 1997). Metateksti parantaisi tekstin sidosteisuutta ja lisäksi toisi ilmi kirjoittajien omia asenteita ja luottamusta asiaan. Se auttaa lukijaa konstruoinnissa ja kokonaisuuksien hahmottamisessa. (Mikkilä- Erdmann ym. 1999; Ahtineva 2000.)

Oppikirjan tulisi olla motivoiva, sillä motivaation yhteyttä oppimiseen pidetään selvänä. Motivaatio voi perustua useisiin eri seikkoihin. Tilannekohtainen oppimismotivaatio pohjautuu opetuksen ulkoisiin tekijöihin esimerkiksi uuteen oppikirjaan. Välineellisessä motivaatiossa olennaisia ovat palkinnot ja rangaistukset. Sisällöllinen motivaatio perustuu oppilaan kiinnostukseen sisältöä kohtaan. (Ahtineva 2000.) Oppikirjojen tulisi yllyttää oppilasta

itsenäisesti pohdiskelemaan asioita syvällisemmin ja innostaa jatkotyöskentelyyn (Sinko 1994). Tekstin innostavuus voitaisiin saavuttaa monikerroksisuudella. Tällä tarkoitetaan sitä, että erityyppiset sisällöt ja rakenteet vuorottelisivat. Tekstissä olisi sekä yleistyksiä että yksittäistapauksia, arkihavaintoja ja tieteen kuvauksia, määritelmiä ja esimerkkejä sekä tekstiä ja sisältöä arvioivia jaksoja. (Karvonen 1994.)

Ihminen omaksuu uutta tietoa aiempaan tietämykseensä pohjautuen. Tämä saattaa vaikeuttaa oppimista, sillä arkikäsitteistä on vaikea luopua. Tärkeä kysymys onkin, kuinka oppikirja ottaa tämän huomioon. Oppikirjan sisältämä tieto tulisi asettaa oppilaan aikaisempiin tietoihin nähden sopivasti. Oppimisen kannalta olisi ideaalisinta, jos oppilas voisi tarkastella tekstiä kriittisesti aikaisemman tietämyksensä varassa. Näin oppilaan tiedot voivat lisääntyä ja mahdolliset virheet tiedoissa korjaantua. Muita tärkeitä kysymyksiä oppikirjan suhteen ovat se, auttaako kirja oppilasta käsitteiden muodostuksessa ja se, minkälainen oppimiskäsitys kirjasta välittyy. Nykyään oppimateriaali myös kansainvälistyy. (Sinko 1994.) Kysymys aikaisemmasta tiedosta on erityisen tärkeä terveystiedossa, koska oppilailla on usein entuudestaan oppikirjan tiedoista poikkeavia asenteita.

Oppikirjojen valinnassa tulisi pyrkiä siihen, että ne vastaavat koulun opetussuunnitelmaa sitä tukien. Lisäksi kirjojen tulisi mahdollistaa erilaisten opettajien opetustyyliä ja -järjestelyä ja antaa opettajalle mahdollisuus myöhempisiin täydentäviin hankintoihin. Opettajan työn kannalta olisi helpottavaa, jos eri opettajaryhmillä olisi yhteiskäytössä erilaisia oppikirjasarjoja. Tällöin opetuksen suunnitteluvaihe olisi mahdollisesti tuloksiltaan rikkaampi. Oppikirjojen valinta edellyttää opettajalta paljon asiantuntemusta, etenkin kun varat kirjahankintoihin ovat usein niukat. (Uusikylä & Atjonen 2000.)

6.3 Oppikirjatutkimuksia

Suomalaisessa koulukäytäntöjen tutkimuksessa oppimateriaalitutkimuksella on ollut keskeinen asema, koska oppimateriaalilla on tärkeä osuus opetuksessa. Seuraavaksi käsittelemme kolmea oppikirjoista tehtyä tutkimusta. Tutkimukset koskevat oppikirjan edustamaa tiedonkäsitystä, opettajien ja oppilaiden näkökulmia oppikirjaan, oppikirjan tekstinanalyysiä sekä oppikirjan käsitteitä.

6.3.1 ”Oppikirja- tiedon välittäjä ja opintojen innoittaja?” - tutkimus

Ahtinevan väitöskirjatutkimus ”Oppikirja- tiedon välittäjä ja opintojen innoittaja?” (2000), koskee lukion kemian oppikirjaa Kemian maailma 1. Ensimmäisenä tutkimusongelmana on se, millaista tiedonkäsitystä oppikirja edustaa. Tähän ongelmaan liittyvät kysymykset havainnollistamisesta ja tiedon liittymisestä arki- ja reaali maailmaan. Lisäksi tutkittiin oppikirjan tiedoista muodostuvaa kokonaisuutta ja mahdollisia väittämiä, joita oppilas voi arvioida. Toisena tutkimusongelmana on opettajien ja oppilaiden näkemykset oppikirjasta suhteessa opetussuunnitelman sille asettamiin vaatimuksiin. Myös oppikirjan tehtäviä arvioitiin opettajien ja oppilaiden näkökulmasta kyselylomakkeiden avulla.

Tutkimuksessa ilmeni, että opettajien epävarmuus kurssin keskeisistä sisällöistä johtaa oppikirja-sidonnaisuuteen. Tästä käy ilmi se, miten suuri rooli oppikirjoilla todella on. Ei olekaan yhdentekevää millaisia oppikirjoja käytetään, koska oppikirjan innostavuus vaikuttaa oppilaiden kiinnostukseen aiheesta sekä jatko- opintojen valintaan. Esimerkiksi kyseinen kemian oppikirja innosti yli 13 % oppilaista jatkamaan kemian opintoja lukiossa. Tutkimuksessa tuli ilmi, että kyseisen oppikirjan tiedoista muodostuu kokonaisuus, tietoa havainnollistettiin usealla eri tavalla ja se liitettiin arkimaailmaan ja muihin oppiaineisiin. Oppikirjassa kannustettiin oppilaita hankkimaan tietoa myös kirjan ulkopuolelta. (Ahtineva 2000.)

6.3.2 ”Oppikirja tekstianalyysin kohteena” ja ”Oppikirja käsitteiden opettajana” - tutkimukset

Julkusen tutkimuksessa ”Oppikirja tekstianalyysin kohteena” (1988) aineistona oli 49 eri aineiden oppikirjaa, joista analysoitiin 100 sanan tekstinäytteitä. Tutkimusongelmina olivat oppikirjan luettavuus, tekstien ominaisuudet ja oppikirjatekstien lajit. Tässä käsittelemme tutkittuja kahta terveystiedon lukion ja ammatillisen keskiasteen oppikirjojen tuloksia (Jääskeläinen ym. 1984, Ammatillinen terveystieto; Korhonen ym. 1986, Lukion Terveystieto). Näissä oppikirjoissa ymmärtämistä helpottavia rakenteita esiintyi niukasti. Verrattaessa muiden oppiaineiden kirjoihin tulos oli kuitenkin keskitasoa. Terveystiedon oppikirjat olivat siinä suhteessa hyviä, että tekstityyppi oli valittu käsiteltävän aiheen mukaisesti.

Seuraavana vuonna Julkusetta ilmestyi samaan tutkimusaineistoon pohjautuva tutkimus ”Oppikirja käsitteiden opettajana”. Tutkimusongelmina olivat opetettavat käsitteet ja niiden laatu sekä miten käsitteitä kirjassa opetetaan. Käsitteiden laatu määriteltiin konkreettisten ja abstraktien sekä ylä- ja alakäsitteiden avulla. Käsitteiden opettamisen tutkiminen pohjautui havainnollistamiseen, induktiiviseen/deduktiiviseen lähestymistapaan sekä kielellisiin keinoihin. Analysoidut terveystiedon oppikirjat osoittivat, että käsitteitä sisältyi teksteihin varsin vähän. Ne olivat pääosin abstrakteja ja liittyivät kiinteästi biologiseen ja psykologiseen käsitteistöön. Molemmissa oppikirjoissa käsitteiden opettaminen oli deduktiivista. Lukion oppikirjassa määriteltiin aina ensin pääkäsite ja sitten käsitettä havainnollistettiin konkreettisten esimerkkien tai alakäsitteiden avulla. Lukion oppikirjassa ongelmana oli käsitteiden vähyyden, mikä vaikeuttaa myöhempiä opintoja. Käsitteiden havainnollistaminen liittäen ne paremmin oppilaan kokemusmaailmaan olisi tärkeää. Ammatillisen asteen oppikirjassa käsitteet selitettiin usein synonyymeillä, esimerkeillä ja vastakkaisuuksilla. (Julkunen 1988; Julkunen 1989.)

6.4 Oppikirjojen arviointia ja kritiikkiä

Oppikirjojen arvioinnin perustana on usein vertailu opetussuunnitelmiin. Taustalla vaikuttavat myös kyseisen tieteenalan käsitykset tiedosta ja oppimisesta. Näitä taustalla vaikuttavia käsityksiä ovat mm. aiemmin mainitut erilaiset oppimiskäsitykset. Tekstiä on arvioitu myös luetun ymmärtämisen kannalta. Aikaisemmin arviointikriteereinä käytettiin tavoitteita ja niihin liittyviä sisältöjä, opetusjärjestelyjä ja käytännöllisyyttä. Tiedon tuoreus, virheettömyys, objektiivisuus ja ymmärrettävyys olivat tärkeitä. Nykyään arviointikäytäntö on hieman muuttunut. Opetuskäyttöön otettavia kirjoja ei enää hyväksytetä Opetushallituksella, vaan kustantajat luetuttavat käsikirjoitukset asiantuntijoilla ja kielentarkastajilla. Arviointiin kuuluu käsikirjoitusten lukeminen ja kuviteltu käyttö, varsinaista kokeilukäyttöä toteutetaan harvoin. Käsikirjoitusten arviointia varten laaditut ohjeet ovat edellä esitettyjen arviointikriteerien kaltaisia. Lisäksi on otettava huomioon tiedon sidosteisuus ja oppilaskeskeisyys. (Ahtineva 2000.)

Oppikirjan tärkeää roolia opettamisen apuvälineenä ei voi kiistää. Oppikirjat ovat luultavasti käytetyin, mutta myös moitituin oppimateriaalien ryhmä (Uusikylä & Atjonen 2000). Kritiikin mukaan oppikirja rajoittaa opettajaa ja opetuksen suunnittelua liikaa ja sitoo oppilaan. Oppilaiden näkökulma kapenee ja mielenkiinto laantuu, sillä oppilaat alkavat kunnioittaa

painettua sanaa turhan paljon. (Kilander 1968.) Asiat esitetään oppikirjoissa tiiviisti, valmiiksi jäsenneltynä, pilkottuina oppiannoksiksi. Tämä vain vahvistaa opettajan asemaa tiedon jakajana ja väärin vastausten korjaajana. Oppikirja alkaa siten ohjata opetusta liiaksi ja opettaja voi joutua oppikirjan ”orjaksi”. (Lahdes 1986; Ahtineva 2000.) Oppikirjoja voikin kritisoida oppilaan passivoimisesta, mikä ei ole oppimisen kannalta edullista. Oppikirjojen on myöskin väitetty sisältävän pelkästään koulutietoa, josta ei ole paljon hyötyä oppilaiden arkielämässä. (Sinko 1994.) Uudemmassa kirjatuotannossa kirjojen tehtävät on kuitenkin laadittu enemmän oppilaan omaa ajattelua ja tulkintaa korostaen. Lisäksi ne pyrkivät haastamaan oppilasta kriittiseen arviointiin, vertailuun ja erilaisiin sovelluksiin. (Uusikylä & Atjonen 2000.)

7 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tässä luvussa käsittelemme tutkimuksemme tarkoitusta ja erittelemme tutkimustehtävät. Selvitämme aineistomme valintaperusteita ja sen taustaa. Esittelemme myös tutkimusmenetelmäämme systemaattista analyysia ja sen soveltamista tähän tutkimukseen. Viimeiseksi arvioimme tutkimuksemme luotettavuutta pyrkien monipuoliseen tarkasteluun.

7.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimustehtävät

Tämän tutkimuksen tehtävänä on selvittää seksuaaliopetuksen kehittymistä terveystiedon oppikirjoissa 1800-luvun lopulta alkaen. Keskeisimpänä tavoitteenamme on hahmottaa seksuaaliopetuksen yleisiä muutoslinjoja oppikirjoissa. Olemme pyrkineet tiivistämään tämän muutoslinjan seksuaalisuuden eri ulottuvuuksien (eettinen, kulttuurinen, biologinen, psyykinen) tarkasteluna. (Liite 2.) Pyrimme tuomaan esiin painotuseroja sekä käsittelyn laajuutta ja syvyyttä. Laajuuden osalta selvitämme, paljonko seksuaaliopetusta on sivumäärällisesti ja suhteellisena osuutena. Lisäksi erittelemme, mitä eri aihealueita kussakin oppikirjassa on käsitelty. Käsittelytapojen osalta tarkoituksenamme on tuoda esiin kirjojen seksuaaliopetusaineksen sisältämät arvolataukset ja moraalikehys sekä niissä ajan myötä tapahtuneet muutokset. Kiinnitämme huomiomme myös siihen, ovatko arvot ja moraalikäsitteet pyrittiin tuomaan esille vai pitämään mahdollisimman näkymättöminä. Lisäksi pyrimme löytämään eroja ja yhtäläisyyksiä tavoissa, joilla seksuaalisuudesta kirjoitetaan. Tämän avulla voimme selvittää, onko teksti sävyiltään kannustavaa, varoittavaa, syyllistävä, asenteellista, myönteistä tai sisältääkö se runsaasti kieltoja ja käskyjä. Mielenkiintoista on tietenkin myös se, mitä aihealueita kirjoissa ei ole käsitelty ollenkaan. Seksuaalisuutta koskevan termistön muuttuminen oppikirjoissa kuvastaa myös kehityksen muutossuuntaa.

Tämän tutkimuksen kolme tutkimusongelmaa ovat:

1. Millainen on aineiston terveystiedon oppikirjojen seksuaaliaineksen kehityssuunta 1800-luvun lopulta nykypäivään?
2. Missä määrin ja minkä sisältöistä seksuaaliopetusta oppikirjoissa esiintyy?
3. Millä tavalla seksuaalisuudesta kirjoitetaan (käsittelytavat)?

7.2 Tutkimusaineisto

Tutkimusaineistomme koostuu 12 terveystiedon oppikirjasta, jotka on tarkoitettu Suomen kansa-, oppi- ja peruskouluihin sekä lukioon. Kirjat on valittu siten, että yksi kirja edustaa suunnilleen yhtä vuosikymmentä 1900-luvun ajalta. Ensimmäinen aineistomme kuuluva kirja on kuitenkin jo vuodelta 1883. Halusimme tarkastella viime aikojen tilannetta hieman tarkemmin, joten 1990-lukua edustaa kolme oppikirjaa. Kaikki aineistomme kirjat ovat kouluopetukseen tarkoitettuja, vaikka ovatkin eri luokka-asteille suunnattuja. Aineiston valinta perustuu poimintaan saatavilla olevasta, sinällään jo rajallisesta määrästä terveystiedon oppikirjoja kyseiseltä ajanjaksolta. Aineistomme oppikirjoista olemme rajanneet käsiteltäväksi seksuaalisuutta koskevan aineksen. Tarkastelumme kohteena ovat siis olleet seksuaalisuutta käsitelleet kokonaiset luvut tai erilliset aiheeseen liittyvät maininnat muun tekstin lomassa.

7.3 Tutkimusmenetelmä

Tutkimusmenetelmänä käytämme kvalitatiivista, oppikirjojen sisältöä tarkastelevaa systemaattista analyysia. Systemaattista analyysia käytetään filosofian, kasvatustieteiden, politiikan, kirjallisuuden, kuvaamataiteiden, musiikkitieteen ja systemaattisen teologian tutkimuksissa. Valitsimme kyseisen menetelmän tutkimukseemme, sillä se soveltuu hyvin oppikirjatutkimukseen ja opinnäytetöihin. Esimerkiksi Laajasalon väitöskirjatutkimus (2001) ”Seksuaalisuus lukion oppikirjoissa” ja Nummelin liseniaattitutkimus ”Seksuaalikasvatusmateriaalit- Millaista seksuaalisuutta nuorille?” (1997) ovat aiheeseemme liittyviä, samalla menetelmällä tehtyjä tutkimuksia. Valitessamme menetelmää, pidimme systemaattisen analyysin etuna sen johdonmukaisuutta ja rakenteellista selkeyttä. Menetelmä tarjoaa mahdollisuuden tiivistettyyn ja selkeään tutkimusrakenteeseen, mutta tämä yksinkertaisuus ei kuitenkaan tarkoita muodollisten kriteerien puutteellisuutta. (Laajasalo 2001.)

Systemaattinen analyysi pyrkii kirjallisen aineiston käsitteelliseen erittelyyn, tulkintaan ja arviointiin. Keskeistä on erilaisten teemojen, vivahteiden ja ristiriitaisuuksien esiin nostaminen. Analyysin tehtävänä on myös tekstiin sisältyvien piilomerkitysten selville saaminen. Systemaattinen analyysi jakautuu kahteen lähestymistapaan; teksti- ja taustalähtöiseen. Valitsimme lähestymistavaksemme tekstilähtöisen eli immanenttisen analyysin, jossa analyysin

kohteena on teksti sinänsä ja tutkija pyrkii ikäänkuin tekstin sisään. Immanentissa analyysissä käsitteet, väittämät, hypoteesit ja käsitekonstruktioit nostetaan tutkittavasta tekstistä, ei sen ulkopuolelta. (Jussila ym. 1989.) Välttämätöntä on tutkittavien tekstien ja niiden sisällön kuvailu, sillä tekstiaines on lukijalle vieras. Tämä ei kuitenkaan tarkoita tekstin referointia, vaan kuvailun ja analyysin tulisi toteutua yhtäaikaisesti. (Ahteenmäki- Pelkonen 1997.) Soveltaessamme kyseistä menetelmää omaan tutkimukseemme etenimme Seksuaalisuuden käsittelytavat oppikirjoissa- luvussa kuljettaen analyysia ja suoria tekstilainauksia lomittain. Analyysissä tarkoituksenamme oli ydinajatusten löytäminen tekstistä. Piilomerkitysten, tekstin ristiriitaisuuksien, aukkojen ja sävyjen hahmottaminen oli välttämätöntä ydinajatusten löytämisessä ja kokonaiskuvan jäsentymisessä. Systemaattiseen analyysiin ei välttämättä kuulu tiukka luokittelu ja kategorisointi, mutta soveltaessamme menetelmää teimme myös muutamia luokitteluja. Seksuaaliopetuksen määrällisen ja sisällöllisen luokittelun teimme taulukon muotoon, kuten aihealueiden kartoittamisenkin. Systemaattisessa analyysissä tutkimustulokset muotoutuvat ja hahmottuvat koko prosessin ajan. Oppikirjojen käsittelytapojen analysointi oli oleellinen osa juuri tätä jäsentymisprosessia. Prosessin aikana muodostuneet tulokset oppikirjojen seksuaaliopetusaineuksen kehityssuunnasta kirjasimme yhteenvedonomaaisesti taulukoksi. (Laajasalo 2001.)

7.4 Tutkimuksen luotettavuus

Arvioidessamme tutkimuksemme luotettavuutta on ensinnäkin otettava huomioon se, että emme voi tutkia seksuaalisuutta täysin objektiivisesti. Tämä johtuu siitä, että seksuaalisuus on osa jokaista ihmistä. Emme myöskään ole voineet tarkastella aineistoamme ilman arvosidonnaisuuttamme, mikä on tyypillistä tämäläisissä tekstien tulkinnassa. Väistämätöntä on ollut myös se, että olemme tarkastelleet historiallisia oppikirjoja nykyajan perspektiivistä muodostuneen esiyymmärryksemme valossa. Todennäköistä onkin, että ymmärrämme uudempien oppikirjojen kieltä ja seksuaalisuuden käsittelytapoja helpommin. Vuosisadan alkupuolelta olevan materiaalin ymmärtämiseen puolestaan tarvitsemme enemmän tulkintaa auttavaa tietoa. Kirjallisuuskatsauksemme jokaisen osan tarkoituksena onkin ollut ymmärryksemme lisääminen historialliseen materiaaliin ja näin lisätä tutkimuksemme luotettavuutta. Mielestämme olemme saavuttaneet kyseisen tavoitteen käsittelemällä niin terveystieto- oppiaineen kehitystä, seksuaalivalistuksen ja -opetuksen historiaa kuin opetussuunnitelmiakin. Luotettavuutta lisää

myös kahden tutkijan yhteistoiminta, koska tulkintojen muodostaminen ja niiden arviointi on käynyt läpi huolellisen ja moninkertaisen pohdinnan.

Luotettavuuden kannalta arvioituna pidämme aineistoamme tarkoitustaan vastaavana. Oppikirjat ovat eri luokka-asteille tarkoitettuja, mutta tarkoituksenamme ei ollutkaan tietylle kouluasteelle suunnattujen oppikirjojen seksuaalisuuteen liittyvän aineksen kehityssuunnan hahmottaminen. Tavoitteenamme oli yleisen kehityssuunnan tarkasteleminen, joten kansa-, oppi- ja peruskoulun sekä lukion terveystiedon oppikirjat soveltuivat kaikki tutkimusaineistoksemme. Arvioidessamme tutkimuksemme luotettavuutta, pohdimme kriittisesti aihealueiden esiintymistä koskevaa taulukkoa. Taulukon mukainen oppikirjojen vertailu ei ole täysin ongelmatonta, koska eri luokka-asteilla käsiteltävien aihekokonaisuuksien tuleekin olla suunnattu oppilaiden kehitystasetta vastaavaksi. Tämän vuoksi kansa- ja peruskoulun oppikirjoissa mahdollisesti käsitellään pienempi määrä aihealueita verrattuna oppikoulun ja lukion kirjoihin. Tätä seikkaa emme kuitenkaan ole tuoneet esiin aihealueiden esiintymistä koskevassa taulukossa. Luotettavuuden kannalta oleellista on aineiston valintamme osittainen perustuminen sattumaan ja aineiston käsittelytapa. Suorat lainaukset oppikirjoista antavat lukijalle mahdollisuuden muodostaa oma tulkinta käsitellystä aineistosta, joten lukijan ei tarvitse pitäytyä tutkimuksemme mukaisissa tulkinnoissa. Toisaalta lukijan mahdollisuus muodostaa oma käsitys riippuu esille tuomistamme lainauksista ja näin ollen meidän valintamme väistämättä ohjaavat hänenkin tulkintaansa. Olemme kuitenkin koko ajan pyrkineet luotettavuutta ajatellen oleelliseen kontekstiajatteluun eli yksittäisiä asioita ei ole irrotettu asiayhteydestään. Koska aineistomme on laaja, olemme joutuneet valikoimaan esille nostamiamme kysymyksiä. Olemme pyrkineet tuomaan eri sävyjä ja näkökohtia oppikirjojen seksuaaliopetuksesta esille, kuitenkin käsittelemättä kaikista kirjoista kaikkea. Aineistomme laajuus ja siitä johtuva valinta osaltaan heikentää luotettavuutta, mutta sama ongelma koskee kaikkea tutkimusta. Erityisesti kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkijan omalla tulkinnalla ja valinnalla on ratkaiseva merkitys.

Pidämme aineistoamme kohtuullisen kattavana, koska terveystiedon oppikirjoja on 1900-luvulla, erityisesti sen alkupuoliskolla, ollut niukasti. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa ei välttämättä pyritä tutkimustulosten yleistettävyyteen, mutta taustalla on kuitenkin ajatus yksityisen toistumisesta yleisessä (Hirsjärvi ym. 2000). Tämän tutkimuksen päätuloksista teemme suuntaa antavia päätelmiä yleistettävyydestä. Nämä päätelmät perustamme siihen, että aineistomme on suhteellisen kattava ja myös muut tutkimukset seksuaaliopetuksen kehittymisestä oppikirjoissa ja valistuslehtisissä tukevat päätuloksiamme. (ks. esim. Räisänen 1995, Nummelin 1997.)

8 TULOKSET

Tässä luvussa esittelemme tutkimuksemme tulokset. Ensiksi tuomme taulukon muodossa esiin, kuinka paljon seksuaaliopetusainesta oppikirjoissa esiintyy ja mitä aihealueita on erityisesti painotettu. Tulosluvun laajimmassa osassa analysoimme oppikirjojen käsittelytapoja, joten vastaamme tutkimuskysymykseen: millä tavalla seksuaalisuudesta on kirjoitettu. Viimeiseksi tuloksemme tiivistyvät seksuaalisuuden eri ulottuvuuksien tarkasteluna. Tämän avulla hahmottuu seksuaaliopetuksen kehityssuunta 1900-luvun aikana.

8.1 Seksuaaliopetuksen määrällinen ja sisällöllinen esiintyminen oppikirjoissa

TAULUKKO 1. Seksuaaliopetuksen määrällinen ja sisällöllinen esiintyminen oppikirjoissa

OPPIKIRJAN TEKIJÄ/ VUOSI	SIVUMÄÄRÄT: seksuaalisuusosio/ kokonaismäärä	SIVUMÄÄRÄT: Suhteellinen Osuus %	ENITEN KÄSITELTY AIHEALUE
Hartelius, 1883	5/ 127	3.9	Haureus, rakkaus
Oker- Blom, 1910	1/ 112	0.9	Siveellisyys
Wilskman, 1919	1/ 224	0.4	Siveellisyys
Palmen & Wilskman, 1931	3/ 208	1.4	Perinnöllisyys
Kari & Lahtinen, 1949	1/ 211	0.5	Murrosikä
Kari & Lahtinen, 1955	3/ 208	1.4	Sukuelimet, sukupuolitaudit
Hannula & Larjanko, 1968	5/ 128	3.9	Murrosikä
Korhonen ym., 1976	10/ 131	7.6	Ehkäisy
Korhonen ym., 1991	7/ 123	5.7	Sukupuolitaudit

(jatkuu)

TAULUKKO 1. (jatkuu)

Korhonen ym., 1995	16/ 196	8.2	Ehkäisy
Litmanen ym., 1998	26/ 208	12.5	Sukupuolitaudit
Korhonen ym., 2000	26/ 221	11.8	Ehkäisy

Huom. Sivumäärät on ilmaistu kokonaisina sivuina, joten yksittäiset lauseet ja pienet kappaleet on yhdistetty kokonaisuudeksi.

Vaikka varhaisimmissa oppikirjoissa painotetut aihealueet vaihtelevatkin, on siveellisyys niissä kaikissa vahvasti esillä. Näiden tekstien tarkastelu oli kuitenkin hieman ongelmallista, sillä emme voineet tarkasti tietää, mihin kirjoittaja oli halunnut viitata käyttäessään siveellisyys-sanaa. Nimenomaisesti näiden kirjojen kohdalla myös sivumäärien laskeminen oli vaikeampaa eri puolille ripoteltujen ja eri yhteyksiin liitettyjen siveellisyyteen viittaavien lauseiden vuoksi. Myöhemmissä oppikirjoissa seksuaalisuutta oli käsitelty kokonaan omana lukuna tai muutoin selkeinä kokonaisuuksina. Sivumäärällisesti 1900-luvun jälkipuoliskon oppikirjoissa on huomattavasti runsaammin seksuaalisuutta koskevaa asiaa, kuten sivumäärien suhteellinen osuus selkeästi osoittaa. Vuoden 1976 oppikirjasta lähtien on painotettu ehkäisyä sekä sukupuolitauteja. Taulukko ilmaiseekin selkeästi muutoksen suuntaa.

Taulukossa 2 on eritelty aineistossamme esiintyvät aihealueet. Olemme siis nimenneet 20 aihealuetta, joiden sisälle tosin mahtuu myös useita pienempiä aihekokonaisuuksia. Taulukon kyllä/ei –vastaukset kertovat yksinkertaisesti käsitellyistä aihealueista, tuomatta kuitenkaan esille käsittelyn syvyyttä. Toisissa kirjoissa tietty aihe on vain mainittu ja toisissa käsittely on laajaa. Taulukko kuvastaa hyvin käsiteltyjen aihealueiden monipuolistumista ja suuntausta kohti kattavaa sekä tavoitteellista seksuaaliopetusta. Tämä muutos on yhtenevä 1960-luvulta alkaneen seksuaalivalistuksen suunnitelmallisen ja tavoitteellisen vaiheen kanssa. Uusien aihealueiden vaihe alkoi vuodesta 1976, josta lähtien oppikirjoissa on käsitelty myös aborttia, aidsia, ehkäisyä, seksuaalivähemmistöjä ja sukupuolielämän ongelmia. Vuoden 2000 kirjassa käsitelläänkin kolmea lukuunottamatta kaikkia aiheita. Siveellisyys on selkeästi ollut ainoastaan 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenten aihealue, sillä vuoden 1919 jälkeen sitä ei ole käsitelty.

8.2 Seksuaalisuuden käsittelytavat oppikirjoissa

Terveysoppi 1883

Vuoden 1883 oppikirjassa seksuaalisuudesta kirjoitetaan viimeisessä luvussa, jonka nimi on Himojen vahingollisuus. Luku sisältää kahdeksan aihealuetta, joista kaksi haureus ja rakkaus liittyvät seksuaalisuuteen. Muita alalukuja ovat suuttumus, laiskuus, pelko, kopeus, kateus ja belaaminen. Pääotsikko jo sinällään on kantaa ottava ja teksti on kokonaisuudessaan varoittavaa ja runsaasti kieltoja sisältävää. Esimerkiksi vapaa-ajan osalta teatterissa käymistä ja romaanien lukemista tuli nuorison rajoittaa, etteivät ne ajaisi heitä himoihin. Itsesaastutus (itsetyydytys) nähdään ehdottoman vahingollisena ja sen välttämiseksi annetaan lukuisia käytännön ohjeita. Haureudesta kirjoitetaan hyvin vakavasti ja paheksuvasti, mutta tätä näkökulmaa ei kuitenkaan jätetä täysin perustelematta. (Hartelius 1883.)

”Haureuden pahe voi keskeyttää nuorukaisten kehityksen, jopa heidät kokonansa turmellakin... Se on minä ikäkautena hyvänsä vaarallinen terveyden vihollinen. Mitenkä monta tautia syntyy haureudesta, vaikkapa sitä ei harjoitettaisikaan niin luonnottomalla tavalla kuin itsesaastutuksesta! ja miten moneen tautiin se panee alun! Se hävittää sielun voimat. Se heikontaa yhteiskunnan siiveelliset perustukset ja puhtaan perhe- elämän. Se hävittää uhraawaisten hyweiden korkean aatteen, himmentää elämän runollisen puolen, tekee mahdottomaksi tosi-siveellisen elämän.” (emt 113, 114)

Tekstin moraalinäkökulma pohjautuu selkeästi kristilliseen uskoon. Esimerkiksi käsitteet synti, kiusaus ja Jumalan pelko ovat selkeästi esillä, eikä niitä kyseenalaisteta. Jaottelu siveellisyyteen ja saastaisuuteen sekä hyvään ja pahaan on hallitseva.

”Sitä vastoin ovat lapset kasvatettavat vanhempiensa kodissa Jumalan pelkoon ja hyviin tapoihin. Heitä on holhottava niin, ett’ei heillä ole tilaisuutta syntiin.” (emt 114)

Teksti on myös ohjeellista sekä neuvovaa. Tekstissä pohditaan, onko nuorille tarpeellista kertoa jo varhain haureuden vaaroista, koska on olemassa vaara, että opetus sinällään herättelee nuorten sukupuoli-vaistoja. Tekstissä päädytään kuitenkin siihen, että nuoria täytyy valistaa, jotta he osaisivat karttaa haureutta.

”Saattaa olla, sanotaan, vaarallinen herättää makaavaa karhua; voi olla arveluttavaa nuorison saattaminen kielletyn hedelmän kiusaukseen, j.n.e. Mutta kavalaa ystävä se on tuo tietämättömyys semmoisesta pahasta, jonka niin helposti saattaa aavistaa ja tuntea.” (emt 114)

Toinen seksuaalisuuteen liittyvä teema tässä kirjassa on rakkaus. Siitä kirjoitetaan runollisen kauniisti, vuolaasti ja positiivisesti. Erityisesti nuoruus nostetaan esiin rakkauden aikana, samalla korostetaan kuitenkin siveellisyyttä ja saastaisten himojen hallitsemista. Rakkaus sinällään määritellään hyväksi ja tarpeelliseksi, mutta avaimeksi sukupuolten välisessä rakkaudessa määritellään himojen hallinta ja järjen rajat. Moraalinäkökulma on sama kuin haureuden kohdalla.

”Ääretön kuin avaruus, mittaamaton kuin iankaikkisuus, monenlainen kuin kasvojenpiirteet, monivaihteinen kuin eri väriwihdukset ja tarpeellinen kuin ilma... Ilman rakkautta ei ole ystävyyttä, ei perhettä, ei yhteiskuntaa, ei isänmaata, ei luontoa – ”Jumala on rakkaus.” (emt 125, 126)

Terveysopin pääpiirteet 1910

Vuoden 1910 oppikirjassa Terveysopin pääpiirteet sukupuoliopetusta sivutaan tarttuvien tautien ja alkoholin yhteydessä. Näitä tauteja ei nimetä, eikä edes sanaa sukupuolitaudit käytetä, mutta sanoilla siveettömyys ja irstaus annetaan ymmärtää, että kyseessä ovat juuri sukupuolitaudit. Siveys- sanan käytöllä voitiinkin yleisesti välttää suoraan seksuaalisuudesta puhuminen ja viitata siihen vain epäselvästi (Pohjola- Vilkuna 1995). Teksti pakottaa lukijan itse päättämään epämääräisistä johtolangoista, mistä oikeastaan puhutaan. Jo pelkästään tekstin hyvin niukka ja

peittelevä muoto luo käsityksen, että kyseessä ovat kaikki keinoin vältettävät ja paheelliset taudit. Seksuaalisuuden myönteisistä puolista ei puhuta ollenkaan, joten tämän kirjan osalta kokonaisuudessa vähäiseksi jäävä seksuaaliopetus on sekin pelkästään vaara-, tauti- ja pelottelukeskeistä. (Oker-Blom 1910.)

”On vielä olemassa eräs ryhmä *ilkeitä tarttuvia tauteja*... Nämä taudit johtuvat kaikki vain *irstaasta ja siveettömästä elämästä*; jokainen voi siis niitä välttää kun vain tahtoo pitää huolta terveydestään. Sanottujen tautien joukossa on sellaisia, jotka kerran jalansijaa saatuansa eivät enää koskaan heitä uhriaan, vaan saattavat tehdä hänet ruumiillisesti vallan raajarikoksi ja kokonaan pimittää hänen henkisen elämänsäkin.” (emt 102)

Kristillistä moraalinäkökulmaa ei ainakaan suoraan tuoda esille, mutta siveellisyys katsotaan ehdottomaksi ja tavoiteltavaksi hyveeksi. Siveellisyyden uhaksi mainitaan alhaiset vaistot, joilla nähdäksemme viitataan sukupuoli- viettiin.

”Yleiset periaatteet, jotka terveessä tilassa ovat olleet määräävinä, katoavat, ylevämmät siveellisyyden tunteet laimenevat, ja sen sijaan kiihottuvaisuus ja herkkyys alhaisempien vaistojen alalla helposti pääsevät valtaan.” (emt 90)

Terveysoppi 1919

Vuoden 1919 Terveysopissa ei siinäkään ole ollenkaan omaa lukua sukupuoliopetukselle. Niukka käsittelytapa on hyvin yhteneväinen vuoden 1910 Terveysopin kanssa. Samoin kuin edellisessä oppikirjassa siveellisyyden ja tarttuvien tautien yhteydessä lukijaa opastetaan ikäänkuin rivien välistä oikeanlaiseen seksuaalisuuteen. Sukupuolitaudeista ei edelleenkään uskalleta puhua oikeilla nimillä, vaan ne mainitaan kroonisten tautien yhteydessä ”eräinä sukupuolitauteina”. Ilmeistä on, ettei tällainen teksti juurikaan anna lukijalle uutta tietoa. (Wilskman 1919.)

Siveellisen elämän vaatimusta korostetaan useilla eri yhteyksiin liitetyillä lyhyillä huomautuksilla. Siveellisyydessä painotetaan kokonaisvaltaista elämän, ajatusten, sanojen ja tekojen puhtautta. Koska seksuaalisuudesta esitellään vain paha ja saastainen puoli, herääkin ehkä kysymys siitä, onko seksuaalisuudessa mitään puhdasta tai kaunista ulottuvuutta.

”Puhtausaisti vaikuttaa myöskin kasvattavasti siveellisessä suhteessa. Sitä vastoin viihtyvät ruumiillinen ja siveellinen saasta hyvin yhdessä...Siveellisesti puhdasta elämää on aina säännöllisesti noudatettava.” (emt 60, 51)

Vertailun vuoksi kuitenkin mainittakoon, että aivan kaikki tuon ajan terveysopit eivät kuitenkaan sivuuttaneet seksuaalikäsymystä yhtä kömpelösti. Esimerkiksi Oker- Blomin kirjoittamassa vuoden 1916 Terveysopissa on kahdeksan sivun mittainen kirjoitus siitinelimistä. Siinä käydään läpi hedelmöityminen, sukupuolivietti, siveellinen vastuu sekä sukupuolivalistuksen merkitys. Erityisen merkillepantavaa on, että Oker- Blom painottaa tekstissään nuorten ymmärtämistä ja auttavaa opastamista sukupuolikäsymyksissä ja vastustaa tuomitsevaa lähestymistapaa. (Oker-Blom 1916.)

Terveysoppi 1931

Terveysopissa vuodelta 1931 on käsitelty lisääntymistä ja perinnöllisyyttä. Teksti on tyyliään asiapitoista, joskin hieman varovaista. Arka ja varovainen sukupuolikäsymysten käsittely näkyy tekstissä lisääntymisen kohdalla. Ihmisen lisääntymistä lähestytään kasvien sekä eläinten lisääntymisen kautta ja ihmistä vain lähinnä verrataan eläimeen. (Wilskman & Palmén 1931.)

”Kasvikunnasta tunnemme lisääntymisen, joka tapahtuu kukkien hedelmöitymisen kautta... Ihmisen kehitys tapahtuu pääasiassa kuten eläintenkin. Aikaisella asteella ei ole muuta eroavaisuutta ihmisen ja eläimen alkion kesken, kuin niissä asuva *perinnöllisyys*...” (emt 148)

Suurin osa lisääntymis- ja perinnöllisyysaiheen käsittelystä on silloisen uudenaikaisen perinnöllisyystutkimuksen suunnan mendelismien käsittelyä. Mendelin perinnöllisyysäännöstä annetaan myös matemaattisia esimerkkejä. Huomionarvoista on se, että esitetyssä perinnöllisyysesimerkissä puhutaan avioparista ja heidän lapsistaan. Vaikka siveellisyydestä tai muista oikeinelämisen malleista ei tekstissä puhutakaan, avioliiton itsestäänselvyys ja sen preferoiminen parisuhteen mallina näyttäytyy kuitenkin tätä kautta taustalla olevana moraalikehyksenä. Aikaisemmista oppikirjoista poikkeavana teemana perinnöllisyyden yhteydessä käsitellään myös rotuterveysoppia. Rotuterveysopilla tarkoitetaan ihmissuvun jatkamista mahdollisimman terveenä. Tämä on voimakas ja jopa raaka eettinen kannanotto, sillä siinä ihmiset luokitellaan eriarvoisiksi taipumusten tai perimän mukaisesti. Joiltakin haluttiin evätä jopa kokonaan oikeus lisääntymiseen. Rotuterveysopin taustalla vaikuttaa mahdollisesti darwinistinen evoluutioteoria.

”...tulevien sukupolvien parasta silmällä pitäen olisi estettävä suvun jatkamisesta sellaiset ihmiset, joiden nimenomaan tiedetään kantavan joitakuita huonoja perinnöllisyysaiheita, kuten taipumusta rikollisuuteen, mielisairauksiin, kaatumatautiin y. m.” (emt 150)

Terveysoppi 1949

Vuoden 1949 Terveysoppi oli tarkoitettu oppikoulujen käyttöön. Oppikirjassa ei ole omaa lukua sukupuoliopetukselle ja ainoana aiheeseen liittyvänä käsitellään henkilökohtaisen terveydenhoidon yhteydessä murrosikäisen ihonhoitoa. Tässä kappaleessa keskitytään puhtauden merkitykseen murrosikäiselle nuorelle. Murrosikää sinänsä ei käsitellä, vaan johdannoksi on katsottu riittävän toteamus, että murrosiässä sekä ihon toiminta, että muut elintoiminnot vilkastuvat. Tekstissä käydään järjestelmällisesti läpi säännöllinen peseytyminen, ilma- ja aurinkokylvyt, suolahieronta, sauna ja alusvaatteiden vaihtaminen muutaman kerran viikossa. Kirjassa käsitellään ihmisen lihaksisto ja luusto, mutta sukupuolielimiä ei tässä yhteydessä käydä läpi. Myöskään sukupuolitaudeista ei mainita sanaakaan tautien vastustamisen yhteydessä. (Kari & Lahtinen 1949.)

Vapaa- ajan vietto ja lepo nähdään kirjassa oleelliseksi. Vaikka kirjassa otsikkona on Vapaa-aikojen oikea käyttö, ei siinä tuoda paheksuvasti esille mitään vapaa- ajan viettotapoja. Oikealla käytöllä tarkoitetaan lähinnä sitä, että vapaa- aikaa ylipäätään vietetään, jotta hermoston työteho säilyy hyvänä. Muun muassa huvittelu ja vieraskäynnit mainitaan sopivaksi ajanvietteeksi, eikä huvittelun vaaroista siveelliselle elämälle puhuta kuten esimerkiksi Harteliuksen kirjassa. Kristillinen näkökulma tekstin lomasta on kuitenkin jollain tavoin löydettävissä esimerkiksi lepopäivään liittyen, mutta ei seksuaalimoraalin osalta.

”Vapaa- aikoja voidaan käyttää huvitteluun ja vieraskäynteihin, mutta myöskään yksinäisyyttä ja rauhaa ei ole unohdettava. Sunnuntait olisi pyrittävä pitämään todellisina lepopäivinä.” (emt 150)

Terveysoppi 1955

Vuonna 1955 ilmestynyt Terveysoppi sisältää sukupuoliopetusta, jossa käsitellään sekä sukuelimiä ja niiden anatomiaa että sukupuolitauteja. Sukuelinten rakenne on havainnollistettu kuvien avulla. Biologinen rakenne on siis selvitetty hyvin verrattuna edellisiin oppikirjoihin. Hedelmöitymisen biologinen kulku selitetään lyhyesti, mutta yhdynnästä ei mainita mitään.

Opetus sukuelimistä jää melko irralliseksi ja seksuaalisuuden muut ulottuvuudet jätetään käsittelyn ulkopuolelle. (Kari & Lahtinen 1955.)

Sukupuolitaudeista käydään läpi kuppa ja tippuri, joita käsitellään hyvin neutraalisti. Minkäänlaista moraalista kannanottoa itse tekstissä ei esiinny, ei myöskään ohjeita tautien välttämiseen tai varoituksia niiden vaarallisuudesta. Huomionarvoista on myös se, että sukupuolitautilien yhteydessä ei puhuta lainkaan siveellisyydestä, kuten aiemmissa oppikirjoissa. Taudit käydään läpi oireiden ja eri vaiheiden kuvailuna.

”TIPPURI (gonorrhoea) aiheutuu välittömästi kosketus tartunnasta, harvoin välillisesti. Itämisaika on 2-14 vrk. Oireet ja tautikuva: märkäistä vuotoa sukuelimissä, kirvelyä virtsatessa.” (emt 172)

Aivan viimeisenä, pienellä kirjoitettuna alatekstinä sukupuolitautilien yhteydessä on kuitenkin maininta vuoden 1943 laista sukupuolitautilien vastustamisesta. Tämä lain esiin nostaminen tekee tekstissä näkyväksi tuon ajan yhteiskunnallisen sukupuolimoraalin. Lakia ei selitellä, eikä painoteta millään tavalla, se on vain lisäkirjoituksena, joten myös tämä seikka mukaan lukien neutraali sävy tekstissä säilyy.

”V. 1943 laki sukupuolitautilien vastustamisesta velvoittaa tarttuvassa vaiheessa sukupuolitautilia sairastavan alistumaan asianmukaiseen hoitoon. Avioliiton solmiminen on kielletty, kunnes tauti on kunnollisesti hoidettu. Äitiysavustusta ei saada, jos veritutkimusta ei anneta suorittaa.” (emt 172)

Sinä ja terveytesi 1968

Vuonna 1968 julkaistussa *Sinä ja terveytesi* –nimisessä oppikirjassa teksti on sävyiltään pääosin asiallista tiedon jakamista. Kirjan tekstiä on havainnollistettu värikuvilla lähinnä sukupuolielinten anatomiaa ja perinnöllisyyttä koskien. Kuvien merkitys seksuaalisuuteen liittyvän aineksen käsittelyssä on aiempiin oppikirjoihin verrattuna suuri. Moraalinäkökulma tuodaan kirjassa selkeästi esille samasta näkökulmasta kuin edellä käsittelemisämme oppikirjoissa. Esiaviolliset suhteet tuomitaan ja sukupuolitaudit liitetään vastuuttomaan käyttäytymiseen. Kyseinen moraalinäkökulma on kuitenkin perusteltu lähinnä yleisellä moraalinormilla, eikä sitä ole sidottu kristilliseen uskoon, vaikkakin näkökulmat ovat yhtenevät. (Hannula & Larjanko 1968.)

”Yhteiskuntamuotomme moraalil mukaisesti sukupuolivietin tyydyttäminen voi tapahtua vain avioliitossa... Yleinen moraalinormi ei hyväksy esiaviollisia suhteita.” (emt 108)

Myös sukupuolitaudeista puhuttaessa viitattiin vastuuseen ja moraaliin, sillä suurimman osan tartunnoista kerrottiin liittyvän tilapäisiin sukupuolisuhteisiin. Sukupuolitaudeista käsiteltiin ainoastaan tippuri ja kuppa kuten edellisessäkin oppikirjassa. Myös samaan sukupuolitautilakiin viitattiin. Vastuun korostamien ilmenee edelleen lapsen oikeuksia käsiteltäessä.

”Taistelussa näitä tauteja vastaan päästään parhaaseen tulokseen, jos etenkin nuorison oma tietoihin perustuva vastuuntunne kasvaa. Myös yleisellä moraalil kohoamisella olisi tärkeä merkitys, koska se vähentäisi satunnaisia sukupuolisuhteita.” (emt 112)

”Jokaisella syntyvällä lapsella on oikeus olla haluttu, hyväksyty ja rakastettu. Jokaisen nuoren ihmisen velvollisuus on ottaa tämä huomioon ja sen tähden kehittää vastuuntunnettaan sukupuolisessa käyttäytymisessään.” (emt 111)

Sukupuolielämän aloittaminen nuorella iällä katsotaan kirjassa huonoksi myös siksi, että tyydyttävä ja onnelliseksi tekevä sukupuolisuhte vaativat henkisiä ominaisuuksia, jotka kehittyvät vasta iän myötä. Kaikilla edellä mainituilla perusteluilla nuoria kehoitetaan siirtämään sukupuolielämän aloittamista myöhempään ja ohjaamaan sukupuolivietin voima omaa tulevaisuuttaan edistävään toimintaan. Tällaista toimintaa kirjan mukaan voisi olla kehittävät harrastukset ja luova toiminta. Myöskään nuorisoavioliittoja ei nähty hyvänä ratkaisuna, vaan niistä luotiin ongelmallinen kuva.

”Avioliitto tuo aina mukanaan ongelmia, mutta nuorisoavioliitoissa ongelmat voivat muodostua niin vaikeiksi, etteivät nuoret aviopuolisot pysty niitä ratkaisemaan.” (emt 108)

Terveystiedon perusteet 1976

Terveystiedon perusteet vuodelta 1976 on selkeästi erilainen sekä asiasisällöltään että sävyltään edellisiin käsittelemämme kirjoihin verrattuna. Terveystiedon perusteet kirjassa ei esiinny kieltoja kuten aiemmissa oppikirjoissa, vaan käsittelytapa on liberaali ja ymmärtävyyteen ja sallivuuteen pyrkivä. Kirja antaa myönteisemmän kuvan seksuaalisuudesta ja pitää seksuaalisuutta tärkeänä asiana läpi ihmisen elämänkaaren, tyydytyksen muodot vain vaihtelevat eri ikäkausina. Seksuaalisuuden tärkeyttä kokonaisvaltaiselle hyvinvoinnille kuvaa muun muassa seuraava näkemys. (Korhonen ym. 1976.)

”Ihmisen seksuaalivietti on hänen psyykkisen energiansa tärkein lähde eikä sitä voida sitoa tai kahlita ilman haitallisia seuraamuksia.” (emt 40)

Kirjan mukaan lapsen seksuaalisuuden ilmaisemiseen on suhtauduttava ymmärtävästi, jotta ihmiselle voisi muodostua hyvä seksuaalinen terveys. Lapsille tulisi kertoa asiallisesti sukupuolitoimintoihin liittyvistä asioista samalla tavalla kuin mistä muusta asiasta tahansa. Itsetyydytystä käsiteltiin myönteisesti ja kannustavasti ensimmäistä kertaa aineistossamme. Sitä pidettiin hyvänä keinona sukupuolivietin tyydyttämiseen, eikä enää uskottu viedin tukahduttamiseen.

”Yksilö on usein sukukypsä kymmenisen vuotta ennen kuin solmii kiinteän parisuhteen, joka takaa säännöllisen sukupuolielämän. On aivan luonnollista, että jollakin tavalla sukupuolivietti täytyy tänäkin aikana tyydyttää. Aikaisemmin kuviteltiin, että erilaiset korviketoiminnot kuten harrastuksiin keskittyminen, urheilu ja kylmät suihkut riittäisivät korvaamaan viettityydytyksen. Mutta näin ei ole asianlaista.” (emt 41)

”Se (itsetyydytys) on täysin luonnollinen ja - voi sanoa – kehitysvaiheeseen kuuluva ilmiö, jolla ei ole mitään haittavaikutuksia.” (emt 41)

Luvussa Sukupuoliset vähemmistöt käsitellään seksuaalivietin sairaalloisia ilmenemismuotoja, kuten sadismia, pedofiliaa, ja exhibitionismia. Nämä luokitellaan seksuaalihäiriöiksi. Homoseksuaalisuus tuodaan esiin aineistossamme ensimmäistä kertaa ja siihen suhtaudutaan puolestaan myönteisesti.

”Jotta homoseksuaali voisi viettää mielenterveydellisesti yhtä tasapainoista elämää, kyetä työhön ja osallistua yhteisön toimintaan tulee hänen saada toimia viettitapaumuksensa suuntaisesti. Seksuaalivietti ei ole muunnettavissa toisenlaiseksi, jos yksilö on omaan suuntaukseensa tyytyväinen.” (emt 42)

Uutta on näkökulma, joka tuo irralliset sukupuolisuhteet esiin hyväksyttävänä, kunhan niissä huolehditaan kondomin käytöstä. Aiemmissa oppikirjoissa oli kehoitettu välttämään irrallisia sukupuolisuhteita kokonaan, tämä sisältyi korkean moraalien vaatimukseen. Vaikka vuoden 1976 kirjan teksti on monessa suhteessa sallivaa, korostaa se myös vastuuta ja välttää moralisointia. Vastuuta painotettiin erityisesti ei-toivottujen raskauksien ehkäisemisen osalta. Ehkäisyä ja aborttia käsiteltiin ensimmäistä kertaa.

”Ihmisen vastuu uudesta yksilöstä, partnerista ja itsestään sisältää myös sen, ettei raskautta aikaansaada vahingossa.” (emt 55)

”Koska raskaus voi saada alkunsa jokaisesta yhdynnästä, myös ensimmäisestä, niin ehkäisyä pitää toteuttaa joka kerralla. Ns. varmoja päiviä ei ole, niihin ei kannata luottaa.” (emt 55)

Peruskoulun terveyst- ja liikennetieto 1991

Seuraava käsittelemämme oppikirja on Peruskoulun terveyst- ja liikennetieto vuodelta 1991. Kirja on tarkoitettu peruskouluikäisille nuorille ja se näkyy selvästi käsitellyissä aihealueissa ja käsittelytavoissa. Aiheita onkin lähestytty pehmeästi, painottaen kaverillisia ihmissuhteita ja ihastumista. Avioliitosta tai avoliitosta ei kirjoiteta ollenkaan, joten myöskään kannanotto esiaviollisiin suhteisiin ei tule näkyväksi. Tekstissä käsitellään erityisesti murrosiän psyykkisiä muutoksia sekä sukupuolitauteja (tippuri, klamydia, visvasyyliä, aids). Kirja on sisällöltään yllättäväkin suppea ja seksuaalisuuden psyykkiseen ulottuvuuteen keskitytään jättäen fyysinen ulottuvuus vähälle huomiolle. (Korhonen ym.1991.)

”Nuoruus on itsensä ja toisten etsimisen aikaa, jolloin väistämättä tulee eteen myös pettymyksiä. Ne kasvattavat kohtaamaan entistä vahvempana uusia haasteita. Tärkeää on kuitenkin aina tuntee vastuu itsestä ja toisista sekä kunnioittaa toista... Monelle yksinäisyys on kipeä ongelma. Silloin on syytä miettiä syitä siihen, miksi ei tule hyväksytyksi.” (emt 24)

Psyykkistä ja fyysistä ulottuvuutta ei liiemmin nivota tekstissä yhteen. Yhdynnästä ja raskauden ehkäisystä kirjassa ei varsinaisesti puhuta, vaikka osalle oppilaista nämä kysymykset olisivatkin luultavasti jo ajankohtaisia. Kyseiset asiat kyllä mainitaan, mutta eri konteksteissa. Sukupuolitautein kerrotaan tarttuvan yleensä yhdynnässä. Ehkäisyvälineistä puolestaan mainitaan kondomi, mutta vain sukupuolitaudeilta suojaavassa merkityksessä. Käsitteilytapa on asiallista tiedon jakamista ja ainoastaan sukupuolitauteja käsittelevän kappaleen otsikko ”Vastuuttoman vaivat” viittaa moralisointiin ja syyllistämiseen. Kuitenkin kyseisen kappaleen teksti on sävyiltään neutraalia keskittyen vain tautien kuvaamiseen. Tietyistä asioista kehoitettiin pidättäytymään, mutta ei käskemällä.

”Aidsin leviämisen estämiseksi tulisi välttää seksiä:

- useiden tai tuntemattomien kumppaneiden kanssa
- prostituoitujen kanssa
- suonensisäisiä huumeita käyttävien kanssa

Parhaana suojautumiskeinona niin aidsia kuin muitakin sukupuolitauteja vastaan pidetään kondomin oikeaa käyttöä.” (emt 66)

Lukion terveystieto 1995

Vuonna 1995 ilmestyneessä Lukion terveystieto kirjassa seksuaalisuuteen liittyviä asioita käsitellään neutraalilla tavalla ilman uskonnollisten ja moraalisten käsitysten esille tuomista. Tiettyjä toiveita nuorten seksuaalikäyttäytymiselle asetettiin. Nuorten ei esimerkiksi haluttu kiirehtivän ensimmäisiin yhdyntäkokemuksiin, vaan pidempää, luottamukseen ja turvallisuuteen perustuvaa suhdetta pidettiin parempana yhdyntää ajatellen. (Korhonen ym. 1995.)

”Luottamuksen ja turvallisuuden tunne on paras tae sukupuolisen tyydytyksen saamiselle. Mitä pitempi kahden ihmisen välinen suhde on ja mitä läheisemmäksi henkinen yhteenkuuluvuus muodostuu, sitä enemmän suhde myös antaa seksuaalisesti.” (emt 131)

”Seurustelussaan kunkin pitäisi edetä oman kehitysvaiheensa mukaisesti ja käyttää niitä lähestymismuotoja, jotka tuntuvat luonnollisilta. Luulot ikätovereiden käyttäytymisestä tai toisen painostus eivät saisi vaikuttaa omiin ratkaisuihin. Usein ajatellaan virheellisesti, että yhdyntä olisi voimakkain sukupuolinen kokemus, mutta esimerkiksi kädestä kiinni pitäminen voi toiselle merkitä enemmän kuin yhdyntä toiselle.” (emt 127)

Muista uudemmissa kirjoista poiketen tässä kirjassa käsitellään esiaviollisia suhteita ja avoliittoa (avoliitto uutena terminä), joihin suhtauduttiin hyväksyvästi. Kuitenkin piilotasolla kävi ilmi, että avoliittoa ja perheen perustamista pidetään luonnollisena jatkeena seurustelulle.

”Pitkään on katsottu, että sukupuoliyhdyntä on hyväksyttävää vain avioliitossa... Suomalaisten sukupuolielämää tutkittaessa kuitenkin ilmeni, että 92-99% niin naisista kuin miehistäkin on ollut naimattomia ensimmäisen yhdyntänsä aikana.” (emt 129)

”Monet kokeilevat suhteensa pysyvyyttä elämällä aluksi avoliitossa. Vakuututtuaan suhteen luonteesta ja varmistuttuaan omista ja seurustelukumppaninsa tarpeista ja odotuksista he ajan myötä kypsyvät ajatukseen avioliiton solmimisesta ja perheen perustamisesta.” (emt 129)

Koska yhdyntä nähtiin merkityksellisenä mielihyvökokemusten vuoksi, eikä pelkkänä suvunjatkamisen keinona, käsiteltiin kirjassa runsaasti eri ehkäisymenetelmiä. Seksuaalisuus määrittyi luonteeltaan positiiviseksi ja osaksi persoonallisuutta.

”Sillä (miehen ja naisen välinen vetovoima ja seksuaalinen jännitys) on vaikutusta kaikkeen, mitä ihminen tekee, tuntee ja ajattelee. Sen vaikutukset ulottuvat aina työsuorituksiin ja ihmissuhteisiin. Siksi yhdyntää ei voida pitää vain suvunjatkamisen keinona...” (emt 132)

Homoseksuaalisuus nähtiin kirjassa melko ongelmalliseksi yksilön itsensä kannalta.

”Seksuaalisuuden erilainen ilmeneminen saattaa aiheuttaa vaikeita ongelmia, ennen kuin ihminen itse hyväksyy itsensä ja ennen kuin hänet hyväksytään ympäristössään.” (emt 137)

Kunnon kirja 1998

Kunnon kirjassa vuodelta 1998 seksuaalisuuteen liittyvää ainesta on runsaasti, monipuolisesti ja yksityiskohtaisesti selvitettyä. Lukuisat kuvat ilmentävät nuorten omaa maailmaa ja antavat kirjalle positiivisen yleisilmeen. Seksuaalisuus nähdään kirjassa myönteisenä voimavarana ja osana ihmisen persoonallisuutta. Moralisoivaa otetta ei esiinny. Avioliitosta ja esiaviollisista suhteista ei tekstissä puhuta, vaan luottamus ja kypsyyt nähdään sukupuolielämän aloittamisen keskeisimpinä edellytyksinä. Vakituista parisuhdetta kuitenkin preferoidaan ja ensimmäistä yhdyntää kannustetaan siirtämään myöhemmäksi. (Litmanen ym. 1998.)

”Seksuaalisuus ilmenee kauneimmillaan kahden ihmisen välisessä rakkaudessa, jossa keskeistä on avoimuus, luottamus, hellyys ja toisesta välittäminen, niin että rakastetun onnellisuus on tärkeintä.” (emt 160)

Nuoret kuvittelevat usein, että muut ovat heitä seksuaalisesti paljon kokeneempia, joten yhdyntä teknisenä suorituksena saa suhteettoman painoarvon seurustelussa. Ruumiillisen kosketuksen (petting) ei tarvitse suinkaan johtaa välttämättä yhdyntään. Hyväily, halailu ja suuteleminen ilmaisevat rakkautta, hellyyttä ja luottamusta. Tärkeintä on odottaa yhdyntää siihen asti, kun on itse täysin valmis. ”Odotä kunnes et voi olla suostumatta!” (emt 160-161)

Seksuaalisuuden monimuotoisuus tulee selkeästi esille kirjan tekstissä. Kirjassa käsitellään seksuaalisen erilaisuuden yhteydessä edellisiin kirjoihin verrattuna uutena aiheena fetisismiä eli esinekohtaista seksuaalisuutta. Erilaisuuden muotoihin ei suhtauduta moralisoivasti, vaan todetaan, että raja erilaisuuden ja ”normaaliuden” välillä on häilyvä. Toki esimerkiksi pedofilian kohdalla kerrotaan, että lasten sukupuolinen hyväksikäyttö on rikos ja että se vahingoittaa lasta todella paljon henkisesti. Hetero- ja homoseksuaaliset suhteet tuodaan molemmat esiin hyväksyttävänä vaihtoehtoina.

”Seksuaalinen suuntautuminen on kuin jatkumo, jonka toisessa päässä ovat heteroseksuaalimiehet ja –naiset, toisessa homoseksuaalit, ja välissä on joukko eriasteisesti biseksuaaleja ihmisiä.” (emt 162)

Vapaudesta huolimatta tässä kirjassa painotetaan vastuun merkitystä. Esiin tuodaan myös näkökulma seksielämän vapautumisesta johtuvista haitoista.

”Seksielämän vapautuminen ja sen mukanaan tuomat haitat, kuten HIV, ovat entisestään korostaneet vastuun ja välittämisen tarpeellisuutta.” (emt 169)

Kunnon kirjassa on muutamia termejä, joita ei muissa kirjoissa esiinny. Näitä ovat ainakin turvaseksi, selibaatti, pornografia ja ekstaasi. Oppikirjan lopussa on liitteenä lakitietoa terveydestä. Näistä laki raskauden keskeyttämisestä, äitiysavustuslaki ja laki siveellisyysrikoksista liittyvät aihealueeseemme. Ensimmäisen kerran aineistossamme kirjan tekstin lomassa oli kaksi nuoren aikuisen kirjoittamaa kuvausta omasta elämäntilanteestaan liittyen seksuaalielämän ongelmiin (lapsettomuus). Nämä kirjoitukset toimivat johdantona itse tekstiin, jossa samoja teemoja käsiteltiin monipuolisesti ja asiallisesti. Tämä käsittelytapa kertoo pyrkimyksestä lähestyä nuoria ikään kuin heidän omasta maailmastaan käsin.

1990-luvun kirjojen vertailu

Viimeaikaisen kehityksen hahmottamiseksi halusimme käsitellä rinnakkain 1990-luvulta kolme oppikirjaa. Näistä kirjoista ensimmäinen oppikirja (1991) on tarkoitettu peruskouluun, joten käsitellyt aihealueet ja niiden käsittelytavat poikkeavat jossain määrin kahdesta jälkimmäisestä kirjasta. Tämä johtuu siitä, että oppilaiden tulee saada kehitystasoaan vastaavaa tietoa. Suuntaus on koko 1990-luvun ajan ollut kohti runsaampaa ja syvempää aiheiden käsittelyä. Kaikissa 1990-luvun kirjoissa on paljon kuvitusta sekä pohdittavaksi tarkoitettuja kysymyksiä. Monipuolinen ja värikäs kuvitus on tuonut oppikirjat lähelle nuorten omaa kulttuuria, muistuttaen tyyllisesti nuorisolehtiä. Kysymykset ovat virittäviä mielipidekysymyksiä, joten ne suuntaavat oppilaita selkiyttämään omia arvojaan ja asenteitaan seksuaalisuuteen liittyen. Tämän myötä opetuksessa on mahdollistettu oppilaiden osallistuminen ja mielipiteiden esiin tuominen, eikä enää pyritä valmiiden vastausten ja arvojen antamiseen. Aikaisemmistakin oppikirjoissa on osassa ollut kysymyksiä, mutta ne ovat olleet lähinnä kertaukseen tarkoitettuja tietokysymyksiä. Seksuaalisuuden eettinen ulottuvuus on kehittynyt voimakkaasti 1990-luvulla kohti vapautta ja vastuuta. Erityisesti uskonnollisten käsitysten puuttuminen uusimmista oppikirjoista on ilmeistä.

Uusimassa tarkastelemassamme kirjassa, Nuorten terveystieto vuodelta 2000, seksuaalisuus ja erotiikka nähtiin voimavaroina. Linjaus on siis samantapainen kuin edellisessä tarkastelemassamme kirjassa huolimatta eri tekijöistä. Seksuaalisuutta käsitellään runsaasti myös tässä kirjassa ja siinä on runsaasti virittäviä kysymyksiä pohdittavaksi. Lisäksi tekstin lomassa on joitakin nuorten omia kysymyksiä, jotka kuvaavat heidän huolta itsestään ja omasta seksuaalisuudestaan. Kysymykset ovat seuraavanlaisia: ”Olenko ainut neitsyt?”, ”Jääkö aina ilman, onko musta mihinkään?” ja ”Apua, mitä mä teen?”. Itse tekstissä samoja aiheita käsitellään asiallisesti ja rauhoittavasti. Oppikirjan tekstiä havainnollistetaan myös useiden taulukoiden avulla. Erityisen paljon korostetaan nuorten vastuuta sekä itsestään että muista osapuolista. Myös sukupuolitautilien välttämiseksi nuorta kehoitettiin käyttäytymään vastuullisesti ja välttämään riskikäyttäytymistä. (Korhonen ym. 2000.)

”Jokaisen on viime kädessä itse päätettävä, milloin on valmis seksisuhteeseen. Silloin on myös tiedettävä, mihin ryhtyy, ja otettava vastuu omasta itsestään... Pitää myös pystyä ottamaan vastuu toisesta ja kohtaamaan hänet uudelleen hyvillä mielin. Samoin on otettava vastuu mahdollisesta kolmannesta, eli on kyettävä keskustelemaan ehkäisystä, jos raskautta ei haluta.” (emt 62)

Sukupuolimoraali aiheena otetaan esille ja sen todetaan muuttuneen selvästi hyväksyvämpään suuntaan viimeisten kahdenkymmenen vuoden kuluessa. Esiaviollisten suhteiden yleistyminen ymmärretään osana yhteiskunnan muutoksia, eikä sukupuolimoraalia nähdä muuttumattomana, vaan yhteiskunnan tilanteesta riippuvaisena. Edelleen vakituisia suhteita pidetään kuitenkin parempina.

”Kun sukupuolielämän aloitusikä on laskenut ja samalla opiskeluaikat ovat pidentyneet, on yleistynyt avoliittojen solmiminen, mikä on mahdollistanut hyväksyttävät sukupuolisuhteet ennen avioliittoa.” (emt 62)

Asennoituminen seksiin ja myös nuorten sukupuolisuhteisiin on huomattavasti myönteisempää kuin aiemmissa kirjoissa. Tästä huolimatta lasten hankkimiseen nuorena suhtauduttiin kuitenkin suhteellisen kielteisesti.

”Kun ehkäisy on hallinnassa voidaan vapautua nauttimaan seksistä, joka rikastuttaa yhteiselämää ja lisää tyytyväisyyttä ja hyvinolontunnetta.” (emt 66)

”Jotkut ajautuvat lasten hankintaan kovin nuorina, koska he yrittävät lapsen avulla luoda itselleen turvallisuudentunnetta, pysyvää ihmissuhdetta, joka heiltä muuten puuttuu. Teini- iässä äidiksi tai isäksi tulo voi tuntua raskaammalta kuin etukäteen osaa aavistaakaan.” (emt 73)

Sukupuolisista vähemmistöistä puhuttaessa keskitytään homoseksuaaleihin ja muut seksuaaliset erilaisuudet esitellään vain luettelonomaisesti. Kirjoittajien kantaa homoseksuaalisuuteen ei vahvasti ilmaistu ja asia tuodaan kirjassa esiin neutraalisti ja nähdään luonnollisena. Tekstissä selvitettiin, mitä homoseksuaalisuus tarkoittaa ja kuvattiin seksuaalisuutta jatkumona.

”Jokaisessa ihmisessä on sekä miestä että naista. Ihminen sijoittuukin elämänsä aikana seksuaalisuutensa suhteen vaihtelevaan välimaastoon, jonka äärireunat ovat hetero- ja homoseksuaalisuus.” (emt 78)

Keskeisistä aihepiireistä lähes kaikki käsitellään, ainoastaan sukupuolielinten rakennetta ei selvitetä. Sukupuolitaudeista käsitellään kaikki samat kuin edellisessä tarkastelemassamme kirjassa. Uusina termeinä muihin käsittelemiimme kirjoihin verrattuna tulee erotiikka, seksuaalinen tasa- arvo ja kaksoisehkäisy.

8.3 Seksuaaliopetuksen kehityssuunnat eri ulottuvuuksien valossa

Seuraavaksi tarkastelemme taulukon avulla seksuaalisuuden eri ulottuvuuksien esiintymistä oppikirjoissa. Tarkoituksenamme on hahmottaa oppikirjojen seksuaaliopetuksen kehityssuuntaa teemoittain. Tarkastelumme pohjautuu Greenbergin malliin (1989), jossa seksuaalisuus on jaettu eettiseen, kulttuuriseen, biologiseen ja psyykkiseen ulottuvuuteen. (Liite 2). Mallissa kukin ulottuvuus sisältää useampia aihealueita. Luokittelu perustuu aiheiden suhteelliseen osuuteen kokonaisuudesta, eikä ainoastaan sivumääriin. Olemme arvioineet oppikirjoista kyseisten ulottuvuuksien määrällistä esiintymistä asteikolla:

- ei lainkaan
- + hieman (maininta, suppea käsittely)
- ++ melko paljon (useamman aihealueen käsittely, kohtalainen laajuus)
- +++ runsaasti (kattava aihealueiden käsittely)

TAULUKKO 3. Seksuaalisuuden eri ulottuvuudet oppikirjoissa

OPPIKIRJA	EETTINEN	KULTTUURINEN	BIOLOGINEN	PSYKKINEN
Hartelius 1883	+++	+	-	+
Oker-Blom 1910	+++	-	-	-
Wilskman 1919	+++	-	-	-
Palmen&Wilskman 1931	+	-	++	-
Kari & Lahtinen 1949	-	-	+	-
Kari & Lahtinen 1955	-	+	++	-
Hannula & Larjanko 1968	++	+	+++	-
Korhonen ym. 1976	-	+	++	+++
Korhonen ym. 1991	+	++	+	+++
Korhonen ym. 1995	+	+++	++	++
Litmanen ym. 1998	+	+	+++	++
Korhonen ym. 2000	+	++	+++	+++

Taulukko havainnollistaa seksuaaliopetuksen muutosta 1900-luvun alun eettispainotteisuudesta kohti viimeisten vuosikymmenten, alkaen 1970-luvulta, biologis- psyykkistä lähestymistapaa. Eettisen ulottuvuuden suhteellinen osuus tekstistä oli 1900-luvun alun oppikirjoissa huomattava ja neljän ensimmäisen kirjan painopiste onkin ollut siinä. Eettisen ulottuvuuden sisällön muuttumista kuvaa termistön muuttuminen ja uskonnollisten käsitysten puuttuminen 1900-luvun jälkipuoliskon oppikirjoista. Esimerkiksi siveellisyys termiä ei enää käytetä ja nykyisin yleistä on vastuu, vapaus ja kypsyyden sanojen käyttö. Kulttuurisen ulottuvuuden käsittely on lisääntynyt seksuaaliopetuksen laajentuessa kokonaisuudessaan. Kulttuurisesta aineksesta ystävyys- ja seurustelusuhteet sekä avo- ja avioliitot ovat kattavimmin käsiteltyjä aiheita. 1900-luvun jälkipuoliskolla biologisen ulottuvuuden käsittely on laajentunut huomattavasti sekä määrällisesti että sisällöllisesti. Vuosisadan alkupuoliskolla biologinen ulottuvuus joko puuttui kokonaan tai rajoittui sukupuolitauteihin. Myöhemmin painopiste on ollut ehkäisyssä ja sukupuolitaudeissa. Huomattavaa muutosta on tapahtunut myös psyykkisen ulottuvuuden osalta. Pitkän aikaa, aina vuoden 1976 oppikirjaan asti, seksuaalisuuden psyykkisen ulottuvuuden käsittely puuttui kokonaan. Poikkeuksena tästä on kuitenkin ensimmäinen oppikirja, jossa

tunteita ja erityisesti rakkautta käsiteltiin. Psykkisestä ulottuvuudesta on aineistomme mukaan 1970-luvulta lähtien tullut hyvinkin merkittävä osa opetusta. Tunteita oli käsitelty hyvin monesta näkökulmasta, esimerkiksi ihastumiseen, yksinäisyyteen, pelkoihin, mielihyvään ja ahdistukseen liittyen.

9 POHDINTA

Oppikirjat kuvastavat aina oman aikansa ajattelua. Niissä näkyvät yhteiskunnassa vallitsevat normit, arvot ja ihanteet. Todennäköistä kuitenkin on, että ne kertovat enemmän nimenomaan ihanteista kuin ihmisten todellisesta elämästä. Tämä koskee myös aiheenamme ollutta seksuaalisuutta. Olemmekin huomioineet sen tosiasian, että tutkimustuloksemme eivät kerro suoranaisesti seksuaalikäyttäytymisen muutoksista. Tutkimuksemme pääongelmat olivat terveystiedon oppikirjojen seksuaaliaineuksen kehityssuunta ja käsittelytavat. Lisäksi tutkimuksen kohteena oli seksuaaliopetusaineuksen määrällinen ja sisällöllinen esiintyminen. Aineistomme oppikirjoista piirtyy kuva seksuaaliopetusaineuksen, seksuaalimoraalin ja ihanteiden kehittymisestä 1800-luvun lopulta nykypäivään. Ennakko- oletustemme mukaisesti seksuaalisuuden käsittely on muuttunut liberaalimpaan suuntaan. Seksuaalisuutta käsitellään 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun oppikirjoissa aina moraalisisessä kontekstissa. Seksuaalisuuteen liittyvä opetusaines kiteytyikin siveellisyyden käsitteeseen. Salailusta on siirrytty sallivuuteen, arvovapauteen ja asioiden avoimeen käsittelyyn mitä lähemmäs 2000-lukua on edetty. Nykyään seksuaalisuus nähdään jatkumona ja sen eri ilmenemismuodot ovat hyväksytympiä kuin ennen. Samalla korostetaan vapaata ja vastuullista seksuaalisuutta. Luonnollisesti on kuitenkin otettava huomioon, että oppikirjojen sisältämä seksuaaliopetus ei välttämättä vastaa käytännössä toteutunutta opetusta.

Verrattaessa tuloksiamme Laajasalon (2001) tutkimuksen kanssa huomaamme yhtenevyyksiä. Tuloksemme seksuaaliopetusaineuksen kehittymisestä eettispainotteisuudesta biologis-psykykkispainotteisuuteen vastaa Laajasalon tulosta uusien terveystiedon oppikirjojen seksuaaliaineuksen argumentoinnista. Hänen mukaansa argumentointi perustuu lääketieteelliseen ja psykologiseen tietämykseen. Tuloksemme yhtenevät myös uusien oppikirjojen seksuaalisuuden käsittelytavoissa moraalinäkökulman puuttumisena. Samoin kuin Laajasalo, havaitsimme seksuaaliopetuksen terveystiedon uusissa oppikirjoissa valistavaksi ja konkreettisia vastauksia antavaksi.

Oppikirjojen seksuaaliaineuksen irrottaminen vahvasta eettisyydestä antaa oppilaille mahdollisuuden omaan pohdintaan ja omien arvojen selkiyttämiseen. Omakohtaisesti muodostetut arvot ovat todennäköisesti pysyvämpiä kuin ulkopuolelta annetut valmiit arvot. Toisaalta eettisyydestä irtautuminen johtaa seksuaalisuuden ulottuvuuksien kaventumiseen.

Tällöin käyttämämme Greenbergin mallin (1989) mukaisista seksuaalisuuden eri ulottuvuuksista menetetään yksi osa- alue. Seksuaalisuus on aihe, jossa kysymys oikeasta ja väärästä on kuitenkin väistämätön. Mielestämme koulussa olisikin tärkeää käydä eettisiä keskusteluja, joita voidaan toteuttaa terveystiedon lisäksi luontevasti myös uskonnon ja filosofian tunneilla. Uusimmissa oppikirjoissa vapauden ja vastuun korostaminen ovat nekin mielestämme arvoja, vaikka niitä ei tuodakaan esiin eettisyyteen viitaten.

Nykyään terveystiedon opetuksessa on mahdollista käyttää monenlaisia oppimateriaaleja ja opetusmenetelmiä. Huolimatta uusista tiedonlähteistä on oppikirja säilyttänyt keskeisen asemansa opetuksen välineenä. Kuten käsittelemästämme Ahtinevan tutkimuksesta kävi ilmi, oppikirja voi innoittaa oppilasta syventymään aiheeseen. Mielestämme aineistomme uusimmissa oppikirjoissa näkyy positiivinen kehitys innostavuuden osalta. Näissä kirjoissa on monikerroksisuuden eli sisältöjen ja rakenteiden vuorottelun avulla päästy lähemmäs oppikirjan ihannetta. Pidimme erityisesti kahden uusimman oppikirjan tavasta ottaa esimerkkejä nuorten omasta kokemusmaailmasta, tuoden siten yksittäistapaukset ja arkihavainnot yleisemmän käsittelyn lomaan. Myös kirjojen kokonaisilme on uudistunut huomioiden kohderyhmän mieltymykset. Terveyskasvatuksellisesta näkökulmasta oleellista onkin, että viesti on muotoiltu vastaanottajan näköiseksi.

Terveystiedon aseman itsenäistymisen seurauksena tarve uusille hyvin suunnitelluille oppikirjoille kasvaa. Tutkimustulostemme mukaan oppikirjojen seksuaaliaines on kehittynyt selkeästi sekä määrällisesti että sisällöllisesti. Kuitenkaan hyvä ja monipuolinen oppikirja ei koskaan ole onnistuneen opetuksen tae, sillä opettaja voi mitätöidä oppikirjan runsaan sisällön kaventamalla käsittelyn vain muutamaa aiheeseen. On huomioitava, että opettaja ei välttämättä ole itsekään saanut kouluaikoinaan kunnollista seksuaaliopetusta, jolloin häneltä kokonaan puuttuu seksuaaliopetuksen malli. Opettajien tieto- ja taitotason on myös oltava riittävä, jotta oppituntien sisältö vastaisi oppilaiden tarpeita, eikä opetus olisi oppikirjasidonnaista. Näiden asioiden vuoksi opettajakoulutuksen merkitys resurssien luojana painottuu. Opettajakoulutuksessa olisikin mielestämme tarpeellista pohtia terveystiedon seksuaaliopetuksessa mahdollisesti eteen tulevia ongelmia, sillä moni opettaja kokee aiheen vaikeaksi opettaa ja omat taitonsa puutteellisiksi. Tällöin ongelmiin voitaisiin muodostaa ennalta ratkaisumalleja.

Oppikirjojen aihevalinnat perustuvat pitkälti asiantuntijoiden päätöksiin. Mielestämme olisi aiheellista ottaa oppilaiden omat näkemykset huomioon uusia oppikirjoja suunniteltaessa. Asiantuntija ei välttämättä osaa katsoa asioita nuorten näkökulmasta, joten nuoria tarvitaan välittämään tietoa heidän omasta maailmastaan. Esimerkiksi seksuaalisuutta koskien nuorilla on todennäköisesti sanastoa, aihealueita ja kiinnostuksen kohteita, joista asiantuntija ei ole tietoinen. Uusien oppikirjojen on vastattava nyky- yhteiskunnan muutoksiin. Tämän vuoksi näkisimmekin tarpeellisenä uusien aihealueiden käsittelemisen oppikirjoissa. Näitä aihealueita voisivat olla ainakin seksin kaupallistuminen ja lisääntynyt näkyminen mediassa. Nykynuori tarvitsee keinoja, joiden avulla hän osaa valita tarpeellisen ja merkityksellisen tiedon muun tietotulvan joukosta. Internetistä löytyy paljon seksuaalisuuteen liittyvää kyseenalaista tietoa, jonka tulkitsemiseen nuori tarvitsee kriittistä medialukutaitoa. Kyseisiä aiheita ei oltu käsitelty tutkimuksemme uusimmissakaan oppikirjoissa.

Terveystiedon integrointi eri oppiaineisiin on ollut erinomainen ajatus, mutta ongelmia on ilmennyt käytännön toteutuksessa. Kouluissa tämä on johtanut opetuksen hajanaisuuteen ja päämäärättömyyteen. Integroinnin lähtökohtana on se, että terveys on laaja kokonaisuus ja liittyy moniin elämän alueisiin. Tämän vuoksi kouluissa terveystiedon opetusvastuu on ollut jaettuna eri aineiden opettajille. Päävastuunkantajaa oppiaineen opetuksesta ei ole yleensä ollut ja yhteistyön ongelmana on ollut muun muassa vastuun siirtäminen opettajalta toiselle. Mielestämme näiden ongelmien vuoksi on tärkeää, että terveystieto on saavuttamassa itsenäisen oppiaineen aseman. Kuitenkin tästä eteenpäinkin on välttämätöntä varmistaa, että terveystiedon opetus on käytännössä toimivaa ja tavoitteellista. Vaikka päävastuuta tulevaisuudessa kantavat terveystiedon opettajat, on syytä säilyttää yhteistyö koulun sisällä esimerkiksi temaviikkojen muodossa.

Kouluopetuksen ei mielestämme tulisi vähentää kodin vastuuta lapsen terveys- ja seksuaalikasvatuksesta, sillä lapsella tulee olla mahdollisuus keskustella näistä kysymyksistä myös perheen kanssa. Ystävien kanssa käydyt keskustelut puolestaan tarjoavat toisenlaisen mahdollisuuden terveyteen ja seksuaalisuuteen liittyvien tunteiden, ajatusten ja kokemusten purkamiseen. Näiden keskustelujen kautta nuori voi saada vertaistukea ikäisiltään. Ajattelemmekin, että terveyden kuten myös seksuaalisuuden ymmärtäminen ja arvostaminen voi jäädä osin puutteelliseksi, jos jokin eri tasolla (koulu, perhe, ystävät) jaettu vuorovaikutustilanne jää kokematta. Eri tasot tukevat toisiaan ja voivat osittain myös korvata toinen toistaan.

Työmme neljännen luvun kuvaamat muutokset seksuaalivalistuksen ja -opetuksen historiassa näkyvät aineistomme oppikirjoissa. Myös Sysiharjun mukaan jaetut sukupuolivalistuksen ja -opetuksen vaiheet ovat löydettävissä aineistostamme. Ensimmäinen kausi, jolloin sukupuoliasioita pidettiin yksityisasioina, kuvastuu varhaisimpien oppikirjojen seksuaali-aiheen käsittelyn niukkuutena ja salailuna. Todennäköisesti seksuaalisuuteen ei häveliäisyysyistä haluttu puuttua, vaikkakin yksilöön kohdistuivat korkean sukupuolimoraalin vaatimukset. Mielestämme tämä seksuaalisuuden yksityisyys onkin näennäistä. Toisena oli sukupuoli- ja siveellisyyskasvatuksen vaihe. Oppikirjoissamme tämä siveellisyyskasvatus on nähtävissä selkeästi jo 1800-luvun lopulta 1900-luvun puoliväliin asti. Aineistomme mukaan yksityisyyden ja siveellisyyskasvatuksen vaiheet olivatkin limittäisiä. Kolmantena Sysiharjun mukaan esiintyy perhekasvatuksen kausi, joka ei kuitenkaan ilmene aineistomme oppikirjoista. Sen sijaan 1960-luvun puolivälistä alkanut järjestelmälliseen sukupuoliopetukseen tähtäävä ajanjakso ilmenee aineistossamme hyvin selvästi. Nimenomaan vuoden 1968 kirjassa seksuaalisuutta oli käsitelty selkeänä kokonaisuutena ensimmäistä kertaa ja aineista oli aiempiin kirjoihin verrattuna määrällisesti enemmän. Tästä eteenpäinkin kaikki aineistomme oppikirjat edustavat suunnitelmallisuutta ja järjestelmällisyyttä. Mielestämme seuraavaksi vaiheeksi voitaisiin määritellä myönteisyyden ja sallivuuden aikakausi. Aineistomme pohjalta tämä liberaali aikakausi näyttäisi alkavan 1970-luvulla. Tässä vaiheessa seksuaalisuus määrittyy positiivisemmaksi, erilaisuutta ja myös esiaviollisia suhteita sallivaksi.

Tämä tutkimus kokoaa yhteen melko hajanaisen tiedon koulun terveystiedon historiasta ottaen seksuaaliopetuksen erityisalueeksi. Tämän tiedon avulla terveystiedon opetusta voidaan suunnata ja välttää virheitä, joita käytännössä on ilmennyt. Työmme kautta saimme laajemman kokonaiskuvan terveystiedon, seksuaaliopetuksen ja -valistuksen ja oppikirjojen seksuaaliaineksen kehityksestä sekä niihin vaikuttavista taustatekijöistä viimeisen sadan vuoden ajalta. Rikkaudeksi koemme sen, että saimme tutustua vanhoihin, alkuperäisiin oppikirjoihin ja opetussuunnitelmiin. Tämä on laajentanut ja elävöittänyt näkemystämme koulun terveystiedosta.

Työmme historiallinen näkökulma on syventänyt ymmärrystämme siitä, että terveys ei ole pelkästään nykyhetkessä määrittynyt. Lapsuuden kokemukset, emotionaaliset tekijät ja yhteiskunnan muutokset vaikuttavat yksilön terveyden määrittymiseen ja sen subjektiiviseen kokemiseen myös myöhemmällä iällä. Esimerkiksi raiskaus saattaa vaikuttaa suurestikin yksilön seksuaaliseen ja psyykkiseen terveyteen heikentäen näin hänen kokonaisterveyttään ja elämänlaatuaan. Terveyskasvatuksessa tulisikin aina huomioida se, että yksilö on sidoksissa

omaan terveystietoaan. Historiallisen näkökulman lisäksi työssämme esiin tulleet yhteiskunnalliset seikat ovat vahvistaneet holistista näkemystämme terveydestä. Yksilön mahdollisuus vaikuttaa omaan terveyteensä on rajallinen, sillä yhteiskunta luo valinnoille tietyt puitteet ja asenneilmapiirin. Yhteiskunnan puitteet voivat joko tukea tai heikentää epäsuorasti yksilön terveyttä.

Työmme koski oppikirjojen seksuaaliopetusaineksen kehittymistä vain Suomen näkökulmasta. Olisikin mielenkiintoista tehdä kansainvälistä vertailua ja nähdä minkälaista Suomen terveystietoa- ja seksuaaliopetusaine on suhteessa muiden maiden vastaavaan ainekseen. Tulevaisuudessa jatkotutkimusta voitaisiin tehdä myös liittyen terveystiedon asemaan itsenäisenä oppiaineena. Olisi oleellista tutkia, millaista uudistuksen jälkeinen terveystiedon opetus on verrattuna aiempaan eli missä määrin lisääntyneet resurssit ovat tukeneet toteutuneen opetuksen myönteistä kehitystä ja vaikuttavuutta. Oppikirjatutkimuksen osalta voitaisiin tutkia kuvituksen merkitystä ja roolia terveystiedon oppikirjoissa. Kuvituksen tutkimisessa olisi mielenkiintoista selvittää kuvien osuutta oppimisprosessissa.

AINEISTONA KÄYTETYT LÄHTEET

- Hannula, M. & Larjanko, K. 1968. Sinä ja terveytesi. Helsinki: Otava.
- Hartelius, T.J. 1883. Terveysoppi. Porvoo: G.L Söderström kustantaja.
- Kari, K. & Lahtinen, V. 1949. Terveysoppi. Helsinki: Otava.
- Kari, K. & Lahtinen, V. 1955. Terveysoppi. Keuruu: Otava
- Korhonen, J. ym. 1976. Terveystiedon perusteet. Jyväskylä: Gummerus.
- Korhonen, J. ym. 1991. Peruskoulun terveys- ja liikennetieto. Keuruu: Otava.
- Korhonen, J. ym. 1995. Lukion terveystieto. Keuruu: Otava.
- Korhonen, J. ym. 2000. Nuorten terveystieto. Keuruu: Otava.
- Litmanen, H. ym. 1998. Kunnon kirja. Porvoo: WS Bookwell Oy.
- Oker-Blom, M. 1910. Terveysopin pääpiirteet. Helsinki: Otava.
- Palmen, A. & Wilskman, I. 1931. Terveysoppi kouluja varten. Helsinki: Otava.
- Wilskman, I. 1919. Terveysoppi. Helsinki: Otava.

LÄHTEET

- Ahteenmäki- Pelkonen, L. 1997. Kriittinen näkemys itseohjautuvuudesta. Systemaattinen analyysi Jack Mezirowin itseohjautuvuuskäsityksistä. Helsinki: Hakapaino Oy. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 157.
- Ahtineva, A. 2000. Oppikirja – tiedon välittäjä ja opintojen innoittaja. Turku: Painosalama Oy.
- Auvinen, T-T. 2000. Opetussuunnitelmatyö osana luokanopettajan arkea. Helsinki: Helsingin kaupungin opetusviraston julkaisusarja B7: 2000.
- Bruess, C. & Greenberg, J. 1994. Sexuality education: Theory and practice. USA: Wm. C Brown Communications, Inc.
- Cacciatore, R.y.m. 1994. Seksivalistuksen uudet haasteet. Suomen lääkäri-lehti 25, 2471- 2475.
- Cacciatore, R. ym. 2001. Legopalikoista leopardikalsareihin. Pojan matka mieheksi. Porvoo: WS Bookwell Oy.

- Drake, E. F. A. 1911. Mitä keski-ikäisen naisen tulee tietää. Avioliiton siveys- ja terveysoppi. Helsinki: Kirjapaino- osakeyhtiö sana.
- Esko, M. 1993. Viisi vuosikymmentä avioliitto- ja perheneuvontaa. Teoksessa Aalto, K. ym. (toim.) Sielunhoidon aikakauskirja 6. Helsinki: Hakapaino Oy, 13-25.
- Croft, C.A. & Asmussen, L. 1993. A developmental approach to sexuality education: Implications to medical practice. *Journal of Adolescent health*. 14 (2), 109-114.
- Greenberg, J. S. 1989. Teoksessa Kannas, L. (toim.) Ihanan tukala seksuaalisuus. Helsinki: Painatuskeskus, 9.
- Greenberg, J.S. 1992. Health education. Learner-centered instructional strategies. Dubuque: Wm.C Brown Publishers
- Halila, A. 1949a. Suomen kansakoululaitoksen historia I. Turku: Uuden Auran Osakeyhtiön kirjapaino.
- Halila, A. 1949b. Suomen kansakoululaitoksen historia III. Turku: Uuden Auran Osakeyhtiön kirjapaino.
- Halila, A. 1950. Suomen kansakoululaitoksen historia IV. Turku: Uuden Auran Osakeyhtiön kirjapaino.
- Hallituksen ehdotus eduskunnalle laeiksi perusopetuslain 11§:n, lukiolain 7§:n ja ammatillisesta koulutuksesta annetun lain 12 ja 17§:n muuttamisesta. 2000.
- Helen, I. 1997. Äidin elämän politiikka, Naissukupuolisuus, valta ja itsesuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle. Tampere: Tammer- Paino Oy, väitöskirjatutkimus.
- Hirsjärvi, S. ym. 2000. Tutki ja kirjoita. Vantaa: Tummavuoren kirjapaino Oy.
- Julkunen, M- L. 1988. Oppikirja tekstianalyysin kohteena. Joensuu: Joensuun yliopiston kasvatustieteen tiedekunnan tutkimuksia 21. Joensuun yliopiston monistuskeskus.
- Julkunen, M- L. 1989. Oppikirja käsitteiden opettajana. Joensuu: Joensuun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 23. Joensuun yliopiston monistuskeskus.
- Jussila, J. ym. 1989. Systemaattinen analyysi kasvatustieteiden tutkimusmenetelmänä. Teoksessa Gröhn, T. & Jussila, J. (toim.) Laadullisia lähestymistapoja koulutuksen tutkimuksessa. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 123. Helsinki: Yliopistopaino, 157-204.
- Kannas, L. 1993. Nuorten seksuaalikasvatuksen tavoitteita, tehtäviä ja menetelmällisiä erityispiirteitä. Teoksessa Kannas, L. (toim.) Ihanan tukala seksuaalisuus. Helsinki: Painatuskeskus.
- Kannas, L. & Heinonen, T. 1993. Seksuaalikasvatuksen arkea: Vaikenevat kodit ja myöhästelevät koulut. Teoksessa Kannas, L. (toim.) Ihanan tukala seksuaalisuus. Helsinki: Painatuskeskus.

- Karvonen, P. 1994. Millaisin kriteerein oppikirjojen tekstejä tulisi tarkastella? Kielikello 1, 14-17.
- Kilander, H. F. 1968. School health education. New York: The MacMillan Company.
- Komiteamietintö 1946. Helsinki: Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö I 1946: 10.
- Komiteamietintö 1952. Helsinki: Kansakoulun opetussuunnitelmakomiteamietintö II. Varsinaisen kansakoulun opetussuunnitelma 1952: 3. Valtioneuvoston kirjapaino.
- Komiteamietintö 1966. Helsinki: Vuoden 1963 opetussuunnitelmakomitean osamietintö II. Kansalaistaidon opetussuunnitelma 1966:A 10
- Komiteamietintö 1970. Helsinki: Peruskoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö II 1970: A4-A5.
- Komiteamietintö 1979. Helsinki: Sukupuolikasvatustyöryhmän mietintö 1979:29.
- Kontula, O. & Haavio- Mannila, E. (toim.) 1993. Suomalainen seksi. Juva: WSOY:n graafiset laitokset.
- Kontula, O. 1987. Nuorten seksi. Keuruu: Otava.
- Kontula, O. 1991. (toim.) Seksistä – Kuinka puhua nuorille? Keuruu: Otava.
- Kontula, O. ym. 2001. Koululaisten tiedot seksuaaliterveydestä. Väestötutkimuslaitoksen katsauksia E 11.
- Korhonen, J. 1971. Katsaus terveystiedon kehitykseen Suomen kansa- ja oppikouluissa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston kansanterveyden laitoksen julkaisuja 2.
- Korhonen, J. 1998. Terveystiedon ja terveystiedon opetussuunnitelmat sekä näkökohtia niiden kehittämiseksi. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino ja ER-paino Oy.
- Korhonen, J. & Harju- Kivinen, R. 1998. Oppimateriaalien valinta ja käyttö terveystiedon opetuksessa. Liikunnanopettaja 3, 29-31.
- Korhonen, J. 2000. Terveystiedon edistäminen, terveystiedon opetus ja terveystieto. Spektri 1, 46.
- Kouluhallitus. 1977. Kouluhallituksen terveystiedon työryhmän muistio. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Kouluhallitus 1985a. Lukion opetussuunnitelman perusteet 1985. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Kouluhallitus 1985b. Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Koulutoimen Ylihallitus. 1912. Alamainen kertomus Suomen koulutoimen kehittymisestä lukuvuosina 1905-1910. Helsinki.

Laajasalo, T. 2001. Seksuaalisuus lukion oppikirjoissa. Systemaattinen analyysi lukion uskonnon, elämäkatsomustiedon, filosofian, psykologian, terveystiedon ja biologian oppikirjojen seksuaalisuus -teeman käsittelystä kuuden seksuaaliteorian ja lukion 1994 opetussuunnitelman perusteiden valossa. Helsinki: Yliopistopaino, väitöskirjatutkimus.

Lahdes, E. 1986. Peruskoulun didaktiikka. Keuruu: Otava.

Lahdes, E. 1997. Peruskoulun uusi didaktiikka. Keuruu: Otava.

Liinamo, A. ym. 1996. Haasteita nuorten seksuaalikasvatukseen. Kouluterveystutkimus Keski-Suomen läänin peruskoulun yläasteilla 1995 ja 1996. Keski-Suomen lääninhallitus. Julkaisuja 2/1996. Jyväskylä: Kopi-Jyvä Oy.

Liinamo, A. ym. 2000. Vaikuttavatko seksuaaliopetus ja seksuaalivalistuslehti nuorten seksuaaliterveystietoihin? Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 2000: 37, 293-303.

Lähdesmäki, S. 1991. Opettaja sukupuolikasvattajana. Teoksessa Kontula, O. (toim.) Kuinka puhua seksistä nuorille? Helsinki: Otava, 53-82.

Lähdesmäki, S. & Peltonen, H. 2000. Seksuaalikasvatus koulussa. Teoksessa Kontula, O. & Lottes, I. (toim.) Seksuaaliterveys Suomessa. Helsinki: Tammi, 208-216.

Maalaiskansakoulun opetussuunnitelma, 1925. Komiteamietintö. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.

Malinen, P. 1992. Opetussuunnitelmat koulutyössä. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Malmio, B. 1933. Luonnonopin opetuksen kehitys maamme oppikouluissa. Helsinki: Otava.

Marjakangas, K. 2000. Tosi rakkaus odottaa. Tampere: Hermes Oy:n kirjapaino.

Mikkilä- Erdmann, M. ym. 1999. Muuttuneet käsitykset oppimisesta – haaste oppikirjoille. Kasvatus 5, 436-449.

Mitchell-DiCenso, A. ym. 1997. Evaluation of an educational program to prevent adolescent pregnancy. Health education & behavior 24: 300-312.

Nieminen, A. 1951. Taistelu sukupuolimoraalista, Avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty- yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle. Turku: Uuden Auran osakeyhtiön kirjapaino, väitöskirjatutkimus.

Nieminen, A. 1993. Suomalaisen aviorakkauden ja seksuaalisuuden historia, Avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta nykypäivään. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy. Väestötutkimuslaitoksen julkaisuja, sarja D: 27.

Niiniluoto, I. 1994. Tieto, tieteen kieli ja oppikirjat. Kielikello 1, 8-11.

- Nummelin, R. 1997. Seksuaalikasvatusmateriaalit- Millaista seksuaalisuutta nuorille? Stakes. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy. Raportteja 206.
- Nummelin, R. 2000. Seksuaalikasvatusmateriaalit – pääkaupunkiseutulaisten nuorten näkemyksiä ja kokemuksia. Tampere: Tampereen yliopisto, väitöskirjatutkimus.
- Nurmi, T. 2000a. Seksuaaliterveys ja terveydenhoitaja. Seksuaaliterveyden edistäminen ja terveydenhoitajaksi valmistuvien seksuaaliterveyden asiantuntijuus 1970-, 1980-, ja 1990-luvuilla. Helsinki: Oy Edita Ab. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2000: 13.
- Nurmi, T. 2000b. Terveydenhuollon keskushallinnon toimenpiteet. Teoksessa Kontula, O. & Lottes, I. (toim.) Seksuaaliterveys Suomessa. Helsinki: Tammi, 183-194.
- Nutbeam, D. & Blakey, V. 1990. The concept of health promotion and AIDS prevention. A comprehensive and integrated basis for action in the 1990s. Health promotion international 5, 233-242.
- Nykänen, M. 1996. Näkemyksiä ala-asteen seksuaaliopetuksesta. Mieluummin kuukausia etukäteen kuin vuosia liian myöhään. Terveystieteen laitoksen julkaisusarja 4. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino ja ER-paino Oy.
- Nykänen, M. & Sironen M. 1996. Hellittääkö hedettä?- 9-luokan oppilaiden, vanhempien ja opettajien näkemyksiä seksuaaliopetuksesta ja tukimateriaalina käytettävän videon kehittämisestä. Terveystieteenlaitoksen julkaisusarja 3. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino ja ER-paino Oy.
- Nyström, A. Sukupuolielämä ja sen lait. 1905. Lääketieteellis- yhteiskunnallisia tutkimuksia. Kuopio: Osakeyhtiö Kuopion uusi kirjapaino.
- Oikeusministeriö, 2002. Samaa sukupuolta olevien kummaneiden yhteiselämään liittyvien epäkohtien poistaminen. Päivitetty: 12.7. 2002. Saatavilla [www- muodossa: www.om.fi/3592.htm](http://www.om.fi/3592.htm)
- Opetushallitus, 1994a. Lukion opetussuunnitelman perusteet 1994. Helsinki: Painatuskeskus.
- Opetushallitus, 1994b. Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994. Helsinki: Edita Oy.
- Opetushallitus, 2001. Opetushallituksen päätös 47/041/2001. Perusopetuksen opetussuunnitelmatyöryhmien asettaminen.
- Palmblad, E. 1990. Medicinen som samhällslära. Uddevalla: Bohusläns Grafiska.
- Penttinen, H. 1988. Lasten ja nuorten seksuaaliopetus. Teoksessa Kontula, O. ym. (toim.) Tietoiseksi. Tietoa ja näkemyksiä seksuaalipolitiikasta. Helsinki: Painokaari Oy, 89- 94.
- Pohjola- Vilkuna, K. 1995. Eros kylässä, maaseudun luvaton seksuaalisuus vuosisadan vaihteessa. Mikkeli: Länsi- Savo Oy.

- Pulma, P. & Turpeinen, O. 1987. Suomen lastensuojelun historia. Kouvola: Kouvolan kirjapaino.
- Pötsönen, R. & Välimaa, R. 1995. Seurustelua ja pelkkää asiaa. Jyväskylän yliopisto. Terveystieteen laitoksen julkaisuja 1.
- Pötsönen, R. 1998. Naiseksi, mieheksi, tietoiseksi. Koululaisten seksuaalinen kokeneisuus, HIV/AIDS –tiedot, asenteet ja tiedonlähteet. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino ja ER-paino Oy, väitöskirjatutkimus.
- Rauste- von Wright, M. & von Wright, J. 1998. Oppiminen ja koulutus. Juva: WSOY.
- Rimpelä, M. 2000. Terveystieto peruskoulun oppiaineeksi. Suomen lääkärilehti 4, 380-383.
- Robinson, B. ym. 2002. The sexual health model: application of a sexological approach to HIV prevention. Health education research 17: 43-57.
- Räisänen, A-L. 1995. Onnellisten avioliittojen ehdot, Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisessa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865-1920. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy, väitöskirjatutkimus.
- Saari, S. 1998a. Kenen on vastuu? Koulun seksuaalikasvatus lukuvuonna 1995-1996. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Liikuntakasvatuksen pro gradu –tutkielma.
- Saari, S. 1998b. Pulpetin takaa. Yläasteen seksuaalikasvatus 9-luokkalaisten näkökulmasta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Terveyskasvatuksen pro gradu –tutkielma.
- Sexpo säätiö a. Yleistä. Sexpo säätiö- Seksuaalisuuden ja ihmissuhteiden asiantuntija. Päivitetty 4.6.2002. Saatavilla www- muodossa: <<http://www.health.fi/sexpo/sisalto/html>>
- Sexpo säätiö b. Suomalaisen seksin lyhyt oppimäärä. Päivitetty 4.6.2002. Saatavilla www- muodossa: <<http://www.health.fi/sexpo/sisalto/html>>
- Sievers, K. ym. 1974. Suomalaisten sukupuolielämä. Porvoo: WSOY.
- Sinko, P. 1994. Millaista oppimista, sellaista kieltä – opetushallituksen näkökulma reaaliaineiden oppikirjojen kieleen. Kielikello 1, 18-22.
- Stenbäck, A & Pautola, L. 1952. Lapsuus- ja nuoruusiän sukupuolinen kehitys ja kasvatus. Helsinki: Otava.
- Taipale, I. (toim.) 1966. Sukupuoleton Suomi. Asiallista tietoa seksuaalikysymyksistä. Helsinki: Tammi.
- Tamminen, T. & Haikala, O. 1993. AIDSin ehkäisy Suomessa. Teoksessa Leinikki, P. & Löytönen, M. (toim.) 1993. Kaikki AIDSista. Porvoo: WSOY, 111-120.
- Terveyskasvatuksen kehittämissuunnitelma vuosiksi 1984-1988, 1983. Terveyskasvatuksen neuvottelukunnan suositus. Tampere: Kirjapaino R. K Virtanen.

Terveyskasvatuksen neuvottelukunta 1989. Erotiikka ja terveys. Helsinki: Lääkintöhallitus, Lääkintöhallituksen julkaisuja 4.

Terveyskasvatuksen neuvottelukunta 1993. Muistio. Koulun terveystasvatuksen kehittämisaos. Koulun terveystasvatuksen kehittäminen.

Tiihonen, K. 2000. Puhtaan nuoruuden ihanne. Teoksessa Immonen, K. ym. (toim.) Modernin lumo ja pelko, kymmenen kirjoitusta 1800-1900-lukujen vaihteen sukupuolisuudesta. Pieksämäki: Kirjapaino Raamattutalo Oy, 169-201.

Uusikylä, K. & Atjonen, P. 2000. Didaktiikan perusteet. Juva: WSOY.

Vahabi, M. & Ferris, L. 1995. Improving written patient education materials: a review of the evidence.

Vilho, R. Laiminlyöty murrosikä. Koti ja kasvatusyhdistys r.y. Helsinki: K.F. Puomiehen kirjapaino Oy.

Väestöliitto. Mikä on väestöliitto? Viitattu 2.4. 2002. Saatavilla www- muodossa: <http://www.vaestoliitto.fi/mikaonvaestoliitto/rakennesivut/mikavliitto_aliframeset.htm>

Wellings, K. ym. 1995. Provision of sex education and early sexual experience; The relation examined. British medical journal 311, 417-420.

Wellings, K. & Field, B. 1996. Stopping AIDS. AIDS/HIV education and the mass media in Europe. London: Longman

WHO, Regional office for Europe. 1984. Family planning and sex education of young people. WHO. Copenhagen, 12.

Yesilova, K. 2000. Sukupuoli- seksi. Sukupuoli, seksuaalikasvatus ja valistusoppaat Suomessa vuosina 1989-1999. Helsinki: Helsingin yliopisto, Sosiologian pro gradu -tutkielma.

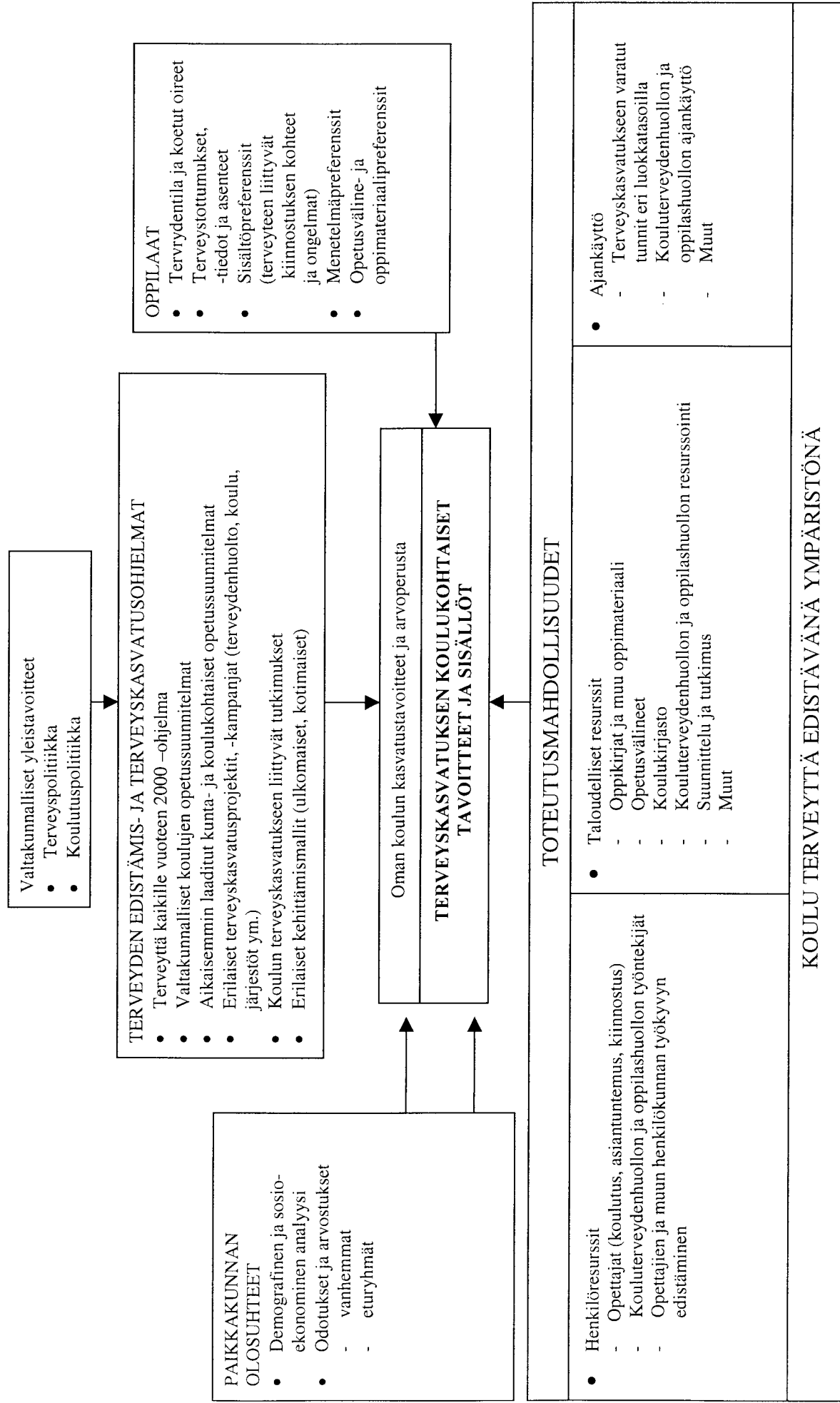
JULKAISEMATTOPIA LÄHTEITÄ

Kouluhallitus, 1948. Kiertokirje valtion oppikoulujen rehtoreille. Tiedoksi yksityisten oppikoulujen johtajille. No.1736.

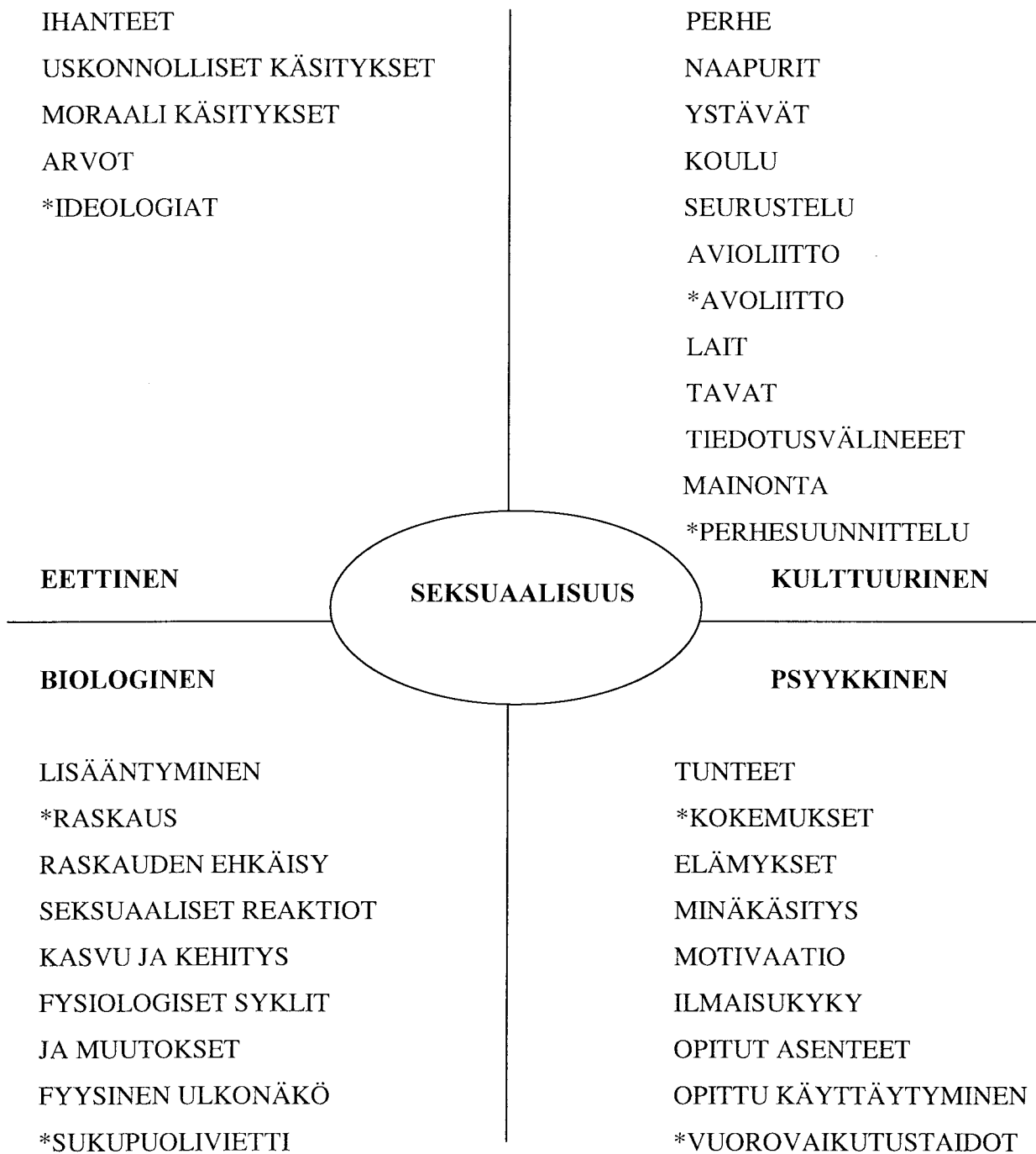
Kouluhallitus, 1959. Ryhmäkirje valtion ja yksityisten oppikoulujen sekä kunnallisten keskikoulujen johtajille. No.7090.

Kouluhallitus, 1974. Yleiskirje valtion oppikoulujen rehtoreille, kunnallisten ja yksityisten oppikoulujen johtokunnille sekä kunnallisten keskikoulujen johtokunnille.

Liite 1. Terveyskasvatuksen tavoitteiden ja sisältöjen valinnassa huomioon otettavat tekijät koulukohtaisessa suunnittelussa. (Korhonen 1998)

Liite 2. Seksuaalisuuden eri ulottuvuudet (Greenberg 1989,9)

Huom. Mukaelma, lisäykset merkitty tähdellä (*)

Liite 3. Seksuaalisuuden eri ulottuvuuksia kuvaavat lause- esimerkit

EETTINEN

- ”Sitä vastoin ovat lapset kasvatettavat vanhempiansa kodissa Jumalan pelkoon ja hyviin tapoihin. Heitä on holhottava niin, ett’ei heillä ole tilaisuutta syntiin.” (Hartelius 1883, 114.)
- ”Erimielisiä on oltu siitä, onko haureutta sanottava taudiksi vai siveydelliseksi paheksi.” (Hartelius 1883, 113.)
- ”Nuorilla pitäisi olla suuria ihanteita. Mitä puhtaammat ja jalommat ne ovat, sitä parempi sielun terveydelle. Ihanteet johtavat toimintaan ja tekoihin.” (Kari & Lahtinen 1955, 152.)
- ”Siveellisesti puhdasta elämää on aina säännöllisesti noudatettava.” (Wilskman 1919, 51.)

KULTTUURINEN

- ”Eräissä yhteisöissä perhe perustetaan heti puberteetin päätyttyä ja lapsiluku on suuri.” (Hannula & Larjanko 1968, 108.)
- ”Homoseksuaalien asema on ollut eri yhteisöissä erilainen. On kulttuureja, jotka hyväksyvät sen sukupuolisena vaihtoehtona. Meidän yhteisössämme sitä on pidetty aikaisemmin sairautena, mutta nykyisin asia nähdään toisin.” (Korhonen ym. 1976, 42.)
- ”V. 1943 laki sukupuolitautilien vastustamisesta velvoittaa tarttuvassa vaiheessa sukupuolitautilia sairastavan asianmukaiseen hoitoon. Avioliiton solmiminen on kielletty, kunnes tauti on kunnollisesti hoidettu.” (Kari & Lahtinen 1955, 172.)

BIOLOGINEN

- ”Nainen voi tulla raskaaksi kuukautiskierron puolivälissä, jolloin tapahtuu ovulaatio eli munasolun irtoaminen.” (Korhonen ym. 2000, 66.)
- ”Siittiöt muodostuvat kivesten hienojen tichyitten seinämissä ja niitä on kahta laatua, joista toiset sisältävät maskuliinisen (Y- kromosomi), toiset feminiinisen (X- kromosomi) ominaisuuden.” (Hannula & Larjanko 1968, 109-110.)
- ”Aids eli immuunikato on hi- viruksen aiheuttama vakava tartuntatauti.” (Korhonen ym. 2000, 119.)
- ”Pillerit ovat varma ehkäisykeino mikäli käytetään ohjeiden mukaisesti. Pillerit sisältävät elimistössä luonnostaan esiintyviä hormoneja.” (Korhonen ym. 1995, 132.)

PSYYKKINEN

- ”Henkisesti kypsä pystyy sekä järjen että tunteiden tasolla olemaan vastuussa itsestään ja ottamaan toisen ihmisen huomioon.” (Litmanen ym. 1998, 169.)
- ” Kun ehkäisy on hallinnassa, voidaan vapautua nauttimaan seksistä, joka rikastuttaa yhteiselämää ja lisää tyytyväisyyttä ja hyvinvointitunnetta.” (Korhonen ym. 2000, 66.)
- ” Kovin varhaiset sukupuolikokemukset voivat olla seurausta ymös ensimmäisessä ihmissuhteessa koetuista pettymyksistä tai lämmön ja turvallisuudentunteen puuttumisesta.” (Korhonen ym 1995, 127.)